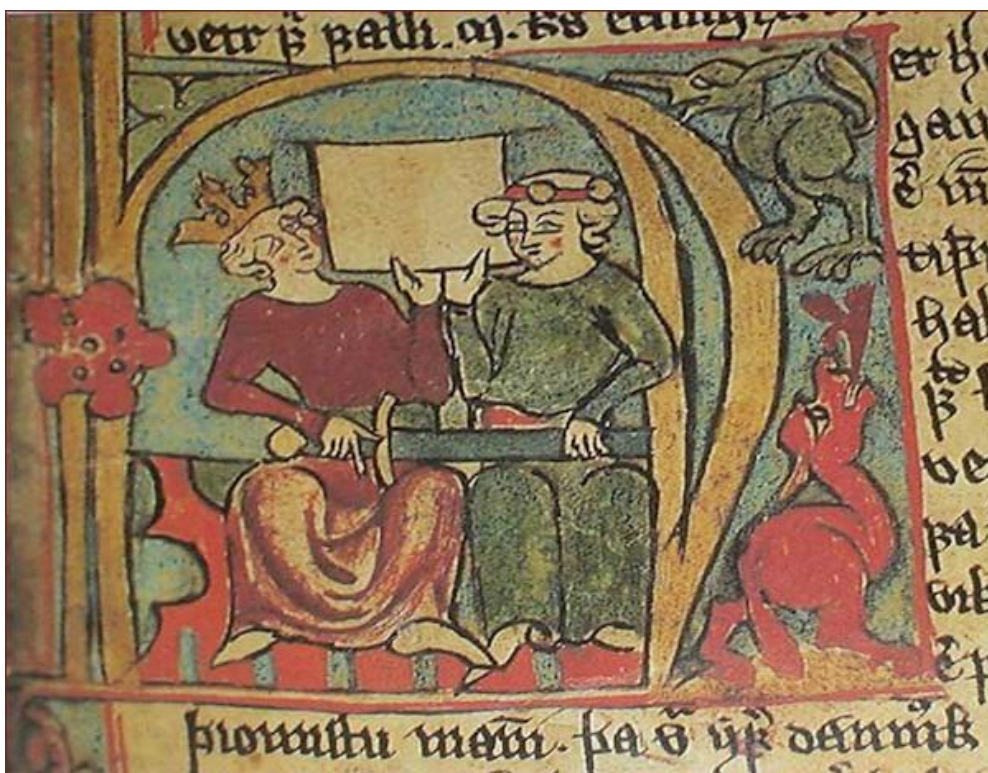

”TIL ALLE DEM SOM SER ELLER HØRER DETTE BREVET”

*Bruk av skrift i kommunikasjonen i Håkon Håkonssons
regjeringstid*

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2011

Anniken Sandvik

Forsidebilde: Illuminasjon fra Håkon Håkonssons saga i Flatøyboken (ca 1390). Bildet forestiller sannsynligvis Håkon Håkonsson og hans sønn Magnus Lagabøte som holder et brev mellom seg.

*"No thing has a strength greater than that of time. But writing endures the years. Through writing you know Agamemnon and everyone who bore arms with him and against him."*¹

---

¹ Ovid, *Pontic Epistles*, 4.8.50-52

INNHold

<i>INNLEDNING</i>	6
Problemstilling	6
Historiografi	8
Teori og metode.....	12
Kilder.....	14
Disposisjon	18
<i>1. UTARBEIDELSEN</i>	19
”Kong Håkon lot da skrive et brev”	19
Runene.....	19
Latin og norrønt.....	21
Hvem skrev brev?.....	23
Hvem sto bak utarbeidelsen av brev?	26
Hva skrev man brev om?	27
Politisk korrespondanse.....	27
Juridisk dokumentasjon	28
Brevet som beskyttelse	29
Hvem kommuniserer via brev?	30
Hvordan korresponderer representasjonen av skriftlig materiale i sagaen med de bevarte diplomene?	31
Konklusjon	32
<i>2. OVERFØRINGEN</i>	34
”Og så bar de fram brevene, og de sa aldeles det samme”	34
“The medium is the message”	34
Budbringerens rolle	34
Hvem var budbringeren?	36
Brevet som symbol.....	38
Brevet som gave?	41

Konklusjon	43
3. <i>MOTTAKELSEN OG LAGRINGEN</i>	45
”Det kunne være vel verdt å minnes slikt om det ble skrevet ned”	45
Lesningen	45
Å se og å høre	47
Lagringen	50
Konklusjon	52
4. <i>HOLDNINGER TIL SKRIFT</i>	53
Positiv holdning til skrift	53
Negativ holdning til skrift	56
Maktforhold avgjørende?	57
Forfalskning av dokumenter	58
Skriftbevissthet i Håkon Håkonssons saga	61
Konklusjon	62
5. <i>FUNKSJONER AV SKRIFT</i>	64
Skrift som sosial distingvering: Bourdieu	64
Skriftbruk som et middel for å gjøre Norge til en del av Europa	67
Skrift og Kristendom: Ny kongsideologi	68
Lokalsamfunn møter sentralmakt. Textual communities	70
Individet og kollektivet	73
Skrift som frigjøring eller som undertrykking?	74
Skaper skrift et upersonlig rom?	75
Konklusjon	77
6. <i>KONKLUSJON</i>	78
Oppsummering av funn	78
Representativiteten til kildematerialet	80
Den muntlige versus den skriftlige kulturen?	81
Tanker om skrift som ideologi	83

Videre forskning.....	85
Fremtiden for brevet.....	86
<i>Litteraturliste</i>	88
<i>Appendix</i>	96

INNLEDNING

Problemstilling

Skrift er en så sentral del av hverdagen i dag at det er vanskelig å tenke den bort. Deltakelse i samfunnslivet forutsetter skriftkyndighet, og skrift er et selvfølgelig redskap i administrasjon og statsstyring. Likevel vet vi at samfunnet i Norge lenge må ha fungert uten særlig utstrakt bruk av skrift. I denne oppgaven tar jeg for meg perioden 1203-1263 i Norge. 1200-tallet i Norge var en periode i norsk historie med omfattende samfunnsmessige endringer og en periode der skriftlig kommunikasjon var relativt ny. Kristendommen var nylig innført og med denne var skrift introdusert som et nødvendig aspekt. Som ledd i en begynnende statsdannelse opparbeidet både kirke og kongemakt seg en stadig mer omfattende administrasjon ved bruk av skrift. Det er antatt at skriften først ble brukt av kirken for deretter å bli tatt i bruk av kongemakten etter mønster fra kirken.² Det kan konstateres økende bruk av skrift i den kongelige regjervirksomheten fra midten av 1100-tallet. Det var kansleren som ledet denne virksomheten. I følge Hirdskråen skulle kansleren oppbevare kongens segl og sette opp de brevene som kongen dikterte.³

Kommunikasjon definerer jeg som ”utveksling av menings- eller betydningsinnhold mellom individer og grupper ved hjelp av et felles system av symboler”.⁴ Formålet med denne oppgaven er å undersøke bruken av skrift som kommunikasjonsteknologi i perioden 1203-1263. Konkret vil jeg gjøre dette ved å studere et utvalg av brev og referanser til brev fra denne perioden. Det jeg vil undersøke er for det første hvem som brukte skrift i Norge i denne perioden og å se nærmere på til hvilke formål skrift ble brukt. Jeg ser på hvem som skrev brev, hva det ble skrevet brev om og drøfter hvorfor skriftlige brev ble brukt. Hva kan være årsaker til at skrift ble brukt av nettopp disse gruppene og til disse formålene? Den andre delen av problemstillingen går ut på å undersøke hvilke holdninger til skrift som gjorde seg gjeldende i samfunnet på den tiden. Hadde man tillit til skrift? Til slutt diskuterer jeg hvilken funksjon bruk av skrift i kommunikasjonen kan ha hatt. Som jeg vil gjøre rede for under, er det flere teoretikere som har hevdet at bruk av skrift alltid må ses i en samfunnsmessig kontekst og at funksjonen skriften utgjorde kan ha variert fra samfunn til samfunn. Jeg tar i denne oppgaven også utgangspunkt i denne teoretiske tilnærmingen.

---

² Knut Helle, *Norge blir en stat: 1130-1319*, 4.opplag (1996 [1964]) s.213

³Helle, *Norge blir en stat*, s 212

⁴ Store norske leksikon (www.snl.no)

Skrift og skriftkultur er en mangefasettert størrelse som kan inndeles og forstås på mange ulike måter. I denne oppgaven konsentrerer jeg meg om det som ofte blir kalt administrativ eller praktisk skriftbruk.⁵ Det vil si at jeg ikke tar for meg den litterære bruken av skrift i perioden. Dette er altså ikke en oppgave om skriftfesting eller tradering av litteratur.⁶

Studier av skrift og skriftkultur i både europeisk og norsk sammenheng har gjerne benyttet seg av begrepet *literacy*. Det er ikke lett å oversette dette begrepet, og heller ikke er det enkelt å komme frem til en definisjon av dette. Et problem innenfor feltet *literacy*-studier kan være at dette begrepet ikke alltid defineres entydig eller at det defineres på ulike måter.⁷ En nærliggende forståelse av *literacy* kan være lese- og skrivekyndighet. Men hva innebærer en slik definisjon? Betyr for eksempel *literacy* evnen til å kunne signere med sitt eget navn, eller kreves det større kunnskaper? Ferdigheter i lesing og i skriving vil heller ikke nødvendigvis ha vært nært sammenknyttet i alle historiske perioder.⁸ Som jeg vil komme nærmere inn på senere i oppgaven, kan en som i middelalderen ble kalt litterat ha vært samsvarende med en som behersket latin. I denne oppgaven bruker jeg for det meste begrepet *skrift* og mener da skriften som teknologi. I den andre delen av oppgaven diskuterer jeg holdninger til og funksjoner av skrift. I den delen av oppgaven kommer jeg i større grad i berøring med det som gjerne omtales med begrepet *literacy* eller *skriftkultur*. Med dette mener jeg både mentalitet, aktører og institusjoner knyttet til bruken av det skrevne ordet.⁹ Briggs diskuterer *literacy*-begrepet på en oversiktlig måte i sin artikkel "Literacy, reading, and writing in the medieval West"¹⁰ Han sier at:

Literacy is not simply the ability to read, though it is partly that. It is a complex cultural phenomenon with powerful ideological implications, which vary depending on the time, place, and milieu one is looking at. So, for example, literacy amongst the early Christians is not exactly the same thing as the

---

⁵ Arnved Nedkvitne definerer dette som følger: "the degree to which the written word is used for practical purposes in administration and trade." Arnved Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy in Medieval Scandinavia*, (Turnhout: Brepols 2004), s.10

⁶ Se imidlertid Leidulf Melve, *Med ordet som våpen: tale og skrift i vestleg historie* (Oslo:Samlaget, 2001), s. 134-135 der han diskuterer hvorvidt skillet mellom administrativ og litterær skriftkultur kan være anakronistisk og muligheten for å betrakte brev/diplomer også som narrative kilder.

⁷ Se bla Else Mundal, 2005, "Literacy –kva talar vi egentleg om?" I *Scripta Islandica* 56. s. 119-126. og Leidulf Melve, 2005, "Literacy – eit omgrep til bry eller eit brysam omgrep?" I *Scripta Islandica* 56. s. 127-137.

⁸ Se bla Michael Clanchy, *From Memory to written record: England 1066-1307*,(Oxford: Blackwell, 1993 [1979]), s. 232

⁹Se Melve, *Med ordet som våpen*, s. 13

¹⁰ Charles Briggs, "Literacy, Reading and writing in the medieval West." I *Journal of Medieval History* 26 (2000), s. 397-420

literacy of the late medieval universities. Thus if literacy is, on the one hand, an individual skill, it is also an historically contextualized mentality.¹¹

Jeg synes Briggs' tilnærming er fornuftig. Gjennom oppgaven vil jeg tilnærme meg skriftbruk via dette perspektivet.¹²

Historiografi

Interessen for skriftkultur blant historikere kan knyttes opp mot ”den språklige vendingen”, en generell tendens innenfor de humanistiske vitenskapene fra 1970-tallet og utover. Dette er en postmoderne retning som stiller spørsmålsteget ved hvorvidt historieskrivning refererer til en faktisk historisk virkelighet eller om den kun eksisterer som et språklig produkt. Retningen tok utgangspunkt i lingvistens Saussures teori fra 1916 der han hevder at språk skaper et autonomt system. Han fremsetter teorien om at språk ikke er et middel for å kommunisere mening, men at mening derimot er en funksjon av språket. Det sentrale elementet når det gjelder ”den språklige vendingen” er at man har anerkjent den viktige rollen språket spiller når det gjelder utformingen av et samfunn.¹³ Med interesse i språk og tekst hos historikere, ble det også naturlig med økt interesse rundt skriftkultur og skriftens rolle i samfunnet.

Det har vært fremsatt ulike teorier om hva skriftlig kommunikasjon påvirker og endrer i et samfunn. Disse teoriene tar utgangspunkt i at muntlighet og skriftlighet er to vesensforskjellige fenomener, og at det skjer fundamentale endringer i et samfunn ved overgangen fra muntlig til skriftlig kultur. Jeg vil i det følgende gi en kort oversikt over sentrale teoretikere innenfor studiet av muntlighet og skriftlighet og kort skissere deres teorier. Imidlertid vil jeg allerede nå signalisere at jeg ikke tror at en bastant dikotomi mellom muntlig og skriftlig kultur er verken korrekt eller fruktbar. Teoriene er likevel interessante, både fordi de har vært med på å sette agendaen for hvordan man har diskutert og tenkt rundt skrift innenfor ulike disipliner, og fordi de gir et utgangspunkt for drøftingen av mitt materiale fra middelalderen.

På begynnelsen av 1960-tallet ble det formulert til dels svært djerpe hypoteser om konsekvensene av skrift generelt og om det greske alfabetet spesielt. Det skrevne ordet ble

---

¹¹ Briggs, “Literacy, reading and writing”

¹² Som Graff skriver: “Literacy represents a range of abilities or skills that may or may not lead to a distinctive personal, social-psychological condition or orientation. Its meaning is established only in precise historical contexts; it is not universally given or proscribed. Literacy must be seen as symbol and symptom as well as fact, that is one consequence of its historical development.” Harvey Graff, *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*. (Indiana University Press, 1987) s. 374

¹³ Georg G Iggers: *Historiography in the twentieth century: From scientific objectivity to the postmodern challenge*, (Middletown 2005 [1997]) s. 123

betraktet som en viktig forutsetning for den moderne evnen til kritisk tenkning, abstraksjon og logisk slutning. I forhold til institusjonelle aspekter ble skriftkulturen oppfattet som viktig for fremveksten av moderne byråkrati og administrasjon, kapitalisme, demokrati og nasjonalstaten.¹⁴ Når det gjelder studier av forskjellen mellom muntlighet og skriftlighet, startet den moderne forskningstradisjonen med Milman Parry og Albert Lord. De studerte Homers *Illiaden* og *Odysseen* og diskuterte hvorvidt disse var komponert skriftlig eller overført i en muntlig tradisjon. De formulerte en hypotese om muntlig-formulaisk diktning og hvordan en muntlig overført tekst endres fra fremføring til fremføring, men beholder enkelte formulaiske aspekter konstante. Eric Havelock fremsatte teser om at alfabetisk skrift er forutsetningen for logisk tenkning og abstraksjon og at den alfabetiske skriften dermed utgjorde grunnlaget for at den greske filosofien og demokratiet kunne utvikle seg.¹⁵ Walter Ong peker i sin bok *Orality and Literacy* på hva han mener er de grunnleggende forskjellene mellom en muntlig og en skriftlig kultur. Disse forskjellene er blant andre at en muntlig kultur mangler analytisk tanke og er avhengig av å være mer ordrik, aggregativ, gjentakende og tradisjonell. Muntlige kulturer er forankret i det livsnære og konkrete, mens skriften gir mulighet for sammenlikning, abstraksjon og større grad av objektiv distanse.¹⁶ I samme gate plasserer antropologen Jack Goody seg. Han hevder også at når skrift innføres i et samfunn, så får skriften folk til å tenke på en mer generaliserende måte og at de da tar i bruk mer abstrakte og universelle begreper. På mange måter kan man si at forskningen på skrift og skriftkultur ble født i årene 1962-63. Fem viktige verk på feltet ble utgitt dette året, og disse la på mange måter premissene for den videre forskningen. Det dreier seg om artikkelen ”The consequences of Literacy” (1963) ved Jack Goody og Ian Watt, *La pensée sauvage* (1962) av Claude Levi-Strauss, *The Gutenberg Galaxy* (1962) av Marshall McLuhan, *Animal species and Evolution* (1963) av Ernst Mayr og *Preface to Platon* (1963) av Eric Havelock.¹⁷

Både Havelock, Ong og Goody blir plassert innenfor det som har vært kalt bruddsynet eller autonomisynet i den teoretiske debatten . Det vil si et syn som forutsetter at skrift har en autonom effekt på flere fundamentale prosesser i et samfunn, både når det gjelder sosial organisering og individuelle kognitive prosesser.¹⁸ I motsetning til denne oppfatningen står

---

¹⁴ Melve, *Med ordet som våpen*, s. 9

¹⁵ Se bla Eric A. Havelock: 1963 *Preface to Plato* (Cambridge,1963) og Eric A. Havelock, *The Muse learns to write.*(Yale University Press, 1986)

¹⁶ Walter Ong, *Orality and literacy: The Technologizing of the Word*, (Routledge 2000 [1982]) s. 36-57 og Melve, *Med ordet som våpen*, s. 20-22

¹⁷ Melve, *Med ordet som våpen* s. 17 og Melve, ”Literacy – eit omgrep til bry eller eit brysamnt omgrep?” s. 127

¹⁸ Melve, *Med ordet som våpen*, s 19

blant andre Brian Street og Michael Clanchy. De hevder at eventuelle endringer etter innføringen av skrift i et samfunn ikke skyldes autonome konsekvenser av skrift, men at de er forårsaket av den spesifikke sosiale sammenhengen skriften blir brukt i, noe som kan variere fra samfunn til samfunn. Denne retningen har blitt kalt ideologisynet.¹⁹

I europeisk sammenheng finnes det en god del studier av skrift og skriftkultur i middelalderen. Et sentralt arbeide her er Clanchys studie av skriftbruk i England i perioden 1066-1307. Her viser han hvordan bruk av skrift i England sannsynligvis ble tvunget frem av praktiske årsaker. Han hevder at utbredelsen av skrift var en følge av flere sosiale forhold som gjorde det fordelaktig for styresmaktene å bruke skriftteknologien til ideologiske formål.²⁰

Rosamund McKitterick har studert karolingernes skriftbruk i sin *The Carolingians and the Written word*. Marco Mostert gir en god oversikt over ulike tilnærminger til studier av skriftkultur i Europa med sin *New Approaches to Medieval Communication*.²¹ Et annet viktig bidrag til studiet av skrift og hvordan skrift fungerer i samfunnet er historikeren og litteraturviteren Brian Stocks arbeider, der han lanserer begrepet *textual communities* og peker på hvordan skrift kan ha viktige funksjoner også i et samfunn der få kan lese eller skrive.²² Han peker på hvordan skrift kan bli viktig fordi mange i en gruppe blir nødt til å forholde seg til den. Dette er en teori som har stor relevans for studiet av skriftbruk i middelalderen og jeg tar denne i bruk i den siste delen av oppgaven. Studiet av skriftlighet i historiefaget har som skissert latt seg inspirere i stor grad av sosialantropologisk forskning. I tillegg til de ovennevnte bør også Finnegan, Schribner og Cole samt Maurice Bloch nevnes som viktige bidragsyttere til dette forskningsfeltet innenfor sosialantropologien.²³ Flere psykologer har også beskjeftiget seg med dette temaet, David Olson kanskje best kjent, blant annet med sin

---

¹⁹ Se Brian Street, *Literacy in theory and practice*, (Cambridge studies in oral and literate culture, Cambridge, 1984) s. 6 og Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, s.13 samt Melve, *Med ordet som våpen* s.24-28

²⁰ Clanchy, *From memory to written record*

²¹ Marco Mostert, *New approaches to medieval communication*, (Utrecht Studies in Medieval Literacy; 1. Brepols, 1999)

²² Brian Stock, *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. (Princeton University Press, 1983) Se også Brian Stock, *Listening for the text : on the uses of the past*, (Philadelphia, 1996)

²³ Ruth Finnegan, *Literacy and Orality: Studies in the Technology of Communication*, (Oxford 1988), Sylvia Schribner & Michael Cole, *The Psychology of Literacy*, (Harvard University Press, 1981), Marc Bloch, *How we think they think: Anthropological approaches to cognition, memory and Literacy*, (Colorado, 1998)

bok *The World on Paper* fra 1994 der også han argumenterer for at bruk av skrift medfører en ny måte å tenke på.²⁴

Forskningen i Norge innenfor feltet skrift og skriftkultur er imidlertid ikke svært omfattende. Feltet har vært preget av ulike faggrupper, og det har nok i noen grad vært tradisjon for at forskning på dette feltet har blitt gjort i filologien og språkvitenskapene enn innenfor historiefaget. Norrønfilologen Terje Spurkland har studert norsk skriftkultur, men først og fremst med vekt på runeskrift.²⁵ Lars Hamre har berørt norsk juridisk skriftkultur²⁶, Vannebo har skrevet om skriveferdigheten i Norge i middelalderen.²⁷ Jan Ragnar Hagland har gjort en god undersøkelse av skrift i norsk senmiddelalder.²⁸ Arnved Nedkvitne satte seg fore å analysere sosiale konsekvenser av skriftbruk i Skandinavia i middelalderen med sin bok *The social consequences of Literacy in Medieval Scandinavia* fra 2004.²⁹ Denne boken har imidlertid blitt kritisert for ikke helt leve opp til målsettingen tittelen skisserer.³⁰ I Norge kjenner jeg til tre hovedoppgaver i historie som har med skriftkultur å gjøre. Elisabeth Aronsen gjorde i sin oppgave fra 1999 en undersøkelse av juridisk bruk av skrift i Telemark i 1300-1450.³¹ Sissel Øie Johansen Syltevig undersøkte i 2002 hvem som var drivkreftene bak utviklingen av bruk av skrift til praktiske formål i Møre og Romsdal i middelalderen.³² I sin oppgave fra 2006 gjorde Turid Fiskaa en kulturhistorisk drøfting av mekanismene bak bruk og spredning av skrift i Gudbrandsdalen fra 1274-1390.³³ For øvrig finner vi bidrag til feltet når det gjelder svenske forhold i samleutgivelsene fra Medeltidsseminariet och Institutionen för nordiska språk vid Stockholms Universitet (MINS) fra 1993 og 1994.³⁴ Leidulf Melve gir

---

²⁴David Olson, *The World on Paper: The conceptual and cognitive implications of writing and reading*, (Cambridge, 1994)

²⁵Terje Spurkland, *I begynnelsen var futhark: Norske runer og runeinnskrifter*. (Cappelen, 2001)

²⁶Lars Hamre, "Skrift og samfunn. Eit møte mellom nytt og gammalt. Små refleksjonar om eit stort emne" i Dag Michaelsen & Knut Sprauten (red) *Rett og historie. Festskrift til Gudmund Sandvik*, (Oslo, 1997)

²⁷Kjell Ivar Vannebo, "Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten i Norge i middelalderen?" Artikkel i *Maal og minne* 1994, nr 1-2 s. 5-23

²⁸Jan Ragnar Hagland, *Literacy i norsk seinmellomalder*, (Oslo, 2005)

²⁹Nedkvitne, *The social consequences of literacy*

³⁰Se Karl G. Johansson, "Ordet, skriften och litteraciteten. Två nya böcker om literacy." i *Collegium Medievale* 2006 nr 19, s 177- 198 og Bokmelding ved Knut Dørum i *Historisk Tidsskrift* 02/2007 s 328-333

³¹Elisabeth Aronsen, "Skrift og rett. Utviklingen av en skriftkultur i Telemarks rettssystem i perioden 1300-1450" Hovedoppgave i historie, (UiO, 1999)

³²Sissel Øie Johansen Syltevig, "Skrift og samfunn i Møre og Romsdal i middelalderen: Hvem var drivkreftene bak bruk av skrift i fylket?" Hovedfagsoppgave i historie, (UiO, 2002)

³³Turid Fiskaa, "Fra manns minne til pergament." Hovedoppgave i historie, (UiO, 2006)

³⁴Barbro Söderberg & Inger Larsson, *Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 39, (Stockholm, 1993) og Inger Lindell (red), *Medeltida skrift- och språkkultur: Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockhom våren 1992*, (Sällskapet Runica et Mediævalia. Medeltidsseminaret och Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Stockholm, 1994)

en oversiktlig fremstilling av forskningsdebatten generelt i sin bok fra 2001: *Med ordet som våpen. Tale og skrift i vestleg historie*.³⁵

Som skissert over har debatten i studiet av skriftkultur tradisjonelt vært delt mellom det såkalte autonomisynet og ideologisynet. Problemet med disse teoretiske retningene er etter min mening at begge innebærer en form for determinisme. Autonomisynet legger til grunn at skriften som teknologi har visse iboende egenskaper og medfører visse forutsigbare konsekvenser. Ideologisynet forutsetter at det er bruken av skrift som styrer hvilke konsekvenser skriften får i samfunnet. Her fremheves maktstrukturene i samfunnet som den determinerende faktoren. Michel Foucault er et sentralt navn i denne sammenhengen, med sin oppfatning av maktstrukturer som innebygde i all språkbruk.³⁶ Mitt hovedfokus i denne oppgaven er ikke å vurdere eventuelle konsekvenser av skriftbruk. Jeg mener at en slik tilnærming er problematisk, fordi den forutsetter at en enkeltfaktor som skriftteknologi kan isoleres og anvendes som årsaksforklaring på ulike samfunnsmessige og mentalitetsmessige endringer. Bruk av skrift har helt klart vært en bidragende faktor til en rekke samfunnsmessige endringer og ikke minst er det sannsynlig at skrift kan ha vært en grunnleggende premiss i statsdannelse og sentralisering av administrasjonen i Norge. Imidlertid mener jeg det er mer korrekt å betrakte skriftteknologien som en del av en funksjonsforklaring enn som en direkte årsaksforklaring. Dersom ulike samfunnsendringer skal forklares med årsaksforklaringer, mener jeg skriftteknologien bør inngå bare som en del av dette, og neppe er en tilstrekkelig faktor i seg selv.³⁷ Mitt fokus i denne oppgaven er heller ikke først og fremst eventuelle samfunnsendringer som følge av skriftbruk. Oppgaven retter som sagt søkelyset mot den konkrete bruken av skrift i Norge i perioden 1203-1263 og drøfter ut fra dette hvilke holdninger som kan ha gjort seg gjeldende til skrift og hvilken funksjon denne bruken av skrift kan ha hatt i dette spesifikke samfunnet.

Teori og metode

I analysen av kildene vil jeg bruke historisk antropologisk metode. Dette vil si å lese ”mellom linjene” for ut fra fremstillingsmåte og omtale å forsøke å få et bilde av datidens holdninger til

---

³⁵ Melve, *Med ordet som våpen*. For en annen god oversikt over forskningen på muntlighet og skriftlighet i et tverrfaglig perspektiv, se Khosrow Jahandarie, *Spoken and Written Discourse: A multi-disciplinary Perspective*, (Conneticut, 1999)

³⁶ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*, (London, 1994 [1973]) Se også Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, (Cambridge, 1994)

³⁷ Se Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. (Oslo 1997 [1992]) s. 237-252 for en diskusjon av ulike forklaringsmodeller.

og anvendelse av skriftlig materiale. Metoden går ut på å ta utgangspunkt i aktørenes enkelte handlinger og å forsøke å vurdere hvilke verdier disse handlingene peker på. Samlet kan dette si noe om de grunnleggende verdiene som strukturerte sosial handling i samfunnet.³⁸

Hovedpoenget med denne metodiske retningen er at sagaene på denne måten kan gi et troverdig bilde av samfunnet, selv om de faktiske opplysningene må behandles med stor forsiktighet.³⁹ Denne metodiske tilnærmingen har blitt brukt i analysen av både politikk, kultur og mentalitet.⁴⁰ Når det gjelder norrøn middelalderhistorie, er et dominerende arbeid som tar denne metoden i bruk William Ian Miller's *Bloodtaking and Peacemaking*.⁴¹ Av middelalderhistorikere i Norge er blant andre Sverre Bagge, Arnved Nedkvitne, Jón Vídar Sigurðsson og Hans Jacob Orning kjent for å ha brukt historisk antropologisk metode i sine arbeider.⁴²

I motsetning til de tidligere hovedoppgavene i historie som har omhandlet skriftbruk, har jeg ikke gjort en geografisk avgrensning innad i Norge, men velger å se på hele dagens Norge under ett. Dette medfører at mulige regionale forskjeller ikke blir belyst i oppgaven. Fokus ligger heller på å eventuelt komme til generelle konklusjoner som kan gjelde for hele det norske området. For at omfanget av kildemateriale ikke skulle bli for omfattende for en masteroppgave, har jeg gjort et tilfeldig utvalg av diplomene fra perioden jeg behandler.

Studier av mentalitet i fortiden har sitt utspring i den såkalte Annales-skolen.⁴³ Disse historikerne beveget seg bort fra det tradisjonelle sosialvitenskapelige perspektivet på historien og over i studier av kultur, psykologi og mentalitet i fortiden. Mentalitetshistorie har imidlertid blitt kritisert for å i liten grad å kunne forklare endring over tid, men at den bare beskriver en struktur på et gitt tidspunkt. For øvrig er det et problem at det å studere mentalitet i fortiden ofte medfører en forutsetning av at det fantes en form for allmenngyldig mentalitet for alle. Det er ikke lett å definere eller å avgrense hvem sin mentalitet man

---

³⁸ Se Arnved Nedkvitne, "Bokmelding av Sverre Bagge: Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300" i *Historisk Tidsskrift* 03/1999 s 416 og Arnved Nedkvitne, "Beyond Historical Anthropology in the Study of Medieval Mentalities" i *Scand. J. History* vol 25, issue 1&2, 2000, s. 27-51

³⁹ Se Sverre Bagge, "Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen." I *Historisk Tidsskrift* Bind 81 s 173-212. 2002

⁴⁰ Et sentralt arbeide her er Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village, 1294-1324*. (Harmondsworth, 1980)

⁴¹ Miller, William Ian Miller, *Bloodtaking and peacemaking: Feud, Law and society in Saga Iceland*. (Chicago and London, 1990) ref I Arnved Nedkvitne, *Lay belief in Norse society 100-1350*. (Copenhagen, 2009) s.28

⁴² Se bla Sverre Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge: Tanker, tro og holdninger 1000-1300*. (Oslo, 1998) Orning, Hans Jacob Orning, "Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv - svar til Knut Helle" i *Historisk Tidsskrift* 02/2010 og Hans Jacob Orning, *Unpredictability and presence. Norwegian kingship in the middle ages*, (Brill, 2008) Jón Vídar Sigurðsson, *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*., (Odense, 1999) og Arnved Nedkvitne, *Møtet med døden i norrøn middelalder. En mentalitetshistorisk studie*. (Cappelen, 1997)

⁴³ Se Iggers, *Historiography in the twentieth century*, kapittel 5 s. 51-64

egentlig snakker om. Annales-historikerene har blant annet blitt kritisert for å ha tatt utgangspunkt i kilder skrevet av en geistlig elite i samfunnet, for derfra å anta at disse var representative for alle samfunnsmedlemmene.⁴⁴ Heller ikke min oppgave tar sikte på å beskrive endring over tid. Perioden jeg tar for meg, 1203-1263 (perioden Håkon Håkonssons saga omhandler) er forholdsvis kort, og jeg vurderer funnene mine som et bilde på skriftbruk og holdninger til skriftbruk i hele denne perioden. Jeg har ikke forsøkt å dele opp perioden eller å finne endringer innad i denne. Der jeg diskuterer endring, er det heller for å trekke enkelte kontraster mellom perioden på 1200-tallet og nåtiden, slik jeg intuitivt oppfatter enkelte aspekter ved vår holdning til skrift i dag. Oppgaven plasserer seg innenfor en mentalitetshistorisk og ny kulturhistorisk tradisjon. Kanskje er det mest korrekt å kalle oppgaven kulturhistorisk, i og med at jeg behandler bruk av en ny teknologi og diskuterer holdninger til og funksjoner av av denne.

Teoriene rundt *literacy*-studier ligger til grunn for tilnærmingen, og jeg diskuterer teoretikere som har forfektet det såkalte autonomisynet eller ideologisynet der materialet i oppgaven tydelig illustrerer disse tilnærmingene til studier av skrift. Jeg har imidlertid ikke direkte brukt disse teoriene i drøftingen av kildematerialet mitt, fordi siktemålet med oppgaven som nevnt ikke er å undersøke konsekvenser av skriftbruk. Når det gjelder diskusjonen av hvordan skrift ble brukt og hvilken funksjon den kan ha hatt, fant jeg det mer hensiktsmessig å bruke teorier utarbeidet av Brian Stock og Pierre Bourdieu. Jeg gjør nærmere rede for deres teorier i forbindelse med den konkrete drøftingen senere i oppgaven.

Kilder

Som kildegrunnlag for denne oppgaven har jeg valgt *Håkon Håkonssons saga* og et utvalg diplomer fra samme periode som denne sagaen omhandler. Andre aktuelle kilder kunne for eksempel ha vært *Kongespeilet*, *Sverres saga* og *Baglerssagaene*. Jeg fant imidlertid raskt ut at *Håkon Håkonssons saga* skiller seg ut ved at den i svært utstrakt grad refererer til brev og skriftlig materiale. Jeg fant derfor at denne sagaen egnet seg godt som grunnlag for min undersøkelse. I sagaen refereres det til en mengde brev som skal ha gått mellom kongen og hans fiender og mellom kongen og kirkemakten i politisk og diplomatisk funksjon. Det er slik en voldsom korrespondanse at vi får inntrykk av at Håkon knapt kan ha gjort noe annet enn å sitte ved skrivebordet:

---

⁴⁴ Nedkvitne, *Lay belief in norske society* s. 16

Da biskop Peter kom i land, sendte han kongen et brev som paven hadde skrevet til ham hvor han ber ham være erkebiskopens venn. (...) Samtidig kom det brev til kongen fra jarlen og korsbrødrene i Nidaros (...) Kongen sendte disse brevene til erkebiskopen og med dem et brev fra seg selv hvor han bad erkebiskopen vente på seg i kongsgården eller komme østover (...) Det kom en dansk prest til kongen med brev fra Sigurd Ribbung. Han stevnet kongen til et slag ved Drammensfjorden.⁴⁵

Vi vet at *Håkon Håkonssons saga* ble skrevet av Sturla Tordarson på oppdrag av Håkons sønn Magnus Lagabøte. Sagaen ble fullført i 1265. Dette ligger nært opptil Håkons levetid (1204-1263), og jeg vil derfor anta at den gir en realistisk fremstilling av bruk av skrift og holdning til skrift i Håkons samtid. Imidlertid er ikke sagaen overlevert til oss direkte i et manuskript fra den tiden. Sagaen er bevart i komplett versjon i *Flatøyboken* (GKS 1005 fol) som er et manuskript fra Island fra rundt 1390 og i *Skálholtsbok Yngste* (AM 81a fol) som dateres til ca 1450-1475, også dette stammer fra Island. Den moderne norske versjonen jeg bruker i denne oppgaven er oversettelsen ved Anne Holtsmark fra 1964 (ny utgave 2008). Denne versjonen bygger på *Skálholtsbok Yngste* i hovedparten av sagaen, men slutten er oversatt fra *Flatøyboken*, siden slutten ikke finnes i *Skálholtsbok Yngste*.

Innenfor norrøn filologi er en relativt ny retning innenfor tekst- og manuskriptstudier den såkalte nye filologien.⁴⁶ Denne teorien går ut på at enhver ny avskrift av et manuskript i middelalderen medførte endringer, enten bevisste eller ubevisste, fra skriverens side og at disse endringene gjenspeiler skriverens samtidige kulturelle kontekst. Gammel eller tradisjonell filologi er derimot ute etter å avdekke ”arketyper” til en tekst og tar i liten grad hensyn til hva ulikheter i forskjellige manuskripter eventuelt kan fortelle. I forenklet form kan man si at gammel filologi har en normativ tilnærming til tekster, mens den nye filologien innebærer en deskriptiv tilnærming.⁴⁷ Dersom vi skal ta ny filologi med i betraktningen av Håkon Håkonssons saga som kilde, vil det si at endringer kan ha skjedd i overføringen av sagaen som kan gjenspeile holdninger til skrift fra Island på 1300- og 1400-tallet heller enn fra Norge i Håkons samtid. Jeg velger i denne oppgaven å betrakte *Håkons Håkonssons saga* som en kilde til norske forhold på 1200-tallet. Det er ut fra dette jeg også har valgt ut diplomer fra perioden sagaen omhandler. Dette er et valg jeg gjør, men jeg er altså fullt klar

---

⁴⁵ *Håkon Håkonssons saga*(=HHS) s. 138. Se tabell 1 og 2 i appendixet for en oversikt over alle brevene det refereres til i sagaen.

⁴⁶ I *Speculum* nr 1 vol 65 fra 1990 ble mye av disse tankene lansert, og dette nummeret har blitt stående som hovedkilden for introduksjonen og diskusjonen av den nye filologien (Ref i Eriksen 2010 s 10). I dette nummeret av *Speculum* finnes artikler av Stephen Nichols, Siegfried Wenzel, Howard Bloch samt Suzanne Fleischman og Gabrielle Spiegel.

⁴⁷ Odd Einar Haugen, *Handbok i norrøn filologi*.(Bergen, 2004) s. 84. Ref i Stefka Eriksen, *Writing and Reading in Medieval Manuscript Culture. The transmission of the story of Elye in Old French and Old Norse literary contexts*. Dissertation for the PhD degree, (UiO, 2010) s.10

over de mulige feilkildene dette valget kan innebære. Også diplomene i diplomsamlingen er i stor grad avskrifter av eldre dokumenter, det vil si at den materielle teksten vi har foran oss ofte er betraktelig yngre enn det dateringen på diplommet tilsier.

Det er heller ikke helt uproblematisk å bruke en sagatekst som kilde til faktiske historiske forhold. En saga er som sjanger sannsynligvis en blanding av historieskrivning og skjønnlitteratur. Hvorfor forfatteren fremstiller og omtaler skrift og brev slik han gjør i *Håkon Håkonssons saga* kan ha mange forklaringer og behøver ikke alle å samsvare med hvordan skrift faktisk ble brukt. Blant annet kan de mange referansene til brev og skrift i denne sagaen være litterære stilistiske grep fra forfatteren. Vi kan heller ikke se bort fra at noen av fremstillingene i sagaen kan være ideologisk motivert og at sagaen kan ha vært tiltenkt en funksjon som en slags propaganda.⁴⁸ Likevel mener jeg at forfatterens sterke fokus på skriftlig materiale på et eller annet plan må være illustrerende for hans samtid. Det er nærliggende å anta at måten skrift brukes på og omtales på i sagaen er representativt for hvordan skrift ble brukt på den tiden, og at dette var gjenkjennelig for sagaens publikum. Min tilnærming til *Håkon Håkonssons saga* er fortrinnsvis å betrakte den som en levning til mentalitet på den tiden den ble skrevet ned. Dette utelukker likevel ikke helt at den også til dels brukes som beretning om tiden den omhandler. For eksempel gjelder dette når jeg undersøker hva Håkon skrev brev om og hvem det ble utvekslet brev med.⁴⁹

I sitt arbeid med *Regesta Norvegica*, som er en referansesamling til alle steder der det refereres til brev i det norske sagamaterialet, har Erik Gunnes falt ned på at det er nevnt totalt 120 brev i *Håkon Håkonssons saga*. For å komme frem til et tall her, er det imidlertid nødvendig å utøve et visst skjønn. Noen steder refereres det til ”bud” eller ”ordsending”, og man må altså vurdere hva man mener refererer til et faktisk brev. Det kan være vanskelig å skjjelne mellom muntlige og skriftlige beskjeder.⁵⁰ Jeg har gjort mitt eget utvalg her, og ut fra dette fant jeg 105 brev i sagaen. Jeg valgte å kun ta med de budsendingene hvor det er eksplisitt uttrykt i sagaen at det dreier seg om brev. Det finnes også andre passasjer der det ikke er presisert hvorvidt det dreier seg om brevsending eller bare muntlig bud, og også noen

---

⁴⁸ Se Bjørn Bandlien, *Å finne den rette. Kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder*. (Den Norske Historiske Forening- HIFO, 2001) s. 18-20 der han diskuterer den norrøne litteraturen som kilder, riktignok der med fokus på islendingesagaene.

⁴⁹ Se for øvrig Narve Fulsås, “Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?” i *Historisk Tidsskrift* 80 2001 s. 231-246 der han diskuterer problemet med å skille skarpt mellom å bruke en kilde som henholdsvis levning eller beretning.

⁵⁰ Erik Gunnes 1989, Forord til nettutgaven av *Regesta Norvegica* (www.dokpro.uio.no/forord)

steder der det står relativt generelt om bruk av brev, for eksempel at de ”sendte brev og bud over hele Folden”. Dette har jeg ikke tatt med i min oversikt.⁵¹

Diplomene har jeg hentet fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN), som er en kildeSerie som ordrett og på originalspråket gjengir innholdet i dokumenter som er eldre enn 1570 og som har med Norge eller norske forhold å gjøre. Dokumentsamlingen er digitalisert og søkbar på nett.⁵² Periodens avgrensning lot jeg bli definert av den tidsperioden *Håkon Håkonssons saga* omhandler, som er omtrent samsvarende med Håkon Håkonssons levetid (sagaen begynner ett år før Håkon blir født). Jeg utførte søk i *Diplomatarium Norvegicum* på alle dokumenter fra perioden 1203-1263. Jeg fant da 393 dokumenter. Jeg har sett gjennom alle disse, og momenter med særlig relevans for skriftlig kommunikasjon ble plukket ut herfra og diskuteres i oppgaven. I den kvantitative analysen av materialet ble imidlertid omfanget av alle disse dokumentene for stort. Jeg valgte da å gjøre et utvalg på følgende måte: Jeg valgte ut de brevene som er utstedt med norsk stedsnavn, da de kunne tenkes å ha særlig relevans for norske forhold. I tillegg til dette gjorde jeg et tilfeldig utvalg der jeg valgte å se på hvert tiende brev i materialet slik det er ordnet i *Diplomatarium Norvegicum*. Der det ble sammenfall mellom dette utvalget og brevene med norsk stedsnavn, valgte jeg neste brev i trykkerekkefølgen. Totalt gav dette et utvalg på 58 diplomer. Jeg håper med dette å ha fått et representativt utvalg av materialet som kan brukes i en generell analyse.

Skjevhet i bevaring av kildemateriale er et generelt problem i historievitenskapen. Det er vanskelig å vite hvilke forhold som har gjort seg gjeldende i bevaring og overlevering av diplomene. Som den svenske historikeren Herman Schück skriver: ”från varen av material kan bero på oberäknelige tillfälligheter, tilvaren på medvetna handlinger”⁵³. Jeg vil diskutere hvordan representasjon av skriftlig materiale i sagaen korresponderer med de bevarte diplomene senere i oppgaven.

I den kvantitative fremstillingen forsøker jeg å inkludere hele kildematerialet. Diskusjonen rundt holdninger til bruken av skrift vil dette i hovedsak foregå ved bruk av sagaen, da det er denne som best gjør slik type informasjon tilgjengelig. I den delen av oppgaven trekkes altså diplommaterialet inn i mindre grad. For øvrig vil noen få passasjer fra andre kilder (*Heimskringla*, *Sverres saga* og *En tale mot biskopene*) trekkes inn i diskusjonen

---

⁵¹ Se tabell 1 og 2 i appendixet for oversikt over brevene fra sagaen.

⁵² <http://www.dokpro.uio.no/>

⁵³ Herman Schück: ”Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten.” I Grethe Authén Blom: Bokmelding, *Historisk Tidsskrift* 59 (1980) s 199-202. Referert i Aronsen, ”Skrift og rett” s 15.

der jeg finner det særlig relevant for å illustrere noen poenger. Disse kildene er imidlertid ikke behandlet i samme detalj som hovedkildegrunnlaget for undersøkelsen.

Når det gjelder det skriftlige materialet det refereres til i Håkon Håkonssons saga, har Narve Bjørgo og Halvdan Koht begge gjort gode drøftinger av dette. Jeg presenterer noen av deres funn senere i oppgaven.⁵⁴

Disposisjon

Jeg har disponert oppgaven slik at jeg følger den tenkte prosessen for overføring av et brev i perioden. Første kapittel tar for seg utarbeidelsen og skisserer de grunnleggende forholdene rundt hvem som utarbeidet brev, hva det ble skrevet brev om og hvorfor disse brevene ble skrevet. Deretter følger et kapittel om overføringen, der jeg diskuterer budbringerens viktige rolle. I kapittel 3 ser jeg på mottakelsesprosessen, både konkret i form av lesning, men også mottakelse i mer utvidet betydning, som lagring for ”mottakelse” i ettertiden. Det kan innvendes at forholdene som diskuteres i kapittel 1, 2 og 3 alle egentlig handler om mottakelsen av brev og skrift og om ulike funksjoner brevet kan ha hatt. Jeg har likevel valgt å bruke denne kapittelinnvidlingen, da jeg synes den gir en noe mer ryddig fremstilling. Det vil imidlertid bli noen tematiske overlappinger her. De to siste kapitlene av oppgaven er benyttet til en diskusjon i større dybde av henholdsvis holdninger til skrift og skriftens funksjon i samfunnet. I konklusjonen oppsummeres funnene, og det gjøres en kort teoridiskusjon samt noen refleksjoner om skrift mer generelt.

---

⁵⁴ Narve Bjørgo, ”Om skriftlige kilder for Håkonar saga” i *Historisk Tidsskrift* 46 (1967), Halvdan Koht, ”Um kjeldegrunnlage for saga um Håkon Håkonsson”. Artikkel i *Historisk Tidsskrift* V6 (1927) s. 16-30

1. UTARBEIDELSEN

”Kong Håkon lot da skrive et brev”⁵⁵

Det er viktig å ha i bakhodet at den latinske skriften på Håkon Håkonssons tid ikke møtte et fullstendig skriftløst samfunn. Runer var allerede i utbredt bruk. Jeg diskuterer derfor i dette kapittelet først kort runene i forhold til den latinske skriften. Hovedfokus i dette kapittelet er hvordan brev ble utarbeidet og produsert. Funksjonen til dette første kapittelet er å gi en oversiktlig fremstilling over hvem, hva og hvorfor når det gjelder brev. Jeg begynner med å se på de konkrete forutsetningene for utarbeidelsen av et brev. Et aspekt ved dette er hvilket språk man benyttet i brevene. Jeg diskuterer også kort hvem som fysisk skrev brev og hvem som sto bak at brevene skulle utarbeides. Jeg forsøker i forbindelse med dette å sette opp en oversikt over kommunikasjonsmønsteret når det gjelder brevkorrespondansen i sagaen. Til slutt diskuteres det foreliggende kildematerialet ved at jeg sammenlikner forekomsten av brev i sagaen med det jeg finner i diplommaterialet.

Runene

Det er som kjent ikke slik at den latinske skriften ble innført i et samfunn som fra tidligere var skriftløst. Nordmenn hadde vært kjent med skrift i ca 800 år allerede; i form av runene.⁵⁶ I en oppgave om skriftbruk i Norge på 1200-tallet synes jeg det er naturlig med en kort diskusjon av runene, selv om runeskrift ikke er temaet for denne oppgaven.

I sagamaterialet kommer vi et par steder i berøring med runeskrift: Håkon mottar bud fra ribbungene om at Sigurd Ribbung er død. Denne beskjeden mottar han på en runekjevle.⁵⁷ Håkon blir bedt om å avverge at hans slektning Knut skal gi ribbungene ny styrke. Når Håkon skal svare på meddelelsen bruker han imidlertid vanlig brevs form. Dette er interessant. Hvorfor lar Sturla ribbungene sende beskjed på en runekjevle i stedet for et vanlig brev? Kan det tenkes at bruk av runer på Sturlas tid ble oppfattet som en mindreverdige teknologi for kommunikasjon og at det derfor tilskrives Håkons fiender å bruke denne? Hadde bruk av latinske bokstaver en høyere status enn bruk av runer? Jeg har ikke funnet noe eksempel i sagaen der kong Håkon bruker runepinner i korrespondansen. Det kan til dels tenkes å være

---

⁵⁵ HHS s. 115

⁵⁶ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 9

⁵⁷ HHS s.151

praktiske årsaker til dette. Ribbungene hadde sannsynligvis vanskeligere tilgang på pergament, penn og blekk, og det var lettere å få risset runer inn på en trepinne. Funksjonen til runepinnen slik den er nevnt her i sagaen ser ut til å være den samme som brevets. Innholdet er heller ikke helt kort:

Han hadde en runekjevle med seg som en ribbung sendte kongen; på det sto det at kong Sigurd Ribbung var død, og kongen ble bedt om å gjøre noe fort så ikke hans frende junker Knut skulle komme og gi ribbungene ny styrke.⁵⁸

Denne bruken synes å stå i motsetning til den tradisjonelle oppfatningen om at runer kun ble brukt til helt korte meldinger av magisk eller obskøn karakter.⁵⁹ For øvrig er det også en mulighet at dette er et rent litterært grep Sturla bruker: fordi han ikke selv har funnet noe brev med dette innholdet, konstruerer han en fortelling om en runepinne. Likevel er det interessant at han i så fall konstruerer en runepinne, og ikke et brev. Hva kan det fortelle oss at det brukes en runepinne til kommunikasjon når avsenderen ikke er en stormann? Dette kan være med på å illustrere at andre enn eliten neppe hadde tilgang på pergament for å skrive brev og at bruk av brev på pergament hadde høy status. For øvrig er det klart at det å bruke runer på en pinne kan ha hatt et annet rent praktisk aspekt; det var raskere og lettere tilgjengelig i bruk når det var viktig å overbringe en beskjed over avstand så raskt som mulig.

Et annet sted i sagaen der runer nevnes ser nettopp dette praktiske aspektet ut til å være det fremtredende: ”Bård gikk til sin måg Eirik Stilk og klaget til ham over at han ikke hadde sine klær der, og bad om at Eirik skulle få noen menn til å følge ham ut på isen; han sa at han ville kaste et runekjevle til sine lagsmenn. Eirik gjorde det.”⁶⁰

Runeforskeren James Knirk hevder at runer var et skrivesystem på lik linje med det latinske alfabetet i middelalderens Skandinavia. Han mener at forholdet mellom de to systemene var karakterisert først og fremst av at de utfylte hverandre, heller enn at de var i konkurranse med hverandre. Hvert av skriftsystemene hadde sine funksjoner og funksjonsområder, og de levde side ved side i flere århundrer.⁶¹ Når det gjelder funksjonsområde, antyder Knirk at det i noen grad kan ha vært slik at runer var en mer ”folkelig” skrift, mens de latinske bokstavene var en skrift i større grad for overklassen og eliten i samfunnet. Dette kan, som jeg var inne på over, ha hatt sammenheng med materialet man skrev på. Pergament til å skrive latinske bokstaver på var dyrt, tre eller bein til å riste

---

⁵⁸ HHS s. 151

⁵⁹ Se imidlertid Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 22-27 der han problematiserer denne oppfatningen noe.

⁶⁰ HHS s. 234

⁶¹ James Knirk, “Learning to write with runes in medieval Norway.” i Lindell, *Medeltida skrift- och språkkultur* s. 206

runer på var lettere tilgjengelig for de fleste. Runene ser nettopp ut til å være utviklet med en slik bevissthet om skrivemateriale, i og med at de som skrifttegn kun består av rette linjer, noe det er gjennomførbart å bruke på tre eller bein.⁶² Det er ikke holdepunkter for at runer ble brukt til å skrive på pergament, noe som også underbygger argumentet om at runene var tilpasset et annet skrivemateriale.⁶³ Runer og latinsk skrift ble åpenbart brukt om hverandre i en svært lang periode. Det er funnet runeinnskrifter i Skandinavia i hele perioden 1000-1400. Det kan tyde på ulike funksjonsområder at det ene systemet ikke umiddelbart ser ut til å ha utkonkurrert det andre.⁶⁴

Den latinske skriften møtte altså en allerede vel etablert skriftkultur som ikke umiddelbart måtte gi tapt for det nye som kom.⁶⁵ Imidlertid er det mulig at runer og latinsk skrift bør betraktes som to ulike fenomener i forhold til eventuelle implikasjoner for tenkemåte og sosial organisering. Spurkland hevder at runeskriften i større grad var rettet mot individet enn mot kollektivet. Han mener runeskriften var mediet for korte og spontane meddelelser, og at runespråket var mer muntlig i formen.⁶⁶ Ut fra dette kan vi da hevde at runeskriften i større grad var knyttet til den muntlige kulturen. Da representerer kan hende den latinske skriften likevel noe grunnleggende nytt? Spurkland sammenlikner runeskriften med dagens e-post og tekstmeldinger på mobiltelefonen, som også kan betraktes som en mer muntlig sjanger. Latinskriften mener han umiddelbart representerer en litterær sjanger, fordi den hadde en klassisk forankring. Generelt sett er det i alle fall slik at vi kommer nærmere på middelaldermennesket via runeinnskriftene enn ved å studere brev i latinske bokstaver. Det er i runene vi finner private og personlige meddelelser og nedtegnelser av betydning for hverdagsaktiviteter.⁶⁷

Latin og norrønt

I middelalderen var latin det internasjonale lærdomsspråket i Europa, og det var fremfor alt kirkens og vitenskapenes språk.⁶⁸ Latinen sto i en særstilling i forhold til skrift, fordi bruken av latin var bestemt av det skrevne mønsteret. Det var ingen som kunne snakke latin uten å ha

---

⁶²James Knirk: Foredrag i Interesseforeningen for Oslos Middelalder, Oslo, sept 2010

⁶³ De eneste kjente innskriftene med runer på pergament er den såkalte Codex Runicus, en utgave av skånsk lov skrevet med runer og Stockholm A120 med Mariaklagen. (Vannebo "Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten i Norge i middelalderen?" s. 9)

⁶⁴ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 13-14. Se også Vannebo "Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten i Norge i middelalderen?" s. 8-13

⁶⁵ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 213

⁶⁶ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 213

⁶⁷ Knirk, foredrag 2010

⁶⁸ Vannebo, "Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten" s. 6

lært å skrive det, og ofte ble det å beherske latin betraktet som selve kjennetegnet på det å være litterat.⁶⁹ Franz Bäuml peker i en ofte sitert artikkel på at skriftkyndighet i middelalderen ofte defineres som evnen til å lese og skrive latin.⁷⁰ Jansson mener at adgang til skriftbruk var et spørsmål om økonomi og maktposisjon: Velstående og innflytelsesrike personer kunne skaffe seg de lese- og skrivekyndige personene de hadde behov for.⁷¹ Når det gjelder det skriftlige materialet fra Norge, hevdes det følgende av arkivverket: ”Brev og dokumenter til bruk innenlands er så godt som alltid skrevet på norsk. Bruken av morsmålet sto mye sterkere i Norge enn i nabolandene. Kirkens og kongenes utenrikskorrespondanse er på latin. Etter svartedauden, og da særlig ut gjennom 1400-tallet, får brevene på norsk stadig sterkere islett av svensk, dansk og nedertysk. På 1500-tallet overtar dansk som skriftspråk i Norge.”⁷²

I sagaen nevnes det lite om språkforholdene rundt brevkorrespondansen. Vi må anta at de fleste brevene som kom fra utlandet var skrevet på latin. Det må derfor ha vært folk som behersket latin i kretsen rundt kong Håkon som kunne oversette i forbindelse med opplesning av brev. Latinkunnskapen i Norge må vi regne med ble opprettholdt av de geistlige.⁷³ Sannsynligvis behersket Håkon også i noen grad selv latin. I en historiekrønike fra 1200-tallet omtales han av munken Matthew Paris som ”bene litteratus”.⁷⁴ I følge sagaen strever han imidlertid noe med latinen: ”Mens han var syk lot han lese for seg, først latinske bøker, men da han syntes det var for meget møye å følge med og forstå, lot han lese norrøne bøker både natt og dag (...)”⁷⁵

Når det gjelder kildematerialet fra *Diplomatarium Norvegicum*, er det mulig å studere språkvalget nærmere enn det sagaen gir mulighet for. Språket i brevene herfra fordeler seg som følger:

---

⁶⁹ Vannebo, ”Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten” s. 6

⁷⁰F.H. Bäuml, ”Varieties and Consequences of medieval Literacy and Illiteracy.” I *Speculum* nr 55, 1980 s 239 ref i Jansson, Sven Bertil Jansson, ”Attituder til literacy. Några exempel ur svenskspråkliga texter från senmedeltiden.” I (Red) Lindell, Inger; Knirk, James E & Söderberg, Barbro: *Medeltida skrift- och språkkultur: nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II*. (Stockholm, 1994) s.18

⁷¹ Jansson, ”Attituder til literacy.” s. 18

⁷² www.arkivverket.no ”Fakta om middelalderdokumentene”

⁷³ Vannebo, ”Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten” s. 7

⁷⁴ *Chronica Major*, engelsk historiekrønike fra 1200-tallet. Se også s.61 i kapittel 5 i denne oppgaven .

⁷⁵ *HHS* s. 388-389.

Diplomer med norsk stedsnavn	
Norrønt	7
Latin	11
Totalt	18

Diplomer med utenlandsk stedsnavn	
Norrønt	1 ⁷⁶
Latin	36
Gammelnederlandsk	1
Gammelfransk	1
Dansk (sannsynligvis opprinnelig på latin)	1 ⁷⁷
Totalt	40

Vi ser altså at skriftspråket i all hovedsak var latin, mens norrønt ble brukt i relativt utstrakt grad når det gjaldt lokale forhold innad i Norge.

Hvem skrev brev?

I forbindelse med diskusjonen rundt hvordan Kong Håkon og Skule jarl kan dele landet mellom seg, kommer de frem til en avtale. Denne avtalen befestes deretter i et brev: ”Da de var blitt enige om dette, *ble det satt opp et brev*, og kongen, erkebiskopen, jarlen og alle lydbiskoper satte sitt segl under på det at avtalen skulle stå mellom dem.”⁷⁸ Ut fra formuleringen i sagaen indikeres det at det er andre enn de involverte i avtalen som utarbeider selve dokumentet. Også ved et annet tilfelle der kong Håkon skal sende et brev, brukes samme formulering: ”Kong Håkon *lot da skrive et brev* hvor det sto at kong Erik før åttende dag jul skulle ha jaget uvennene hans ut av sitt rike, ellers ville han ikke nøle med selv å hevne den urett han hadde lidt.”⁷⁹ Tilsvarende her: ”Kongen *lot straks skrive et brev* og sendte

⁷⁶ Dette brevet kan imidlertid ha vært utarbeidet i Norge, det er oppført ”uten sted” i DN (Brev nr 6 i tabell 5 i appendixet)

⁷⁷ Dette er imidlertid en nyere opptegnelse om et eldre brev og sier ikke nødvendigvis noe om språket i det opprinnelige brevet. (Brev nr 20 i tabell nr 5 i appendixet). Det opprinnelige brevet var fra paven, det er derfor rimelig å anta at det var på latin.

⁷⁸ HHS s. 106

⁷⁹ HHS s. 115

det østover til sin frende Knut, han bød ham de samme gode vilkår som før.”⁸⁰” Abbeden ble lenge hos kongen mens *det ble skrevet brev* som kongen sendte.”⁸¹

I diplomene er selve brevet eller skrijving tematisert i teksten enkelte ganger:

Valdemar, Erkebiskop i Lund, udsteder paa Begjæring af Minoriternes Minister for Provinsen Dacia og andre Ordensbrødre bekræftet Afskrift af Ordenens originale Privilegier, som ere den tilstaaede af Pavestolen.⁸²

Et sted i *Håkon Håkonssons saga* refereres det til hertug Skules brevsveiner: ”Den dagen da hertugen hadde latt gi seg kongsnavn, sendte han sine brevsveiner på en skute ut til Ivar og hans reisefelle.”⁸³ Dette forteller oss at bruk av brev må ha vært såpass vanlig for menn i eliten at det var nødvendig å ha ansatt egne folk som brevskrivere. Ut fra dette kan vi også slutte at utarbeidelsen av et brev sannsynligvis ble gjort av andre enn kongen og de involverte selv. Kjell Ivar Vannebo berører dette temaet i sin artikkel om lese- og skriveferdigheten i Norge i middelalderen.⁸⁴ Han presiserer at det er nødvendig å skille mellom *utsteder* og *skriver* når man skal vurdere skriftlig materiale fra middelalderen i Norge. I svært mange tilfeller var skriveren en annen enn utstederen, ofte en spesielt skrivekyndig person.⁸⁵

Dessuten nevner Vannebo det interessante fenomenet at det i enkelte tilfeller til og med ble overlatt til mottakeren å skrive brevet. Opprinnelig var dette en tysk skikk, men slik såkalt mottakerutstedelse er også kjent fra svensk område.⁸⁶ Dette har antakelig vært vanlig der mottakeren hørte til de høyere samfunnsklassene og utstederne var bønder. Det er vanskelig å identifisere hvem som fysisk har ført pennen og skrevet brevene som er bevart i diplommaterialet. De samme skriverene kan ha hatt sitt virke innenfor flere ulike miljøer, og kan ha skrevet brev både for lagmenn, konge og biskoper.⁸⁷ Jeg har ikke gått nærmere inn på en undersøkelse av ulike skriverhender når det gjelder dokumentene fra diplommaterialet.

Når det gjelder sagamaterialet, er det i all hovedsak bare utstederen av de ulike brevene vi får høre nevnt. Imidlertid nevnes det ved enkelte tilfeller noe mer rundt hvem det var som faktisk skrev brevet. Halvdan Koht var av den oppfatning at Ivar Bodde fungerte som

---

⁸⁰ HHS s. 151

⁸¹ HHS s. 206

⁸² DN 9 nr 22

⁸³ HHS s. 214

⁸⁴ Vannebo 1994 s 14-15

⁸⁵ Se også Rolf Köhn, “Latein und Volkssprache, Schriftlichkeit und Mündlichkeit in der Korrespondenz des Lateinischen Mittelalters” i *Zusammenhänge, Einflüsse, Wirkungen. Kongressakten zum ersten Symposium des Mediavistenverbandes in Tübingen, 1984*. (De Gruyter, 1986) s. 343-344

⁸⁶ KLN 15:694 ref i Vannebo 1994 s. 15

⁸⁷ Vannebo 1994 s. 14

kansler for Håkon Håkonsson.⁸⁸ Det er sannsynlig at en slik stilling forutsatte skrivekyndighet og oppsyn med de brevene som ble sendt i kongens navn. Kansleren hadde sannsynligvis også kontroll over kongens segl. I sagateksten er det holdepunkter for at Ivar Bodde kan ha ivaretatt slike oppgaver for Håkon Håkonsson. Det nevnes at han har hatt overoppsyn med de brevene som ble sendt i Håkon Håkonssons navn:

Skule lot sende et brev over havet til Jon jarl i Orknøyene. Kongens segl var på brevet, men kongen visste ikke noe om det og ikke hva som stod i brevet. (...) Ivar gikk til kongen og spurte om han visste noe om dette brevet. Kongen sa at det gjorde han ikke. Ivar sa da at det var best om han selv så de brev som skulle sendes til et annet land med kongens segl under.⁸⁹

Ivars inngripen her skaper stor misnøye hos Skules tilhengere. I sin forsvarstale understreker Ivar at oppgaven med å ha ansvar for kongens brev har hvilt på ham som stor og vanskelig:

Siden da kong Inge og Håkon jarl tok makten, gjorde de det også slik, og dertil kom at de - hvilket var meg meget imot- stolte på meg til å skrive brev; jeg fryktet alltid for at mine uvenner skulle få noe å si på meg som kunne sette meg i fare.⁹⁰

Dels forsvarer han seg med at han har blitt pålagt denne oppgaven av andre. Dels gir han uttrykk for en negativ holdning til brev og skriftlig materiale. Ved å ha skrevet brev er Ivar redd for å sette seg selv i fare hos sine uvenner. Det er trolig at Ivars uttalelser om brev er særlig negativt ladede i en slik kontekst som her, der han skal forsvare seg mot å ha grepet inn i Skules uærlige brevsending. I sin avsluttende kommentar frasier Ivar Bodde seg råderetten over kongens brev:

Min skyld er her så stor at jeg er verd å bli revet i stykker levende, som du sa, Gregorius Jonsson, og du, Pål Flida, for jeg bad kongen se på de brev som ble sendt ut av landet med hans segl under; jeg skal ikke trenge å gjøre det mer, for jeg skal forlate kongsgården og ikke ødelegge enigheten mellom kongen og jarlen.⁹¹

At Ivar Bodde frasier seg retten til å kontrollere de brevene som blir sendt ut av landet med kong Håkons segl under, vil i prinsippet si at han frasier seg makten på kongens vegne. Passasjen i sagaen handler kan hende i mindre grad direkte om brev og i større grad om ren politisk makt og innflytelse.

Det er tydelig at en brevsending involverte betraktelig flere enn bare den som faktisk skrev brevet eller den som hadde seglet sitt på det og sto ansvarlig som opphavsmann. I eksemplene over så vi at Håkon Håkonsson bare var en passiv brikke i et spill der hans støttespillere og motstandere kranglet om makten til å sende brev i hans navn.

---

⁸⁸ Koht, "Um kjeldegrunnlage for saga um Håkon Håkonsson"

⁸⁹ HHS s. 42

⁹⁰ HHS s. 43

⁹¹ HHS s. 44

Utover eksemplene over er det ikke noe sted i sagaen nevnt noe mer om hvem som faktisk var skriver av alle brevene som blir omtalt. Det er sannsynlig at det i hovedsak var geistlige som fungerte som skrivere. Det var de geistlige som behersket skrivekunsten og latin i den perioden skriftbruk var relativt lite utbredt i det norske samfunnet.⁹²

Hvem sto bak utarbeidelsen av brev?

Om kildematerialet sier lite om hvem som rent praktisk skrev brevene, kan det fortelle oss desto mer om hvem som sto bak utarbeidelsen av dem. I diplomene med norsk stedsnavn fordeler utstederne seg som følger:

Biskop Vilhelm av Sabina, pavelig legat i Norge	7
Kong Håkon Håkonsson	3
Skule	1
Philippus Baglerkonge	1
Biskop Nikulas i Oslo	1
Erkebiskop Birger i Nidaros	1
Erkebiskop Sørle i Nidaros	2
Knut Håkonsson jarl i Nidaros	1
Biskop Bjarne Kolbeinsson av Orknøyene	1

Det dreier seg altså om fremstående menn i Norge. Brevenes funksjon er først og fremst pålegg, befalinger eller bestemmelser.⁹³

Når det gjelder utvalget fra diplommmaterialet for øvrig, er bildet tilsvarende som for diplomene med norsk stedsnavn, det består nesten utelukkende av brev utarbeidet av paven⁹⁴ eller av kongen⁹⁵ eller andre fremstående menn enten i verdslig eller geistlig forstand. Her finnes 17 pavebrev, 19 brev utarbeidet av kongen (det vil si enten kong Håkon Håkonsson eller kong Henrik III).

---

⁹² Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. (Oslo, Pax, 2008) s. 131

⁹³ Se tabell 3 i appendixet for mer omfattende fremstilling av dette.

⁹⁴ Pave Honorius III, pave fra 1216 til 1227. Deretter var Gregor IX pave fra 1227 til 1241. Deretter Celestine IV fra okt til nov 1241, deretter Innocent IV pave fra 1243 til 1254, deretter Alexander IV fra 1254 til 1261.

⁹⁵ I brevene med utenlandsk stedsnavn er de kongelige brevene først og fremst utarbeidet av kong Henrik III av England. Henrik III var konge av England, Lord av Irland og Hertug av Aquitania fra 1216 til 1272. I to tilfeller er Håkon Håkonsson også representert som utsteder her.

Hva skrev man brev om?

Politisk korrespondanse

Når det gjelder brevene det refereres til i *Håkon Håkonssons saga*, fant jeg at de fleste brevene her har korrespondansefunksjon. Også her er det åpenbart samfunnets elite som kommuniserer ved hjelp av skrift, men innholdet i brevene slik det er referert i sagaen er ikke alltid rettsstiftende påbud eller avtaler, men i større grad direkte informasjonsoverføringer. Ut fra dette fant jeg det hensiktsmessig å dele inn brevene fra sagaen i to ulike kategorier. Den første gruppen dreier seg om brev med korrespondansefunksjon, den andre gruppen er brev med juridisk funksjon. Forskjellen på de to gruppene er at brevene med korrespondansefunksjon kan knyttes til en kommunikasjon mellom en avsender og en mottaker. Brevene jeg har definert å ha juridisk funksjon fungerer i større grad som bevis eller bekreftelser på avtaler. På en måte kan ”mottakeren” av disse brevene i større grad tenkes å være mennesker i ettertiden. Det er den første gruppen, brev i korrespondansefunksjon, som er dominerende blant de skriftlige dokumentene som er omtalt i sagaen. Av totalt 105 referanser til brev, er det 90 brev som kan defineres som ”korrespondanse”.⁹⁶ Jeg har valgt å se nærmere på brevene med korrespondansefunksjon i sagaen. I det følgende har jeg sett nærmere på innholdet i disse brevene, for deretter å bruke dem til å sette opp en oversikt over kommunikasjonsmønsteret i sagaen.

I stor utstrekning refereres det til brev med praktisk politisk informasjon:

Da kom det bud nordfra med brev fra korsbrødrene og jarlen om at erkebiskop Guttorm var død, og at de i hans sted hadde valgt Sigurd som hadde vært abbed i Tautra; han var for tiden utenlands. De bad at kongen skulle samtykke i valget og skrive et følgebrev til paven. (...) Kong Håkon og biskopen skrev et brev til paven hvor de talte imot Sigurd. De bad begge om at Peter fra Hustad skulle bli erkebiskop, han som da reiste med brev fra korsbrødrene og jarlen hvor de bad om at Sigurd skulle bli erkebiskop. Med Guds miskunn ble det slik kongen ønsket.⁹⁷

Deretter ble det skrevet et brev til Arnbjørn Jonsson og alle bagler; de kom da til Oslo og ble håndgangne hos kong Håkon og Skule jarl og la ned navnet på flokken de hadde ledet.⁹⁸

Innholdet i brevene i sagaen blir referert indirekte til oss via sagaens fortellerstemme. Kun ved ett tilfelle finner vi et eksempel på at brevets innhold blir gjengitt i sin helhet. Jeg gjengir dette under for å illustrere hvilken type brev det er vi møter i sagaen. Brevet er fra Håvard

---

⁹⁶ I sin artikkel ”Trusting writing in Medieval Scandinavia” ” i *Strategies of Writing. Studies on Text and trust in the Middle Ages* (Turnhout, 2008) s. 337-353 bruker historikeren Arved Nedkvitne en tilsvarende todeling når det gjelder bruk av skrift. Han kaller dette for det første skrift for å sende en beskjed fra en person til en annen. For det andre skrift til å lagre og bekrefte informasjon.

⁹⁷ HHS s. 108

⁹⁸ HHS s. 63

biskopsemne i Bergen og fra lendmenn i Gulatingslagen. Det er utformet nærmest som et politisk propagandaskrift:

Vi har hørt at vår konge Inge er død. Det er langt tidligere enn vi hadde ønsket det om vi hadde fått rå. Vi har også hørt at det er delte meninger om hvem som skal komme i kongens sted. Så kloke som dere er, er det underlig at det kan bli noen tvedrakt om det; vi mener at det må være klart for alle. Derfor vil vi si at vi vet ikke av at noen annen har rett til å bære kongsnavn enn kong Håkon, sønn til kong Håkon, for hans ætt har alltid rådet i Norge, mann etter mann. Vi vil at dere skal vite at det er vår faste vilje at vi ikke vil tjene noen annen konge enn ham, og vi vil sette oss selv og alt vi eier inn for ham og for at han skal få sin farsarv. Og vi i Gulatingslagen, både hærmenn og alle andre, vil sette oss mot enhver annen som dere tar til konge. Om dere trøndere vil dra frem frender eller fostbrødre, menn som ikke har frendskap med konger eller kan regne sin ætt fra dem, og hver mann på den måten vil følge sine egne frender, da kan det snart bli mange neskonger. Vi tenkte at selv om andre kunne være uenige om hvem som skal tas til konge, så skulle dere trøndere være enige, og slik venter vi at det er også, hva det så blir sagt. Dagfinn bonde og Roar kongsfrende kan si dere hva vi vil, likeså de andre som følger vårt brev.⁹⁹

I den politiske striden om hvem som skal få kongemakten, blir det stadig skrevet brev med praktisk politisk innhold. I en konflikt ser vi at brev blir brukt for å oppnå enighet:

Den sommeren sendte Sigurd Ribbung noen menn til jarlen for å få vite hva slags forlik han ville gi dersom han, Sigurd, gav opp all motstand mot jarlen og birkebeinerne. Dette ble forelagt jarlen, og han var ikke helt uvillig til å gå med på et forlik, men bad om å få vite hva de krevde, og så tok de til å sende brev og bud til hverandre.¹⁰⁰

Brev brukes oftest i sagaen i normativ politisk hensikt:

I dagningen neste morgen kom Dagfinn bonde til dem fra byen og sa at det hadde kommet brev nordfra fra korsbrødrene til biskopsemnet og korsbrødrene i Bergen om at de ikke skulle vise kong Håkon noen ære.¹⁰¹

I den usikre tiden etter kong Inges død, før det er avgjort hvem som får støtte som konge etter ham, bruker Skule jarl flittig brevets form i politiske rådslagninger og diskusjoner: ”(...) jarlen holdt hele denne tiden rådslagninger med sine venner og sendte brev både sør og nord i landet. Det var ikke mange som visste hva som stod i disse brevene, og få av dem ble vist til kongen.”¹⁰²

Juridisk dokumentasjon

Når det gjelder brev bevart i *Diplomatarium Norvegicum* som er utarbeidet på initiativ fra kongen, dreier det seg om enten gavebrev, økonomiske avtaler, informasjonsbrev, pålegg, vedtekter eller tillatelser.¹⁰³ Jeg nevnte i avsnittet over at også en del av brevene i sagaen er brev av juridisk funksjon.¹⁰⁴ Her finnes det flere referanser til at det settes opp en avtale

---

⁹⁹ HHS s. 38

¹⁰⁰ HHS s. 94

¹⁰¹ HHS s. 40

¹⁰² HHS s. 41

¹⁰³ Se tabell 5 i appendixet for tabellarisk oversikt over dette.

¹⁰⁴ Se tabell 2 i appendixet for dette.

angående arveretten for å være konge i Norge¹⁰⁵. Det nevnes et brev etter en inngåelse om forlik om delingen av riket mellom Håkon og Skule¹⁰⁶: ”Da de var blitt enige om dette, ble det satt opp et brev, og kongen, erkebiskopen, jarlen og alle lydbiskoper satte sitt segl under på det at avtalen skulle stå mellom dem.”¹⁰⁷ Biskop Nikolas kommer i vanskeligheter fordi et brev viser at han ikke har holdt sin troskap mot kongen fullt ut. Dette brevet brukes da som bevis mot ham.¹⁰⁸ Også Skule og erkebiskopens sak trues av at Håkon skal ha noen brev som bevis på at de ikke har vært trofaste mot ham.¹⁰⁹ Brev fremstilles gjennomgående i sagaen som et viktig bevis på eventuell illojalitet. I tillegg til at *Håkon Håkonssons saga* som kjent fremstiller lojaliteten til kongen som noe absolutt og ufravikelig, fremstilles altså brevet i denne forbindelse som et sikkert bevis på eventuelt brudd på denne normen. For øvrig er det nevnt brev i sagaen som i stor grad tilsvarer typen brev vi finner i diplommaterialet: brev 9-15 i tabell 2 er påbud, tillatelser eller brev av annen administrativ type. Videre får vi høre om vitnebrevet, muntlig vitnemål som er skriftfestet: ”Her er brev med de to brødrenes segl under, og med erkebiskop Tores og de andre biskopenes segl til vidnesbyrd om at dersom en av dem etterlot seg en ektefødt sønn, skulle denne ta arv etter begge.”¹¹⁰

Brevet som beskyttelse

En funksjon brevet flere ganger synes å innta både i sagaen og i diplommaterialet er som beskyttelse. Dermed inntar den skriftlige formen en slags forlengelse av kongens eller pavens personlige tilstedeværelse og er en skriftlig bekreftelse på rettigheter eller beskyttelse. Et eksempel er brevet den franske kongen gir jomfru Kristin med på hennes ferd gjennom Europa:

Da han hørte om jomfuens ferd, rådet han dem til ikke å ta den vestre veien om Gascogne; han sa at de kunne reise gjennom hans rike og gav dem brev med det kongelige segl under om at de skulle få all den hjelp de trengte. På den måten reiste de helt til Narbonne som ligger ved Jorsalahavet [Middelhavet].¹¹¹

Tilsvarende beskyttelsesfunksjon har noen av diplomene vi finner bevart: ”Vilhelm, biskop av Sabina og pavelig Legat, paalegger Biskoppen af Oslo at forsvare Cistercienserne i Hovedö

---

¹⁰⁵ Brev nr 1 og 2 i tabell 2

¹⁰⁶ Brev nr 3 i tabell 2

¹⁰⁷ *HHS* s. 106

¹⁰⁸ Brev nr 5 og 6 i tabell 2

¹⁰⁹ Brev nr 7 i tabell 2.

¹¹⁰ *HHS* s. 99

¹¹¹ *HHS* s. 342

mot alle Forurettelser, og anvende Kirkens Straffe mod Foruretterne.”¹¹² Også dette brevet har en viss beskyttelsesfunksjon, selv om hovedbudskapet kanskje er økonomiske privilegier:

Kong Haakon Haakonssön tilstaar Erkebiskop Guttorm af Nidaros og hans lovlige Eftermend Ret til at slaa Sølvmynt av slig Renhet og Størrelse som Kongen bestemmer, samt tager Erkestolen og dens Undergivne i kongeligt vern.¹¹³

Tilsvarende finner vi et utsagn om beskyttelse her: ”Kong *Johan* av England gir biskop] *M[artein]* av Bergen brev paa, at han og hans eiendom og mænd skal være under kongens værn, saalenge det behager kongen.”¹¹⁴

Hvem kommuniserer via brev?

I det følgende har jeg forsøkt å lage en oversikt over kommunikasjonsmønsteret for brevene i korrespondansefunksjon i Håkon Håkonssons saga. Det er kommunikasjon mellom verdslige stormenn som er dominerende, 68 av 90 brev kan knyttes til dette. I tillegg til dette er kirken på en eller annen måte ofte involvert i brevutvekslingen. Dette gjelder for 20 av de 90 brevene i sagaen. Tabell A og B fremstiller dette på en mer oversiktlig måte (se for øvrig tabell 1 i appendixet):

Tabell A. Kommunikasjon mellom verdslige stormenn:

Brev mellom Håkon og Skule	15
Brev andre stormenn eller konger seg imellom	3
Brev fra Håkon til stormenn eller konge	27
Brev fra ledende menn til Håkon og Skule	5
Brev fra stormenn eller konge (utenom Skule) til Håkon	11
Brev fra Skule til stormenn eller konge (utenom Håkon)	4
Brev fra stormenn eller konge (utenom Håkon) til Skule	2
Brev fra Håkon og Skule til stormenn eller konge	1
Sum	68

¹¹² DN 1 nr 39

¹¹³ DN 3 nr 1

¹¹⁴ DN 19 nr 92

Tabell B. Kommunikasjon med kirken:

(Philippus baglerkonge er regnet som geistlig her)

Brev fra Håkon til geistlig	5
Brev fra geistlig til Håkon	7
Brev fra Skule til geistlig	2
Brev fra geistlig til Skule	3
Brev geistlige seg imellom (også regnet med der Håkon eller Skule sammen med geistlige sender eller mottar brev)	3
Sum	20

Håkon Håkonsson er den dominerende figuren i sagaen i forhold til å utarbeide og sende brev. Han er avsender alene eller sammen med andre i hele 42 av brevene. Håkon er mottaker av brev i 31 tilfeller. For øvrig er det slik at de absolutt fleste brevkorrespondansene i sagaen involverer Håkon og Skule. Av de 90 brevene det er referert til, er Håkon eller Skule involvert i 83 av korrespondansene. Hva kan dette fortelle oss? For det første illustrerer dette at hovedkommunikasjonslinjene generelt i sagaen går mellom Håkon og Skule. For det andre ser vi at vekten ligger på skriftlig kommunikasjon mellom verdslige fremfor geistlige stormenn når det gjelder Håkon Håkonssons saga. Brevene vi møter i sagaen blir altså fortrinnsvis brukt som et politisk kommunikasjonsmiddel. I kapittel 2 og 5 kommer jeg også til å diskutere hvorvidt det kan være et uttrykk for forhold vedrørende makt og sosial posisjonering at kong Håkon er så dominerende når det gjelder utarbeidelse av brev.

Hvordan korresponderer representasjonen av skriftlig materiale i sagaen med de bevarte diplomene?

De mange brevene det refereres til i *Håkon Håkonssons saga* viser et noe annet bilde enn diplomaterialet. Vi så at hovedandelen av brevene det refereres til i sagaen dreier seg om brev brukt i korrespondans hensikt. Noen av brevene i sagaen som jeg har definert som brev i juridisk hensikt, kan stemme overens med funn gjort i diplomaterialet. For eksempel nevnes det at kardinal Vilhelm utstedte flere brev i forbindelse med sitt besøk i Bergen ved kroningen av Kong Håkon. Både brev nr 4 og 7 i tabell 3 i appendixet kan stamme fra dette besøket.

Men for øvrig er det gjennomgående funnet mitt at sagaen forteller om brev brukt i korrespondansehensikt, mens det vi finner bevart i diplomaterialet først og fremst er brev med juridisk funksjon, det vil si avtaler, påbud og tillatelser. Vil det si at sagaens fremstilling av hvordan brev ble brukt i samfunnet på 1200-tallet er feilaktig?

Det er naturligvis farlig å gjøre slutninger på grunnlag av fravær av materiale, men i dette tilfellet synes det rimelig å anta at praktiske hensyn har styrt bevaringsforholdene av brevene. Det er nærliggende å tenke seg at juridiske dokumenter ble tatt bedre vare på og hadde større sjanse for å bli bevart over lengre tid enn det som gjelder for brevene i korrespondansefunksjon. Disse ble sannsynligvis oppbevart en stund i et slags arkiv (som Sturla kan ha hatt tilgang på da han skrev sagaen om Håkon Håkonsson), men har senere gått tapt, sannsynligvis fordi de ikke hadde viktig juridisk funksjon for folk. Dette er en mulig forklaring på at materialet vi finner i de bevarte diplomene ikke stemmer fullstendig overens med bildet sagaen tegner av bruk av skrift i kommunikasjonen.

En annen forskjell mellom brevene i sagaen og diplomene, er at det i sagaen er brevkommunikasjon mellom verdslige stormenn som helt klart dominerer. I diplomene finnes det en større andel brev utstedt av paven eller andre geistlige. Totalt sett i det utvalgte diplomaterialet fordeler brevene seg nokså likt mellom geistlige og verdslige avsendere. I diplomene med norsk stedsnavn er det bevart noen flere brev av geistlig opphav enn verdslig. Det er vanskelig å trekke noen slutninger på grunnlag av dette. Jeg anser det som naturlig at brev med tilknytning til Håkon og verdslige stormenn dominerer i en saga som handler om Håkon Håkonsson. En annen mulighet kunne naturligvis være at dokumenter utstedt av kirken generelt har hatt bedre forhold for bevaring i form av bedre og mer beskyttede lagringsforhold i klostre og kirker.

Konklusjon

I dette kapittelet så vi hvordan brev fortrinnsvis var noe som ble utarbeidet av samfunnets elite. Språket var ofte norrønt når det gjaldt interne forhold, oftest latin i kommunikasjon med utlandet. Brevenes funksjon var enten som juriske avtaler (ofte påbud eller forbud fra konge eller pave), eller brev ble brukt i praktisk politisk korrespondanse eller som beskyttelse. Vi så hvordan verdslige stormenn var dominerende som utstedere av brev i *Håkon Håkonssons saga* og at Håkon selv er anført som avsender av svært mange av brevene det refereres til. Dette er nok å vente seg i sagaen som handler om ham. Sturla har som nevnt sannsynligvis basert seg på brev bevart i et slags arkiv hos Håkon Håkonsson i sin utarbeidelse av sagaen.

Det er da naturlig at det er brev der Håkon er avsender eller mottaker som dominerer. Jeg fant at brev i sagaen først og fremst hadde korrespondansefunksjon, altså at de hadde en definert mottaker i sin samtid. Brevene fra diplomaterialet er imidlertid fortrinnsvis å betrakte som juridisk dokumentasjon på avtaler og har som sådan sine mottakere i større grad i fremtiden. At det ikke er overenstemmelse mellom typen brev i de to typene kildemateriale fant jeg det sannsynlig at kan ha sammenheng med bevaringsforhold. Brev med juridisk funksjon var sannsynligvis viktigere å bevare for ettertiden enn de brevene som hadde hatt en mer direkte korrespondansehensikt.

2. OVERFØRINGEN

“Og så bar de fram brevene, og de sa aldeles
det samme”¹¹⁵

Sitatet over er fra Olav den helliges saga og illustrerer et av hovedtemaene jeg vil drøfte i dette kapittelet, nemlig hvordan brevene ble overført. Jeg diskuterer hvilken rolle budbringeren kan ha hatt i overføringen av brev. Var budskapet å betrakte som først og fremst skriftlig, muntlig eller som en kombinasjon av de to? Jeg ønsker å se på hvordan brevet fungerte i denne overføringen. Kan brevet ha inntatt en rolle utover ren instrumentell informasjonsbærer slik vi er vant til å oppfatte et brev i dag? Med utgangspunkt i dette diskuterer jeg blant annet hvordan brevet kan ha hatt en viktig symbolsk funksjon.

“The medium is the message”¹¹⁶

Budbringerens rolle

Utveksling av brev i 1200-tallets Norge må ha foregått på en ganske annerledes måte enn slik vi sender et brev i dag. Spurkland gir en interessant analyse av dette i en artikkel fra 2000.¹¹⁷ Her peker han på at vi muligens finner de første spor av brevveksling på norsk i Olav den helliges saga i *Heimskringla*.¹¹⁸ Blant flere eksempler refererer han her til en episode med brevutveksling i denne sagaen. Vi får her høre om hvordan brev ble overbragt fra kong Knut til kong Olav. Knuts sendemenn overbringer budskapet fra Knut muntlig. Deretter overleveres det brev, og det bemerkes i sagaen at brevene sa akkurat det samme som det muntlige budskapet: ”Síðan báru þeir bréf fram ok sögðu þau alt slikt it sama”.¹¹⁹ Spurkland hevder at dette ikke i det hele tatt vitner om noen litterær kommunikasjonssituasjon. Jeg vil, noe modifisert, hevde at episoden i alle fall ikke vitner om en utelukkende skriftlig

---

¹¹⁵ Terje Spurkland, ”Þeir báru fram bréf ok segja ørendi þau sem fylgðu. Om brevveksling i middelalderen.” i *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen, Tid og Tanke* nr 6, (Oslo, 2000) s. 54

¹¹⁶ Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, (1964). Marshall McLuhan (1911-1980) var en canadisk medieteoriker. Hans arbeider betraktes som sentrale innenfor medievitenskapen, særlig når det gjelder refleksjoner rundt boktrykkerkunsten og nye medier som radio og tv. Jeg bruker her hans velkjente sitat for å henspille på budbringeren som ”medium”.

¹¹⁷ Spurkland ”Þeir báru fram bréf” s. 53-54

¹¹⁸ Spurkland ”Þeir báru fram bréf” s. 53-54

¹¹⁹ ”Så bar de frem brev, og de sa aldeles det samme”. Spurklunds oversettelse, *Óláfs saga helga* i *Heimskringla* (utg Finnur Jónsson 1911) kap 131. s. 308. Sitert i Spurkland ”Þeir báru fram bréf”, s. 54. Finn Erhard Johannesen refererer til samme episode i sin historie om postverket: Finn Erhard Johannesen, *Alltid underveis. Postverkets historie gjennom 350 år*, (Oslo, 1997) s. 21. Også referert i Nedkvitne “Trusting writing” s. 339

kommunikasjonssituasjon. Det ser ut til at det muntlige budskapet spiller hovedrollen, og at brevenes funksjon i denne episoden er å styrke tilliten til det muntlige budskapet som en form for bevis på budskapets autenticitet. Den tyske filologen Wenzel hevder i overensstemmelse med dette at det viktigste elementet ved et brev i middelalderen var nettopp budbringeren. Han beskriver hvordan det ofte kunne være tilfellet at det bare sto mindre viktige ting i det skriftlige brevet, mens hovedbudskapet ble betrodd og overbragt av budbringeren muntlig.¹²⁰ På denne måten blir en brevsending via en budbringer å betrakte som en mellomting mellom muntlig og skriftlig kommunikasjon. Vi ser med dette hvordan skriftlig kommunikasjon ble formet og betinget av den muntlige kommunikasjonsverdenen den beveget seg inn i.¹²¹

I diplomene finner vi flere ganger at budbringeren er nevnt i selve brevtteksten. Dette illustrerer at budbringeren må ha hatt en sentral rolle i overføringen av beskjeden:

Henrik III av England takker kongen av Norge og Skule jarl for deres *ved abbeden i Lyse bragte brever* om at de ønsker fred og forbund, og vil gjerne at kjøbmænd skal fare frit mellem begge lande.¹²²

Innocents IV melder Kong Haakon, at han paa Grund af dennes Brev og Anmodning *gjennem hans Sendebud Abbed Laurentius af Hovedö og Bjarne Kannik* vil sende Kardinal Vilhelm som apostolisk Legat til Norge og Sverige, og anbefaler ham til hæderlig Modtagelse.¹²³

Her ser vi at både brevet og sendebudet er nevnt for å referere til en kommunikasjon som har foregått. Dette tolker jeg som nok en indikasjon på at et skriftlig budskap på denne tiden ikke ble betraktet som en selvstendig eller avsluttet størrelse, men at muntlige tillegg via budbringeren også spilte en viktig rolle. Det kan også bety at tilliten til skrift som informasjonsbærer i korrespondanse ikke var særlig høy.

Også i sagaen er det passasjer der budbringer og brev nevnes sammen: ”Mektig konge sendte bud med brev til trønders fyrste”¹²⁴ og ”men før baglernes sendemenn kom tilbake østover med jarlens brev, ble Philippus syk i Tønsberg.”¹²⁵ I eksempelet under nevnes spesifikt sendemannens navn, Gunnar Banemann:

Men Loden Pålsson fikk vite at han var død og sendte en skute nordover så fort han kunne, en mann som het Gunnar Banemann styrte skuten, og han var ikke mer enn tre netter om veien til Bergen; han hadde med brev til kongen og jarlen der det sto at Philippus var død, og de birkebeinerne som var i Viken, bad kongen og jarlen at de skulle skynde seg og komme østover, for baglerne lette alle steder etter et kongsemne; de hadde også sendt bud til Danmark og sa at de hadde hørt om en mann der som

---

¹²⁰Horst Wenzel, *Gespräche-Boten-Briefe. Körpergedächtnis und Schriftgedächtnis im Mittelalter*. (Berlin 1997, Philologische Studien und Quellen) s. 88

¹²¹Graff, *Legacies of Literacy* s. 25

¹²²Diplomatarium Norvegicum, 19 nr 114

¹²³Diplomatarium Norvegicum, 1 nr 30

¹²⁴HHS s. 184

¹²⁵HHS s. 47

het Sigurd og som skulle være sønn av Erling Steinvegg. Hvis kongen og jarlen kom østover litt snart, kunne de få revet opp baglerflokket, men om de kom senere, ville det bli verre.¹²⁶

I sagateksten er det mange eksempler som tydelig illustrerer budbringerens sentrale rolle i overføringen av et brev: ”Lagmannen bad ham sende et tredje brev og sa at han ville selv være til stede når det ble lest opp og legge til det som trengtes.”¹²⁷ Også et annet sted i sagaen finner vi indikasjoner på at sendemannens muntlige tillegg til brevet han hadde med seg kan ha vært av stor betydning for hvordan budskapet ble mottatt: Askjel lagmann ber kong Håkon om han kan sende et brev til kong Erik om at han må si til sine ombudsmenn at de skal jage denne hæren ut av landet og true med straff. Håkon har allerede forsøkt å skrive til kong Erik om dette to ganger uten at det har blitt noen endring i praksis. Men Askjel mener det nok blir dreis på sakene bare han selv får reise i kongelig ærend til kong Erik: ”Lagmannen bad ham sende et tredje brev og sa at han ville selv være til stede når det ble lest opp og legge til det som trengtes.”¹²⁸ Tilsvarende illustreres budbringerens rolle i det følgende eksemplet: Det blir lest opp et brev fra Håvard biskopsemne i Bergen og fra lendmenn i Gulatingslagen. I brevet står det at de har hørt at kong Inge er død og at de ønsker at Håkon skal bli ny konge. Til slutt i det som er referert av brevet står det ”Dagfinn bonde og Roar kongsfrende kan si dere hva dere vil, likedan de andre som følger vårt brev.”¹²⁹ Her ser vi at det forutsettes at brevet overbringes av menn som kjenner avsenderen og som har supplerende opplysninger knyttet til innholdet i brevet. Brevet oppfattes åpenbart ikke som en avsluttet eller komplett størrelse. Viktige aspekter kunne og skulle tydeligvis legges til i muntlig form. Kommunikasjonen via brev fremstilles altså som en situasjon der kombinasjonen av det muntlige og det skriftlige sammen bidrar til å skape en troverdig overføring av et budskap.

For øvrig er det klart at det også må ha vært praktiske årsaker til at kommunikasjonen via brev foregikk på denne måten. I og med at det ikke fantes noe organisert postvesen på denne tiden, var det en nødvendighet at brev ble overbragt personlig av noen som hadde forbindelse til avsenderen.

Hvem var budbringeren?

I tabell 1 i appendixet har jeg satt inn en oversikt ut fra sagateksten om hvem som fungerer som budbringer ved de ulike brevoverføringene det refereres til. Budbringeren er ikke nevnt ved alle brevutvekslinger, men der han er nevnt ser det ut til å være en person med forbindelse

---

¹²⁶ HHS s. 48

¹²⁷ HHS s. 115

¹²⁸ HHS s. 115

¹²⁹ HHS s. 38

til avsenderen. Ofte dreier det seg om hirdmenn eller stormenn som bringer brev fra kong Håkon. Brev fra geistlige eller fra Skule overbringes ofte av andre geistlige. Interessant er det å se at budbringeren i sagateksten ofte selv kan ha en politisk interesse i overføringen av budskapet, og noen eksempler viser oss at budbringeren også kunne øve viktig politisk påvirkning i overbringelsen av et brev. I og med at kommunikasjonen skjedde både muntlig og skriftlig var det mulig for budbringeren å selv ha mye av kontrollen med hvordan et budskap ble presentert. Et eksempel på dette er passasjen der Peter fra Hustad kommer til kong Håkon med et brev fra Skule jarl og korsbrødrene. I brevet står det at erkebiskop Guttorm er død, og at de i hans sted har valgt Sigurd til ny erkebiskop. De ber om at kongen samtykker i dette valget og sender følgebrev til paven. Kongen diskuterer dette med biskop Nikolas, og de kommer frem til at de ikke synes det er noen god idè at Sigurd blir erkebiskop, i og med at han ikke er noen god venn av kongen: ”De bad begge om at Peter fra Hustad skulle bli erkebiskop, han som da reiste med brev fra korsbrødrene til jarlen hvor de bad om at Sigurd skulle bli erkebiskop.”¹³⁰ Selv om maktforholdene for øvrig gjør at Håkon sannsynligvis uansett er lite villig til å følge anbefalinger fra Skule, er det likevel grunn til å tenke seg at Peter fra Hustad som budbringer av brevet har hatt gode muligheter til å påvirke dette valget til sin egen fordel. I sagaen finner vi ved to slike valg av erkebiskop eksempler på at den som selv blir valgt også er den som reiser med brevene der valget diskuteres. (Brev nr 19 og nr 86 i tabell 1 i appendixet). I disse situasjonene ser sendemannens personlige påvirkningskraft på mottakeren ut til å være en avgjørende del av kommunikasjonen.

Det er sannsynlig at budbringeren av et brev var en person som hadde en nær relasjon til avsenderen av brevet. Slik får vi inntrykk av at situasjonen kan være mellom hertug Skule og abbed Bjørn:

Erkebiskop Sigurd var blitt sint på abbed Bjørn på Munkholmen den høsten da hertugen hadde latt gi seg kongsnavn, og det var både for ting abbeden selv hadde gjort, og for det han hadde vært med på av det hertugen hadde fore. For alt dette lyste erkebiskopen abbeden i bann. Det likte abbeden slett ikke, og derfor appellerte han erkebiskopens bann til paven. Hertugen og abbeden la opp råd sammen; abbeden fikk penger av hertugen og han gav klosteret i Munkholmen i pant. Abbeden tok på seg ærend for hertugen og påtok seg å bringe brev til andre land, til Danmark og det Tyske Rike og land som ligger nær disse og videre ut i Kurien.¹³¹

Her virker det som det å opptre som budbringer er å regne som en slags vennetjeneste. I tillegg ser det ut til at abbeden selv har interesse i å overføre budskapet (appellen om bannet som skal overføres til paven).

---

¹³⁰ HHS s. 108

¹³¹ HHS s. 230-231

Vi finner også en annen passasje i sagaen som illustrerer at viktig informasjon kunne legges til brevet i muntlig form. Ved et tilfelle kommer det en dansk prest til kong Håkon med et brev fra Sigurd Ribbung. Han stevnet kongen til et slag ved Drammensfjorden. I følge sagaen er kongens svar at han ikke synes det er rådelig å ta de store skipene dit for strømmens skyld. Men da kommer presten frem med et annet vilkår: ”Han byr dem et annet vilkår også; De skulle komme inn til Oslo og ta oppstilling på Leiret, og så skulle han komme og kjempe med Dem der. Da står alle likt.”¹³² Slik dette er beskrevet i sagaen, får vi inntrykk av at dette andre vilkåret er noe som ikke foreligger i skriftlig form. Kanskje har presten fått instruksjoner om hva han skulle si dersom kong Håkon avslo den første oppfordringen. Dette illustrerer hvordan muntlig bud kan være mye mer fleksibelt enn skriftlig. Det er da mulig å raskt tilpasse seg endrede betingelser. Dersom brevet ikke hadde blitt overbragt av en budbringer med forbindelse til avsenderen og med kjennskap til saken, hadde ikke en slik fleksibilitet vært mulig. Man kan ikke diskutere og forhandle med brevet.¹³³ Vi kan også få inntrykk av at budbringeren i dette tilfellet var en person med relativt stor autoritet selv. Ved å åpne for forhandlinger med budbringeren må vi anta at en del myndighet var blitt delegert til ham fra avsenderen av brevet. Ut fra dette kan det være naturlig å slutte at det i relativt utstrakt grad var et forhandlingaspekt involvert når det gjaldt brevkorrespondansen på 1200-tallet. Det virker som det var nødvendig at sendemennene supplerte det som sto i brevene, tilpasset det til situasjonen og også deltok i diskusjonen rundt det som sto i brevene.

Brevet som symbol

Det ser altså ut til at budbringeren hadde en viktig rolle i overføringen av brevet og at et skriftlig brev i seg selv ikke ble ansett som en avsluttet størrelse. En sannsynlig konklusjon ut fra funnene over er at brevet i 1200-tallets Norge i større grad fungerte som et symbol enn som en selvstendig informasjonsbærer. Brevet skapte tillit og autoritet til det budskapet som ble overlevert muntlig av budbringeren og bekreftet autentisiteten til budskapet.¹³⁴ Med dette inntok brevet i denne perioden en rolle i skjæringspunktet mellom muntlig og skriftlig kommunikasjon. Vi kan tenke oss hvordan dette kan ha gått inn i en dynamisk utviklingsprosess, der tilliten til det skriftlige brevet i seg selv etter hvert ble større og at

---

¹³² HHS s. 138

¹³³ Tilsvarende mener Platon om skrift: “It is the same with written words; they seem to talk to you as though they were intelligent, but if you ask them anything about what they say, from a desire to be instructed, they go on telling you just the same thing forever.” Platon, *Phaedrus*, 274e-275d sitert i Jocelyn Penny Small, *Wax Tablets of the Mind: Cognitive studies of memory and literacy in classical antiquity*. (Routledge, 1997) s. 9

¹³⁴ Spurkland 2000 s. 63 og Nedkvitne 2008 s. 340 kommer til tilsvarende konklusjoner i sine undersøkelser.

brevet da kunne fungere som et budskap i seg selv, uavhengig av budbringeren. Dette er i samsvar med en bruk av skrift som i første omgang gikk inn i en funksjon etter mønster av den tidligere rent muntlige kommunikasjonen.¹³⁵

Men brevet var ikke det eneste symbolet som ble brukt i en overbringelse av et budskap. Brevet ble også ledsaket av øvrige symboler. En mulig strategi for å vise autentisitet og skape tillit til brevet var å bruke segl. Gjenstander med forbindelse til avsenderen kunne også følge brevet som symbol på autentisitet. I sagaen refereres det flere ganger til segl. Ivar Bodde sier: ”jeg bad kongen se på de brev som ble sendt ut av landet med hans segl under.”¹³⁶ Det brukes brev med segl på for å befestе avtalen om forlik som gjøres mellom kong Håkon og Skule jarl: ”Da de var blitt enige om dette, ble det satt opp et brev, og kongen, erkebiskopen, jarlen og alle lydbiskoper satte sitt segl under på det at avtalen skulle stå mellom dem.”¹³⁷ Vi finner også eksempel på at seglet kan ha en viktig symbolfunksjon alene, uavhengig av brevet:

Hertugen hadde sendt med Vesete sørover en islandsk prest med et segl til herr Knut som hans far Håkon jarl hadde eid, og et merke, og tilbød ham å være hans jarl slik som han mente at de var blitt enige om før.¹³⁸

Også i andre kilder skrevet på 1200-tallet finner vi eksempler på omtale av brev med segl, der seglet tillegges en viktig symbolfunksjon som markør på autentisitet i budskapet: I Magnus Erlingssons saga¹³⁹ finner vi følgende passasje: ”Da stod Erlings kapellan opp og viste fram mange brev og innsegl, og spurte om de kjente igjen seglene på de brevene som de om våren hadde sendt til danskekongen; brevene ble også lest opp.”¹⁴⁰ Seglet er et symbol som kunne bidra til å skape tillit til et skriftlig dokument både for dem som leste det og kanskje i enda større grad hos dem som ikke selv kunne lese innholdet i brevet. På denne måten blir brevet med segl å betrakte som et symbol i skjæringspunktet mellom en muntlig og en skriftlig kultur. Den britiske historikeren Michael Clanchy hevder at bruk av segl var noe som var med på å bygge bro mellom tradisjonell muntlig kommunikasjonsmåte og den nye skriftlige måten å kommunisere på.¹⁴¹

---

¹³⁵ Clanchy, *From memory to written record*, kapittel 8 og 9

¹³⁶ HHS s. 44

¹³⁷ HHS s. 106

¹³⁸ HHS s. 218-219

¹³⁹ Her bruker jeg denne sagaen som kilde til holdninger på 1200-tallet, fordi den er skrevet da. Den omhandler imidlertid en periode noe lenger tilbake i tid enn Håkon Håkonsson saga. Magnus Erlingsson var konge i Norge fra 1161 til 1184.

¹⁴⁰ *Snorres Kongesagaer* s. 309 (kap 26)

¹⁴¹ Clanchy, *From memory to written record*, s. 260

Clanchy nevner også at en annen strategi for å bekrefte autentisiteten av et skriftlig dokument kunne være å bruke såkalt *kirograf*. Dette innebærer at et dokument ble utarbeidet i duplikat og deretter delt i to. Der dokumentet skulle deles ble det skrevet et formular, ofte ordet ”*Chirographum*”.¹⁴² Ved å sammenlikne de to delene av et slikt dokument med hverandre, kunne man til en viss grad beskytte seg mot forfalskninger.¹⁴³ Vi har kilder som bekrefter at denne strategien ble benyttet også i Norge. I vårt materiale fra *Diplomatarium Norvegicum* finner vi dette beskrevet på brev nr 59 i bind 1 (forlik mellom Korsbrødrene og Predikebrødrene i Nidaros). Det er beskrevet om dette diplomtet at ”I brevets overkant ses den øverste halvdel av ”*Cyrographus*” med frakturskrift.”

Bilde av den eneste kirografen i Riksarkivet der begge delene er bevart. Dokumentet er fra 1319 og gjelder utskifting av jord mellom biskop Håkon i Stavanger og hans domkapittel. Det er altså noe yngre enn perioden jeg behandler i denne oppgaven, men illustrerer det jeg beskrev over. Her ser vi hvordan både kirograf og segl er brukt på samme brev. Riksarkivet har begge de identiske delene fordi arkivene til avtalepartene ble slått sammen etter reformasjonen. NRA AM fasc. 31 nr. 17 og 18. Kilde: www.arkivverket.no

¹⁴² Håndskrift (egen oversettelse)

¹⁴³ Clanchy, *From memory to written record*, s. 87

Brevet som gave?

Gaveutveksling hadde en sentral plass i det norrøne samfunnet. Flere historikere har studert det førstatalige islandske samfunnet og funnet at gaveutveksling hadde en sentral plass i etablering og opprettholdelse av sosiale relasjoner. Gavegivning justerte partenes status i forhold til hverandre. Det var giveren som oppnådde makt og prestisje i gaveutvekslingen. Han satte da mottakeren i en underlegen posisjon og skapte en krav om gjengjeldelse.¹⁴⁴ Den islandske historikeren Jón Víðar Sigurðsson viser at tilsvarende forhold gjorde seg gjeldende i Norge i perioden under Håkon Håkonsson. Han mener at det å gi eller ta imot en gave var ensbetydende med opprettelse av vennskap. Det ble knyttet sterk symbolikk til gaven. Våpen som gave symboliserte makt. Derfor var det passende at en slik gave gikk nedover i samfunnspyramiden, fra en person med høy status til en med lavere status.¹⁴⁵ Videre beskriver Jón Víðar Sigurðsson hvilke aktører som inngikk i gaveutvekslingen: giver, mottaker og tilskuer. Han mener tilskuerne var de viktigste aktørene i prosessen, fordi det var avgjørende at de forsto symbolikken ved gaveutvekslingen.¹⁴⁶ I og med at brev, symbol og gave er såpass tett knyttet til hverandre som eksempelet i avsnittet over illustrerer, synes jeg det er interessant å diskutere hvorvidt utveksling av brev kan betraktes som en variant av gaveutveksling. Hadde utvekslingen av brev også viktige funksjoner i opprettholdelse av de sosiale relasjonene?

Et brev i middelalderens Norge var i seg selv en verdifull gjenstand. Dette konkrete økonomiske perspektivet kan tale for å definere det som en gave. Pergament og blekk var kostbare materialer som ikke var tilgjengelig for alle. Selv om disse materialene neppe kan sies å ha hatt direkte nytteverdi for mottakeren, kan det hevdes at utveksling av brev skaper en balanse i utveksling av verdifullt materiale. I det norrøne samfunnet kan vi tenke oss at vi finner andre gjenstander som smykker eller våpen som inngår i en tilsvarende utveksling uten direkte å benyttes i annen nyttefunksjon for de involverte. Vi kan tenke oss at det å ha tilgang på kostbart materiale til brevskrivning var et statussymbol. Ved å sende et brev skapte man en forventning om at mottakeren hadde muligheten til å sende et like verdifullt produkt tilbake. Vi så i kapittel 1 at Håkon i større grad var avsender av brev enn mottaker. I følge teorier om

---

¹⁴⁴ Se blant annet Miller, *Bloodtaking and peacemaking*, s. 82

¹⁴⁵ Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 88-89 Se også Jón Víðar Sigurðsson, *Den vennlige vikingen: Vennskapets makt i Norge og på Island ca 900-1300*, (Oslo, 2010)

¹⁴⁶ Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 89. Se også Sahlins, Marshall D Sahlins, "Poor man, Big-Man, Chief" i (Red) Freilich, M *The pleasures of Anthropology* s. 383-399 (New American Library, 1983) for antropologisk teori rundt gavegivning

gaveutveksling i det norrøne samfunnet er dette noe som kan ha bidratt til å gi ham høyere status og mer ære. Mottakerene ble i mer enn én forstand ”svar skyldig”.

Imidlertid er det ikke alltid entydig hvilken funksjon en gjenstand har når den ledsager et budskap. I følgende episode kan gjenstandene tenkes å fungere både som symboler på autentisitet og som gaver: Det er snakk om Herr Andres som blir syk og skjønner at han skal dø: ”Da han skjønnte at det led på med ham, lot han skrive et brev til Skule jarl; der stod vennlige ord slik som han og jarlen hadde talt med hverandre før. Han sendte jarlen sverdet Skarde og et gullinnlagt skjold.”¹⁴⁷ Sverdet og skjoldet i dette eksemplet tolker jeg som symboler som forsikrer at budskapet kommer fra Herr Andres. Samtidig er de verdifulle gjenstander og fungerer dermed også som gaver. Tilsvarende mener jeg man kan forsvare å tillegge også selve brevet en slik todelt funksjon som både symbol og gave i dette tilfellet.

I en annen passasje fra sagaen er det viktig for kong Håkon å hindre en overføring av brev og gaver fra hertug Skule til Sverige. Her er hovedpoenget kanskje først å fremst å hindre spredning av informasjon, men sannsynligvis også å hindre at Skule oppretter vennsksapsrelasjon i Sverige og dermed får dannet en sterkere allianse mot kong Håkon:

Hertug Skule hadde sendt Jatgeir skald med brev øst i Jemtland og derfra til Helsingaland og så til Sverige. Så snart kongen fikk høre om dette, sendte han sin frende Gunnar etter ham (...) Så dro Gunnar østover etter Jatgeir og nådde ham igjen i Helsingaland og tok fra ham alle brevene fra hertugen og de kostbarhetene hertugen ville sende til vennene sine.¹⁴⁸

Brev og gaver synes å inneha relativt lik funksjon i dette eksempelet. For øvrig ser vi i sagaen at også vakre ord i et brev tillegges en viktig rolle. Her kan de vakre ordene være å regne som en slags gave. En positiv ytring offentlig om en annen person kan i datidens samfunn ha vært en viktig måte å bygge allianser på. Abbed Bjørn kommer hjem fra sitt ærend hos paven: ”Da han kom til kong Håkon, hadde han hilsen med til ham fra paven og pavens velsignelse og et brev med så vakre ord at det vel nesten ikke er kommet et så godt brev til Norge fra paven.”¹⁴⁹

Vi finner også indikasjoner på at det kan ha vært vanlig at brev og gaver ledsaket hverandre: I et brev fra Skule i 1223 skriver han at ”han sender gaver, som paa grund av krigen er smaa, og lover større, naar freden er gjenoprettet.”¹⁵⁰ Et annet og mer kuriøst eksempel er gaven som omtales i et brev fra kong Henrik III til sheriffene i London i 1252: ”Den isbjørnen som kongen nylig fikk tilsendt fra Norge og nå oppholder seg i Tower, skal

---

¹⁴⁷ HHS s. 55

¹⁴⁸ HHS s. 231

¹⁴⁹ HHS s. 276

¹⁵⁰ DN 19 nr 152

utstyres med munnkurv og jernkjettinger, og dessuten et godt tau til å holde den med når den fisker i Themsen.”¹⁵¹

På den annen side kan det innvendes at brevveksling har som hovedformål utveksling av informasjon. Dette vil kunne involvere både dem man ønsker å være venn og fiende med, og kan da vanskelig innpasses i et gavegivingssystem. Likevel var overføringen av gaver sannsynligvis noe som foregikk mellom alle man ønsket å etablere en relasjon til og plassere seg i forhold til. Dette vil ikke nødvendigvis ha inkludert bare dem man ønsket å etablere en positiv relasjon til, slik vi gjerne oppfatter gavegiving i dag. Det å gi en gave kunne like mye være et forsøk på å markere sin status i forhold til andre og å sette andre i en underlegen posisjon. I dette kan brevutveksling inngå som gave både mellom venner og uvenner.

Nettopp i denne offentlige markeringen av relasjoner til andre finnes det elementer som gjør det nærliggende å sammenlikne utvekslingen av brev med en overføring av en gave. Også i overføringen av brevet var det involvert giver, mottaker og tilskuer. Da i form av avsender, mottaker og de som var til stede når et brev ble lest opp. Aktørene som deltar i begge disse prosessene er svært parallelle og er nært knyttet til prinsippet om offentlighet i det norrøne samfunnet. I gavegivingen var det viktig at tilskuere var til stede og bedømte overføringen av gaven.¹⁵² Dette var et samfunn uten noen sterk statsmakt, og i et slikt samfunn var det avgjørende at handlinger og utveksling av informasjon og gjenstander skjedde offentlig. Slik kunne man bevare kontrollen. Det private og det skjulte vil ha vært skummelt og uforutsigbart i et samfunn uten sterk sentralmakt. Mottakelsen av et skriftlig budskap ser ut til å ha inngått i dette åpne offentlige rommet: Kunnskapen om hvem som sendte brev til hverandre var vanligvis tilgjengelig for mange. Deretter kan budskapet i brevet ha blitt diskutert muntlig, og mottakerene kan seg i mellom ha kommet frem til en enighet om hvordan budskapet skulle tolkes og forstås. Funksjonen til et brev kan derfor sosialt sett kan ha hatt liknende funksjon som en gave: nemlig å opprette og vedlikeholde sosiale relasjoner på en tydelig måte i det offentlige rom.

Konklusjon

I dette kapittelet kom jeg frem til at budbringeren hadde en helt sentral rolle i overføringen av et brev. Budbringeren var sannsynligvis en person med en nær relasjon til avsenderen, og kunne også ha personlige interesser i budskapet. Budbringeren så i noen tilfeller ut til å stå relativt fritt til å gå inn i en forhandling om budskapet, selv om han sannsynligvis var bundet

---

¹⁵¹ Regesta Norvegica, Bind 1, nr 866 (Windsor 30.oktober 1252)

¹⁵² Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 89

av lojaliteten til avsenderen. Hovedkonklusjonen fra dette kapitlet blir altså at overføringen av et brev var en kombinasjon av en skriftlig og en muntlig kommunikasjon. Dette illustrerer nettopp hvor problematisk det kan være å operere med et skarpt skille mellom muntlig og skriftlig kommunikasjon i praksis. Brevet fungerte sannsynligvis i hovedsak som et symbol og i mindre grad alene som et instrument for overføring av informasjon. Brevet ser ut til å ha vært en viktig bekreftelse på autentisiteten i budskapet som budbringeren overførte muntlig. I denne overføringen kunne også andre symboler, som for eksempel segl på brevet, ha vært viktige. Det kan også forsvares å definere brevet inn i en gaveutvekslingsprosess. Her inntar det også en symbolfunksjon, men som noe annet enn autentisitetsmerke. Brevet var en kostbar gjenstand i det offentlige rom som kunne være med på å opprette og vedlikeholde sosiale relasjoner.

3. MOTTAKELSEN OG LAGRINGEN

”Det kunne være vel verdt å minnes slikt om det ble skrevet ned”¹⁵³

Vi har nå sett på budbringerens viktige rolle i overføringen av brevet. Han ser ut til å ha hatt en viktig rolle når det gjelder hvordan budskapet ble mottatt. I dette kapitlet vil jeg diskutere andre aspekter rundt mottakelsen. Et fellestrekk for alt skriftlig materiale er at det over tid skifter mottaker. Noen ganger vil det for eksempel i et brev være angitt hvem som er tenkt som den primære mottakeren. Dersom brevet bevares, vil det kunne få mange andre mottakere også i ettertiden.¹⁵⁴ I overføringen av et brev i korrespondansefunksjon er lesningen noe som bør diskuteres. Den første delen av kapitlet tar for seg dette. Når det gjelder brevene som i større grad kan sies å ha en juridisk funksjon, er det særlig relevant å diskutere hvordan disse ble lagret for mottakere i ettertiden. Holdninger i forhold til skrift som hukommelse diskuteres i forbindelse med dette. Er det trolig at skrift ble oppfattet som en mer presis hukommelse enn den muntlige og at ”det kunne være vel verdt å minnes slikt om det ble skrevet ned”?

Lesningen

Som omtalt i kapittel 1, er det nødvendig å skille mellom utsteder og skriver av brev, fordi disse to rollene ikke var så nært sammenknyttet i middelalderen som de oftest er i dag. Tilsvarende forhold kan ha gjort seg gjeldene i mottakelsen av brev. Den som leste brevet var sannsynligvis ikke alltid den samme som mottakeren personlig. Heller ikke var skriveferdigheter nødvendigvis knyttet sammen med evnen til å lese.¹⁵⁵

Hvor mange kan vi anta kunne lese eller skrive i Norge på Håkon Håkonssons tid? Vi vet ikke mye om dette, men det har antakelig vært en svært liten del av befolkningen, kanskje i størrelsesorden noen få prosent, kanskje bare én. Alle geistlige har måttet kunne lese og

---

¹⁵³ HHS s 30

¹⁵⁴ Johansson, ”Ordet, skriften och litteraciteten” s. 190

¹⁵⁵ Se Clanchy, *From memory to written record*, s. 232 som refererer til Graff, *Legacies of literacy*, s. 373 om at kobling av lesing og skriving og assosiasjon av skrift med språket man snakker ikke er universelle normer, men produkter av moderne europeisk kultur. ”Past ideas must be analysed in their own terms before they are addressed in modern ones.” Reading and writing were not automatically coupled at the end of the twelfth century, nor was a minimal ability to perform these actions described as literacy.”

skrive mer eller mindre godt. I Norge rundt år 1300 har man tenkt seg at det fantes ca 2000 geistlige av en befolkning på mellom 300 000 og 450 000.¹⁵⁶

Norrøfilologen Terje Spurkland har undersøkt forskjellen i terminologi når det gjelder å lese henholdvis runer og latinske bokstaver. Han mener at denne forskjellen i terminologi gjenspeiler en mentalitet som springer ut av dikotomien muntlighet/skriftlighet.¹⁵⁷ Han mener at lesing av latinsk skrift i middelalderen først og fremst var en auditiv handling, og at det først var med boktrykkerkunsten at lesningen endret karakter til å være en individuell, visuell foreteelse. Det som ble ristet med runer, var ikke tiltenkt høytlesning, men individuell avkodning. Spurkland hevder at man hadde en mer bevisst forestilling om håndverket når man skrev runer, mens skriftfesting av latinske bokstaver i større grad var en lærd og litterær handling der den instrumentelle bevisstheten var svakere. Når det derimot gjelder avkodingen av skriften, mener Spurkland altså at forholdene var omvendt: Runeskrift var en litterær visuell kommunikasjonsmåte, mens avkodning av latinsk skrift fremdeles sto med en fot i muntligheten. Spurklunds undersøkelse er interessant, fordi den sannsynliggjør at muntlig tradisjon i kommunikasjonen kan fortsette å eksistere selv om skrift introduseres.

Flere andre teoretikere har også arbeidet med lesing og skriving i middelalderen. Mary Carruthers, professor i engelsk litteratur, hevder lesing i middelalderen kunne foregå på to vesensforskjellige måter: *lectio* eller *meditatio*. I hovedsak er dette tradisjonelt blitt oppfattet som henholdvis høytlesning og stillelesning, selv om *meditatio* antakelig også kunne foregå ved å lese en tekst høyt for seg selv. Det antas at det i antikken ble regnet som uvanlig å lese stille: Augustin har i *Confessiones* referert til en episode der hans lærer, Ambrosius, satt og leste uten å gi fra seg en lyd.¹⁵⁸ Dette har blitt tolket noe ulikt. Spurkland og flere med ham mener dette viser at høytlesning var den dominerende formen for lesning. Carruthers mener passasjen heller presenterer kontrasten mellom de to ulike måtene å lese på, *lectio* og *meditatio*.¹⁵⁹ Hun mener man har antatt at det å lese høyt var en vanligere måte å lese på, og at de som mener det er en skarp kontrast mellom muntlighet og skriftlighet har lagt for stor vekt på overgangen fra den ene til den andre formen med utgangspunkt i disse to ulike måtene å

---

¹⁵⁶ Sverre Bagge, *Da boken kom til Norge. 1000-1537*. Norsk idéhistorie, Bind 1. Red: Eriksen, Trond Berg og Sørensen, Øystein. (Aschehoug, 2001) s. 19-20

¹⁵⁷ Spurkland, Terje Spurkland, "Måtte Herren hjelpe den mann som ristet disse runer og likeså han som leser dem!" Et mentalitetshistorisk blikk på "skrive" og "lese" i norsk middelalder." I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. Årgang 12, 1994. s 3-15

¹⁵⁸ *Confessiones* vi:3. Ref i Spurkland 2000 s. 48

¹⁵⁹ Carruthers, *The book of memory*, s. 171

lese på.¹⁶⁰ Hun mener at lesningen ikke utviklet seg fra den ene typen til den andre, men heller at dette var to ganske ulike måter å lese på som antakelig hadde blitt praktisert siden antikken og som det derfor også ble undervist i ved middelalderens universiteter.¹⁶¹

Når det gjelder å komme nærmere en forståelse av hvordan brevene i materialet for denne oppgaven kan ha blitt lest, er det ikke lett å spore en stille lesning av disse, altså en *meditatio*-lesning. Imidlertid dreier kildegrunnlaget i denne oppgaven seg først og fremst om praktisk politiske brev eller juridiske brev/diplomer. Det er sannsynlig at situasjonen er annerledes for denne typen materiale i forhold til mer litterære eller religiøse funksjoner av skrift. Lesning i geistlig sammenheng kan ha foregått på en annen måte. Spurkland mener at å ”lese” i Skandinavia på 1200-tallet innebar å overbringe muntlig, å referere noe som er nedfelt i skrift.¹⁶² Han mener at en litterær mentalitet i skandinavisk middelalder ble utviklet gradvis på linje med det som er funnet når det gjelder Europa for øvrig.¹⁶³ Det er interessant å reflektere over at tekstene som ble produsert i middelalderen sannsynligvis i første omgang var tenkt for å skulle leses høyt. Lagringen i skrift for ettertiden var altså ment å skulle foregå via muntligheten.¹⁶⁴

Vi får tidlig i sagaen informasjon om at Håkon selv får leseopplæring: ”Da kongesønnen Håkon var syv år gammel, lot Håkon jarl ham lære å lese.”¹⁶⁵ Dette viser oss en holdning om at det i oppdragelsen av en konge hørte med å gi ham boklig lærdom.

Å se og å høre

Et annet moment som kan fortelle oss noe om lesningen av brevene på denne tiden finner vi i den faste frasen ”Ollum monnum þeim sem þetta bref sia eða heyra”¹⁶⁶ som går igjen i mange av diplomene i ulike varianter. Eksempelvis finner vi disse variantene over denne frasen:

---

¹⁶⁰ Carruthers *The book of memory* s. 170. Se også John Dagenais, *The Ethics of Reading in Manuscript Culture: glossing the Libro de buen amor*, (Princeton, 1994) der han hevder at lesning, ikke skriving, var den dominerende litterære aktiviteten i middelalderen.

¹⁶¹ Mary J. Carruthers, *The book of memory: a study of memory in medieval culture*. (Cambridge, 1990) s. 171

¹⁶² Spurkland, ”Måtte Herren hjelpe den mann”, s. 63

¹⁶³ Spurkland, ”Måtte Herren hjelpe den mann”, s. 63. Green behandler Tyskland 1000-1300, Clanchy behandler England i perioden 1066-1307.

¹⁶⁴ Både Jürg Glauser, ”Staging the Text. On the Development of a Consciousness of Writing in the Norwegian and Icelandic Literature of the Middle Ages.” In *Along the Oral-Written Continuum; Types of Texts, Relations and their Implications*, edited by S. Rancovic, L. Melve and E. Mundal, pp. 14-52. (Turnhout, 2008) s.318 og Spurkland, ”Måtte Herren hjelpe den mann” s. 14 nevner dette.

¹⁶⁵ *HHS* s. 26. Imidlertid er uttrykket i den norrøne teksten ”setja til bókar”, noe som ikke nødvendigvis betyr å lese, men kanskje noe mer i retning av å bli satt til boklig lærdom. Det fremkommer også i teksten senere at Håkon har blitt satt i tilnærmet prestelære, for når han blir spurt om hva han hittil har lært, svarer han at han har lært sang. (Også dette *HHS* s. 26)

¹⁶⁶ ”Til alle dem som ser eller hører dette brevet” (egen oversettelse)

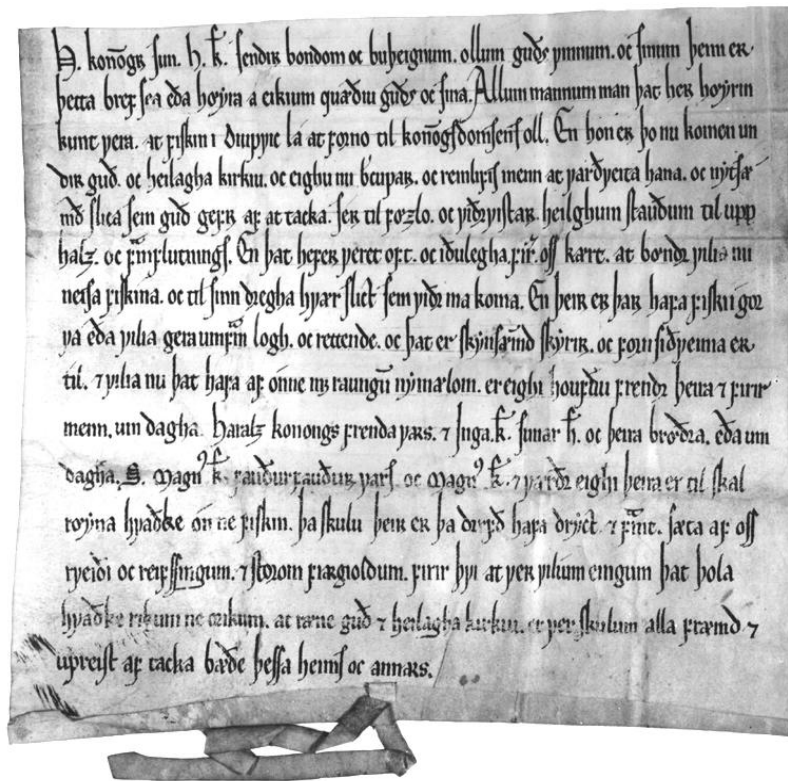

Ollum livandum #z viðr komandum guðs vinum #z sinum þeim sem þetta bref sea eða h/oe/yra sender N[ikulas] biscop #z korsbr/oe/ðr í Oslo queðiu guðs #z sína.¹⁶⁷

K[nutr] jærll sunr Hakonar jærlls sænnder allum værandum oc viðr komandum þeim sæm þætta bræf sia æða h/oe/yra. q. g. oc sína.¹⁶⁸

Biarne biscop i Orknøyom sendir Q. allum gudz vinom oc sinom er þetta bref sea edhir høyra g. oc sína.¹⁶⁹

Under er en faksimile av DN 2 nr 5 utarbeidet av Håkon Håkonsson i 1224 med eksempel på en variant av denne formuleringen (”H[akon] konongr sun H[akonar] konongs sendir bondom oc buþeignum. ollum guðs vinnum. oc sinum þeim er þetta bref sea eða h/oe/yra a Eikium quæðiu guðs oc sína.”):¹⁷⁰

DN 2 nr 5 Kilde: www.dokpro.no

¹⁶⁷ DN 1 nr 7. Tegnsettingen tilsvarende den som finnes i DN's digitale utgave.

¹⁶⁸ DN 2 nr 10

¹⁶⁹ DN 12 nr 2

¹⁷⁰ Det har også vært gjort psykologisk og nevrobiologisk forskning når det gjelder forskjellen mellom sansene syn og hørsel der man forsøker å undersøke hvorvidt det er forskjeller i hvordan man oppfatter språk i henholdsvis tale eller skrift. Se bla Kavanagh, James F. og Mattingly, Ignatius G. (Ed): *Language by ear and by eye: the relationships between speech and reading*. (Cambridge, 1972), A. Castro-Caldas et al: "The illiterate brain. Learning to read and write during childhood influences the functional organization of the adult brain." I *Brain* (1998) 121 (6) s. 1053-1063, A. Castro-Caldas et al: "Influence of learning to read and write on the morphology of the corpus callosum." I *European Journal of Neurology* 1999, 6 s. 23-28, Morais and Kolinsky: "Biology and culture in the Literate Mind." I *Brain and Cognition* 42 (2000), s. 47-49, Basso et al: "Dissociated disorders of speaking and writing in aphasia." I *J Neurol Neurosurg Psychiatry* 1978, 41 s. 556-563 og Hier and Mohr: "Incongruous Oral and Written Naming. Evidence for a subdivision of the Syndrome of Wernicke's Aphasia" I *Brain and Language* 4 (1977) s. 115-126.

Det er altså trolig at høylesning av brev, enten i forsamlinger eller til enkeltpersoner var relativt vanlig, i og med at de to resepsjonsformene å se og å høre sidestilles i dette faste formularet. Denne formuleringen bygger også ytterligere opp under argumentet fremsatt i kapittel 2 om at brevet hadde en viktig funksjon som symbol. Det er interessant å merke seg at det er snakk om alle som *ser* eller *hører* brevet, ikke nødvendigvis bare de som *leser* det. Brevet utgjorde altså en viktig rolle bare i form av å bli sett.

Når et brev skulle leses opp på Håkon Håkonssons tid er det altså trolig at høytlesning var den vanlige formen. Som regel er det i sagaen ikke nevnt noe om hvem som var til stede ved opplesningen. Sannsynligvis var dette vanligvis en relativt åpen og offentlig prosess der mange i kretsen rundt mottakeren kan ha vært til stede for å høre brevet bli lest opp. I sagaen er det imidlertid ved et tilfelle bemerket spesifikt at brevet ikke skal leses opp høyt for alle de tilstedeværende. Det er da nærliggende å tenke seg at dette var et avvik fra normal praksis, i og med at det blir kommentert hvordan forholdene rundt akkurat dette brevet skulle være. Vi får høre at:

Da talte abbed Bjørn og sa at han hadde brev med fra kong Håkon som kongen hadde sagt skulle leses opp så bare de to, Arnbjørn og jarlen, hørte på, og han bad om at de skulle gå inn i kirken så de kunne tales ved der. Da de kom inn i kirken, leste abbeden opp brevet som kongen hadde sendt med ham til Arnbjørn og de andre høvdingene.¹⁷¹

Dette illustrerer også at det ikke var nødvendig for fremstående menn å selv kunne lese. Det at brev ble lest høyt, gjorde at langt flere enn de som kunne lese eller skrive selv fikk tilgang til innholdet i brev. Dette medførte også at folk uten lese- eller skrivekyndighet likevel ble nødt til å forholde seg til innholdet i skriftlig materiale. Clanchy mener at denne måten å bruke skrift på illustrerer hvordan lekfolk gradvis ble overbevist om skriftens pålitelighet ved å endre de gamle kommunikasjonslinjene via å høre og å se minst mulig.¹⁷² For øvrig viser dette at kommunikasjonens verdien i et brev vel så mye var knyttet til budbringeren og forholdene rundt opplesningen av brevet som til brevet i seg selv. Dette illustrerer igjen tydelig det jeg var inne på i kapittel 2: at den skriftlige formen i seg selv ikke ble regnet som en avsluttet eller fullstendig kommunikatív handling.

Jeg nevnte tidligere at valget av språk i brev og skriftlig kommunikasjon var viktig i forhold til hvem som hadde umiddelbar tilgang til de skriftlige kommunikasjonene. Her kan imidlertid en høylesning av brevene ha vært en faktor som gjorde språkproblemet mindre.

---

¹⁷¹ HHS s 197

¹⁷² Clanchy, *From memory to written record*, s. 293

Sannsynligvis vil en høylesning av et brev i middelalderen ha innebåret en samtidig oversettelse dersom brevet var forfattet på latin eller et annet fremmedspråk.¹⁷³

Lagringen

Men da så turen kom til skriftegnene, sa Theuth: ”Denne kunnskap, o konge, vil gjøre egypterne visere og minnessterkere. For den er oppfunnet som et middel for visdom og hukommelse.” Da svarte Thamus: ”Min fagkyndigste Theuth. Ett er å oppfinne tekniske ting, noe annet å bedømme hvilken skjebne, til gagn og til skade, oppfinnelsen medfører for dem som vil anvende den (...) av velvilje hevder du det motsatte av hva de formår. For denne oppfinnelse vil inngi glemsel i lærlingenes sjel ved at minnet forsømmes.¹⁷⁴

Dette sitatet fra Platons *Faidros* viser at refleksjoner rundt skriften som teknologi langt fra er et nytt fenomen. Trond Berg Eriksen hevder i sin bok *Budbringerens overtak* at den litterære skriftkulturen oppsto fordi man hadde behov for å utvide og materialisere den kollektive erindring.¹⁷⁵ Man nedfelte dette på pergament i form av brev (diplomer), lover og beretninger. Adressaten var både de som levde i samtiden og etterslekten. Dette er en naturlig slutning ut fra vår tids oppfatning av skrift og skriftens funksjoner. Imidlertid er det ikke gitt at oppfatningen av skriften som et lagringsmedium for hukommelsen var tilsvarende positiv i middelalderens Norge.

Mary Carruthers diskuterer skrift og hukommelse i middelalderen på en interessant måte i sin bok *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*.¹⁷⁶ Hun mener å ha vist at skrift i middelalderen ble betraktet som et hjelpemiddel for hukommelsen, men ikke som et substitutt for den. Hun mener at middelalderens lærde ikke delte vår mistillit til hukommelsens unøyaktighet, og at det som ble verdsatt var fullstendighet og rikholdighet, heller enn objektiv nøyaktighet slik vi i dag oppfatter skriften. Hun mener at dette er noe grunnleggende annerledes enn vår tids ”tekstuelle fundamentalisme”.¹⁷⁷ I et eksempel viser hun hvordan det å ha en god hukommelse i prinsippet regnes som like godt som å ha selve boken, og bedre enn å ha en upålitelig skriftlig kopi av den. Carruthers beskjeftiger seg med litterære tekster og hukommelse i forhold til slike. Mitt fokus ligger på skrift i praktisk politisk korrespondanse og juridisk funksjon. Likevel er Carruthers’ perspektiv interessant å

---

¹⁷³ Köhn 1986, “Latein und Volksprache”, s. 351 sannsynliggjør dette.

¹⁷⁴ Platon, *Faidros* 274e-275d sitert i Melve, *Med ordet som våpen*, s. 11

¹⁷⁵ Trond Berg Eriksen, *Budbringerens overtak: Perspektiver på skriftkulturen*, (Oslo, 1987)

¹⁷⁶ Carruthers, *The book of memory*

¹⁷⁷ Carruthers, *The book of memory*, s. 160 Arkeologen og kunsthistorikeren Jocelyn Penny Small kommer frem til liknede konklusjoner når det gjelder hukommelse og skrift i antikken som det Carruthers gjør for middelalderens del. Small hevder at oppfattelsen av en ”eksakt hukommelse” neppe var knyttet til en ordrett gjengivelse av tekster slik vi gjerne vil definere hukommelse i dag. Hun mener man var mer opptatt av å huske essensen i en historie enn at den nødvendigvis skulle fortelles med akkurat de samme ordene fra gang til gang. Small viser også hvordan skriften som teknologi antakelig ble betraktet som en blandet velsignelse i antikken. Se Small 1997 s. 7

ta med i betrakning også for norske forhold på 1200-tallet fordi det illustrerer at det ikke er gitt at skrift ble oppfattet som et positivt hjelpemiddel for hukommelsen i en fase der skrift ikke var i svært utstrakt bruk i samfunnet. I neste kapittel vil jeg ut fra noen konkrete eksempler fra sagaen diskutere tillit til skrift som hukommelse i Norge på Håkon Håkonssons tid.

Carruthers tar også opp et annet aspekt ved overføringen av informasjon gjennom skrift. Ved å skulle skriftfeste noe, gjorde man seg avhengig av en profesjonell skriver. Det var, som vi diskuterte tidligere, sannsynligvis få som selv kunne skrive. Dette innebar at man måtte stole på at skriveren faktisk skrev ned det man ønsket. Det kan tenkes at det ofte kan ha blitt opplevd som tryggere å gjøre en overføring muntlig, fra den ene hukommelsen til den andre, fremfor å gjøre seg avhengig av en potensielt unøyaktig skrifters kompetanse.

Når det gjelder sagaskrivning, det som kan defineres som narrativ bruk av skrift¹⁷⁸, kan situasjonen imidlertid ha vært en annen. Jürg Glauser, sveitsisk professor i nordisk filologi, diskuterer i en artikkel skriftbevissthet i norsk og islandsk litteratur i middelalderen. Han viser hvordan refleksjoner rundt det skriftlige mediet og skrift som en måte å bevare minner på er sentralt i sagaskrivning og særlig i historieskrivning.¹⁷⁹ Selv om Håkon Håkonssons saga er skrevet før fødselen av historiefaget som vitenskap, er det naturlig at en bevissthet om skriften som en mulighet for å bevare beretninger for ettertiden gjorde seg gjeldende i komposisjonen av sagaen. På dette feltet avviker Glausers resultater altså noe fra Carruthers. Glauser viser i sin artikkel hvordan bevisstheten om bruk av skrift som en måte å bevare noe i hukommelsen for ettertiden kan ha vært høy i Norge og på Island i middelalderen. Han viser til eksempler fra norrøne riddersagaer og fra historieskrivning for å belyse dette. I forordet til *Didreks saga*¹⁸⁰ finner vi for eksempel følgende uttrykk: ”If men want to learn long and unfamiliar stories, it is better that they be written down than that they pass out of memory.”¹⁸¹ Tilsvarende formulering finner vi i Håkon Håkonssons saga: “(...) det hendte mange ting av forskjellig slag som viste hvor barneaktige guttene var, og det kunne være vel verdt å minnes slikt om det ble skrevet ned.”¹⁸²

Hvordan brevene fysisk ble oppbevart og lagret for ettertiden vet vi lite om. Det er sannsynlig at viktige brev ble oppbevart i relasjon til kongen. Kan hende ble de bevart i

---

¹⁷⁸ Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, s. 10

¹⁷⁹ Glauser 2008

¹⁸⁰ Skrevet ned i Norge ca 1250

¹⁸¹ Sitert i Glauser 2008 s. 322

¹⁸² *HHS* s. 30

kongsgården, kan hende ble noe fraktet rundt i en form for ambulerende arkiv for å være tilgjengelig for kongen og hans menn der de til en hver tid oppholdt seg. Som nevnt i kapittel 1, kan Ivar Bodde ha hatt en funksjon som kansler for Håkon Håkonsson. Kansleren var sannsynligvis den viktigste tjenestemannen i perioden rundt 1250, med blant annet ansvar for utstedelse av brev og for kongedømmets arkiv.¹⁸³ Håkon Håkonssons saga er i seg selv et vitnesbyrd på at et slags første kongelig arkiv må ha eksistert da sagaen ble utarbeidet. Det refereres til et såpass påfallende omfang av brev at det er vanskelig å tenke seg annet enn at Sturla må ha hatt tilgang til en god del av disse brevene da han skrev sagaen.¹⁸⁴

Konklusjon

Mottakelsen av et brev ser altså i hovedsak ut til å ha vært en kollektiv prosess der brevet ble lest høyt i en forsamling av flere mennesker. Uttrykket ”til alle dem som ser eller hører dette brevet” understreker dette aspektet. At formuleringen finnes i mange brev fra perioden støtter ytterligere teorien om at brevet fungerte som et symbol. Når det gjelder lagring av brev, sannsynliggjorde jeg at det må ha eksistert en form for kongelig arkiv over brev allerede på Håkon Håkonssons tid. Ut fra tidligere arbeider rundt skrift og hukommelse illustrerte jeg at det ikke er gitt at tilliten til skrift som hukommelse er høyere enn tilliten til det muntlige. I kapittel 1 fant jeg indikasjoner på at brev kan ha blitt oppfattet som pålitelig bevis. I neste kapittel vil jeg gå nærmere inn på en diskusjon av holdninger og tillit til skrift ut fra konkrete eksempler fra sagaen.

---

¹⁸³ Jon Vidar Sigurdsson, 2008 s. 131

¹⁸⁴ Se Koht, 1927 og Bjørge, 1967

4. HOLDNINGER TIL SKRIFT

I dette kapittelet vil jeg se på hvilke holdninger som ser ut til å gjøre seg gjeldende i Håkon Håkonssons saga i omgang med brev og skriftlig materiale. Med holdning mener jeg innstilling til, evne til å reagere positivt eller negativt overfor et objekt eller en idé.¹⁸⁵ Jeg ser på eksempler fra sagaen der skriftlig materiale omtales. Ut fra dette forsøker jeg å bruke historisk antropologisk metode for å finne ut noe om hvilken holdning menneskene på Håkon Håkonssons tid kan ha hatt til skrift. Jeg ser særlig på forhold som har med tillit til skriftlig materiale å gjøre. Stolte man på skrift? Forholdt man seg positiv eller negativ i forhold til praktisk skriftbruk?

Positiv holdning til skrift

La oss se på en skildring av en konflikt i sagaen som illustrerer hvordan man forholdt seg til loven i skriftlig form: Det holdes stevne i Bergen for å avgjøre hvorvidt Håkon har krav på tronen. På dette stevnet er det slik sagaen fremstiller det, den muntlige formen som dominerer. Flere menn blir bedt om å si hva de mener er rett i saken. I forbindelse med skildringen av dette stevnet finnes det en interessant passasje som jeg synes illustrerer dynamikken mellom muntlighet og skriftlighet på en god måte: Gunnar bonde blir bedt om å si hva han mener er rett. Kong Håkon har tiltro til at han skal si det som er sant, fordi ”han er også den eldste av landets lagmenn” og ”[i]ngen har hittil funnet at han fór med løgn eller urett, derfor mener alle at han er den kyndigste mann i landet.”¹⁸⁶ Gunnar svarer at:

Det er en stor byrde lagt på en fattig bondesønn å skulle skifte så stor rikdom og dømme den fra den ene til den andre (...) Jeg hørte nå nettopp lagmenn gikk fra ord de skulle ha sagt, og fordi jeg som de fleste andre er redd for makten, vil jeg ikke påta meg en slik byrde som å si dom i denne saken. Småbondesønner har oftest liten greie på å ordne opp i så svære saker, for de mangler kunnskaper. Det kan også være at noen holder litt mye på sine venner.¹⁸⁷

Gunnar illustrerer med dette hva som er faren med at lover og regler kun skal opprettholdes muntlig, nemlig at de fort kan endres ettersom situasjonen og maktforholdene krever det.¹⁸⁸ Gunnar ønsker ikke selv å stå til ansvar for en avgjørelse i saken, og tyr til en autoritet utenfor ham selv som vil vise en mer uforanderlig regel: nemlig loven i skriftlig form.

La oss derfor få høre hva den sier som vet hva som er rett, og taler sant hvem som så hører på, mektige eller svake, og som ikke frykter noen om de skulle mislike utsagnet: det er den hellige kong Olavs

---

¹⁸⁵ *Store norske leksikon* (www.snl.no)

¹⁸⁶ *HHS* s. 100-101

¹⁸⁷ *HHS* s. 101

¹⁸⁸ Jfr Jack Goody, *The domestication of the savage mind* (Cambridge, 1977) som også illustrerer hvordan oppfatninger om historie og tradisjon kan endres raskt og umerkelig i samfunn uten skrift.

lovbok, den som etter hans ord ble gjort gjeldende for hele Norge, og som alle Norges konger har holdt siden, når de ville følge lov og rett.¹⁸⁹

Konklusjonen blir at ut fra Gunnars tolkning av lovteksten, så er Håkon alene rett arving til Norge. Loven det refereres til gjengis ikke i teksten, og vi vet ikke sikkert hvilken lov det egentlig er tale om her. ”Den hellige Olavs lovbok” er sannsynligvis en referanse til datidens gjeldende lov, sannsynligvis Gulatingsloven. Den blir gitt berettigelse og blir gjort sakral ved å assosiere den med den hellige kong Olav.¹⁹⁰ Hovedpoenget er at Gunnar refererer til en bok, altså skriftlig form, og tillegger denne større autoritet og nøytralitet enn muntlige utsagn. Deretter følger flere muntlige utsagn, alle taler for at Håkon er den rettmessige arvingen. I de muntlige utsagnene blir autoriteten i utsagnet bygget opp rundt hva man selv husker, selv har vært med på eller hva man har blitt fortalt av sine forfedre:

Jeg var ung da jeg kom til kong Sverre, og jeg var med ham i noen slag (..) Han og hans etterkommere er derfor rette arvinger til kongeverdigheten.”¹⁹¹ ”(..) min far Tord var lagmann, og han sa til meg at hans far hadde sagt til ham, og det hadde også de andre forfedrene våre, at alle Norges menn skulle følge kongens sønn dersom en sånn var til. De sa også at dem skulle det gå ille som mente noe annet.”¹⁹²

Det er i denne forbindelse bare Gunnar bonde som støtter seg på autoriteten i en skriftlig tekst. Kanskje gjør han dette fordi han føler han har for liten autoritet i egenskap av sin egen person alene. Den viktigste årsaken synes å være at han er redd for å tale mot Skules sak, Skule er jo også til stede på tinget samtidig med kongen. Gunnar sier jo selv at ”fordi jeg som de fleste andre er redd for makten, vil jeg ikke påta meg en slik byrde som å si dom i denne saken.” Han rives mellom to maktpersoner, og for å tørre å tale mot en mektig manns sak, synes det som han søker støtte i skriftlig materiale. Det ser ut til at Gunnar bonde mener at det å referere til skriftlig materiale på et vis frigjør sak fra person, han kan ikke holdes personlig ansvarlig for noe som står skrevet i en lovbok. Dette aspektet kan ha vært viktig i overgangen fra en hovedsakelig muntlig tradisjon til et samfunn der skrift ble benyttet. Sannheten ble en mer objektiv og etterprøvable størrelse, og sak og person kunne i større grad frikobles fra hverandre. Denne tanken finner vi igjen hos Goody og hans teorier om skriftens autonome konsekvenser.¹⁹³ I sum viser dette eksemplet at en viktig norm i Håkon Håkonssons saga er at skriftlig materiale er til å stole på. Det illustrerer også en oppfatning av at det å referere til skriftlig materiale fjerner noe av det personlige ansvaret i et utsagn.

---

¹⁸⁹ HHS s. 101

¹⁹⁰ Anders Berge, muntlig meddelelse våren 2010

¹⁹¹ HHS s. 102

¹⁹² HHS s. 104

¹⁹³ Jack Goody, *The Logic of Writing and the Organization of Society*. (Cambridge, 1996 [1986])

I sagaen brukes også brev som bevis på urett som er begått eller manglende troskap: ”(...) mente jarlen og erkebiskopen han hadde hørt si at kongen aktet å ta frem noen brev som vidnet om at de to ikke viste ham full troskap.”¹⁹⁴ Den skriftlige formen fanger på denne måten lojalitetsbånd, og det er vanskeligere å endre tilknytning enn slik man kan tenke seg det ville være i en rent muntlig kultur.

Kong Håkon setter seg inn i abbed Bjørns forehavender ved å ransake alle de brevene han hadde ført med seg. Det fremstilles slik at vi forstår at skriftlig bevis er mer til å stole på enn muntlig:

Da kong Håkon kom til Bergen, lot han ransake de brevene som abbed Bjørn hadde ført med seg. Det var brev fra hertugen til paven og keiseren og mange andre høvdinge i utlandet, de som han mente best ville støtte ham. Det stod mye i brevene som var slik at en knapt kunne tro det var mulig for en stor høvding kunne røre sammen sant og usant på den måten. Det var brev der som abbeden hadde forbrutt sitt liv ved å skrive.¹⁹⁵

Likevel er det åpenbart så verdifullt for kongen å ha fått innsikt i denne ”skriftlige sannheten”, at han likevel tilgir abbedens illojalitet: ”Men kongen gav ham likevel grid da han fikk se alle brevene og fikk vite alle hans planer.”¹⁹⁶

I sagaen finner vi også flere steder beskrevet hvordan det brukes vitnebrev for å stadfeste avtaler som er inngått. Jeg tolker det som at dette blir gjort for at avtalen skal være mer bindende og vanskeligere å bryte i etterkant. Det brukes skrift for å befestе avtalen om forlik som gjøres mellom kong Håkon og Skule jarl: ”Da de var blitt enige om dette, ble det satt opp et brev, og kongen, erkebiskopen, jarlen og alle lydbiskoper satte sitt segl under på det at avtalen skulle stå mellom dem.”¹⁹⁷ Videre får vi høre om vitnebrevet, muntlig vitnemål som er skriftfestet: ”Her er brev med de to brødrenes segl under, og med erkebiskop Tores og de andre biskopenes segl til vidnesbyrd om at dersom en av dem etterlot seg en ektefødt sønn, skulle denne ta arv etter begge.”¹⁹⁸

Det fortelles om en episode der erkebiskopen foreslår at kong Håkon skal dele landet mellom sønnene sine. Nå blir det ikke til noen slik avtale, men ønsket om en skriftlig nedtegnelse fremsettes her: ”Erkebiskop Einar og den unge kongens venner bad kongen om å stadfeste denne saken på en eller annen måte og sette sin underskrift og sitt segl under sammen med andre av høvdingene.”¹⁹⁹ I en annen passasje hører vi om en avtale som faktisk er inngått, og som så skriftfestes: ”Da de var blitt enige om dette, ble det satt opp et brev som

---

¹⁹⁴ HHS s. 155

¹⁹⁵ HHS s. 241

¹⁹⁶ HHS s. 241

¹⁹⁷ HHS s. 106

¹⁹⁸ HHS s. 99

¹⁹⁹ HHS s. 322

begge rikers biskoper og mange andre menn satte sitt segl under.”²⁰⁰ Tilsvarende blir gjort i forbindelse med kardinalens besøk i Norge: ”Alle de påbud de gav, ble skrevet i brev, og kardinalen satte sitt segl under og lovet bann og Guds vrede over hver den som ikke holdt dem.”²⁰¹ Nok en passasje i sagaen gir uttrykk for tillit til skrift for å befestе en avtale. Den tyske keiseren Fredrik og Håkon Håkonsson har et godt forhold. For å vise sin velvilje og for å uttrykke sitt vennskap til Håkon, vil Fredrik gi ham byen Lybekk. Slik vi får det referert i sagaen, formidler Keiser Fredrik dette i et brev. Men i dette brevet uttrykker han også at han gjerne kan sette opp et eget dokument for denne avtalen: ”han sa at han skulle gi ham brev på dette og sette sitt segl under, dersom Håkon ville søke om det.”²⁰² Sagaen gir altså gjennomgående et bilde av tillit til skriftfesting når det gjelder hukommelse og lagring av avtaler for ettertiden.

Negativ holdning til skrift

Avtalen mellom kong Inge og Håkon jarl om arverett til tronen settes opp skriftlig mens Håkon Håkonsson er syv år gammel. Likevel ender det med en annen ordning etter at saken blir debattert grundig muntlig. I den muntlige debatten refereres det flere ganger til ”den hellige kong Olavs lovbok” som beskrevet over. Selv om dette i utgangspunktet kan gi inntrykk av at skriftlig form gis autoritet, er ikke den foreliggende skriftlige avtalen nok til å hindre at Håkon blir konge. Maktforholdene har åpenbart endret seg, og Håkon Håkonsson gis likevel rett til tronen. På stevnet i Bergen vises dokumentet med denne avtalen frem igjen. Men mer opprinnelig lov og rett gis likevel forrang. Håkon Håkonsson selv bruker strategien å gå lenger tilbake i tid for å avgjøre hva som er rett:

Vi skal ikke gå frem på denne måten. Vi skal ta først den lagmannen som skal være den første, han som er fra Trøndelag hvor kongsetet er og bør være. Han er også den eldste av landets lagmenn, for han overtok vervet å si lov alt i kong Sverres og erkebiskop Øysteins tid. Ingen har hittil funnet at han før med løgn eller urett, derfor mener alle at han er den kyndigste mann i landet. Jeg sikter med dette til deg, Gunnar bonde; si nå du så alle hører det, hva du for Gud vet er sannest om vår sak.²⁰³

Her gis erindringen og den muntlige formen helt klart forrang. Generelt må vi kunne si at det gis stor autoritet til muntligheten i diskusjonen på stevnet i Bergen. Men kan hende er det bare fordi det er den formen som i denne situasjonen er til best støtte for Håkons sak?

I en annen passasje i forbindelse med debatten rundt Håkon Håkonssons krav på tronen legges det også vekt på autoriteten i det som har vært ytret muntlig. Det er snakk om

---

²⁰⁰ HHS s. 317

²⁰¹ HHS s. 290-291

²⁰² HHS .s 309-310

²⁰³ HHS s. 100-101

hvorvidt det bør kreves jernbyrd for å bekrefte Håkons rett til makten: ”Men da ville de ikke høre tale om det; Håkon jarl sa at de kjente til det hele og trengte ikke noe slikt prov. Han sa det ofte så at mange menn hørte det, og siden sa han at han og hans bror satt i min farsarv.”²⁰⁴ Som Ong sier det: ”Vitnen var prima fascie mer trovärdiga än texter, eftersom de kunde prövas och förmås att försvara sine påståenden, något som texter inte kunde”²⁰⁵

Maktforhold avgjørende?

Men hva hvis muntlige og skriftlige utsagn kom i konflikt med hverandre? Hva skulle man da stole på?²⁰⁶ Det er vanskelig å finne dette eksplisitt tematisert i sagaen. I eksemplene over så det ut som at vektskålen tippet mest i retning av tillit til skriftlig vitnemål, fordi det som er skriftfestet er mer uforanderlig og vanskeligere å argumentere mot. Imidlertid er et problem i vurderingen av dette at det kanskje ikke alltid er muntlig eller skriftlig bevis som er avgjørende, men heller maktforhold og personlige bånd. En illustrasjon på dette kan være følgende passasje: Det virker som man strides i forhold til hvorvidt et skriftlig påbud skal følges. Dette illustrerer også på en god måte hvordan det ikke bare er det at det foreligger et skriftlig brev om en sak som er avgjørende, men vel så mye forholdene rundt overføringen. Ivar og hans menn hadde et ”ærend å utrette” for kong Håkon. De klarer imidlertid ikke å overbevise mottakerene om et skatteoppkrav: Kong Håkon sender brev til Island om hvor mye han vil ha i skatt. Det er kongens hirdmenn Ivar Arnljotsson og Pål Linsøyeme som reiser med brevet. På Alltinget på Island leser de opp brevet. Da sier sagaen at: ”(...) det var stor uenighet om hvordan det skulle opptas. Sørendingene, som var jarlens beste venner, talte imot skatten, og likedan de som kom fra landet øst for Þjórsá.”²⁰⁷ Det hele ender med at ”Ivar og hans følge ikke fikk utrettet sitt ærend” og må reise tilbake til Norge med uforettet sak. Her hadde de altså i følge sagaen med seg et brev som bevis og symbol på at budskapet kom fra kong Håkon. Likevel ble kravet ikke etterfulgt. Her synes direkte maktmessige og politiske forhold å ha vært hovedsaken, og det kan diskuteres hvorvidt det hadde noen avgjørende betydning om budskapet ble fremsatt muntlig eller skriftlig. Dette illustrerer også hvordan bruk av skrift og skriftlige påbud og bestemmelser fattet av sentraladministrasjonen ikke automatisk blir implementert perifert. For øvrig er det jo spesielt at det her dreier seg om et skattekrav til Island, da vi vet at kong Håkon hadde problemer med å holde kontroll over

---

²⁰⁴ HHS s. 59

²⁰⁵ Walter Ong, *Muntlig og skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet* (1990 [1982]), s. 113. Referert i Fiskaa 2006 s. 42

²⁰⁶ Jfr Clanchy, *From memory to written record*, s. 260-266

²⁰⁷ HHS s. 350-351

Island. Det bemerkes også i sagaen at ”Mange mente at sørlendingene ikke ville ha vært så djerve til å nekte skatten om de med det hadde handlet tvert imot jarlens vilje.”²⁰⁸

For øvrig er det et par andre eksempler i sagaen på kommunikasjoner via brev der påbudet ikke overholdes²⁰⁹: I det ene tilfellet er det også snakk om skatteoppkrav: ”Det ble også sendt brev med skatteoppkrav til alle sysselmennene; men det var til liten nytte, for sysselmennene var ikke noe redd for kongen, og hver gang han regnet med dem, ble det svart at de hadde annet å gjøre.”²¹⁰ Det siste eksempelet illustrerer igjen islendingenes manglende samarbeidsvilje med Håkon Håkonsson: Snorre og sønnene hans Orækja og Torleif har fått lov av hertug Skule å reise til Island: ”Straks kongen fikk vite dette, sendte han brev nordover og forbød dem å reise. Dette brevet kom til dem da de lå seilklare ved havet, og de seilte likevel mot kongens bud.”²¹¹ Disse eksemplene illustrerer Streets tese om at konsekvenser av skriftbruk først og fremst er styrt av hvordan skriften blir brukt i samfunnet. Det ser her ut til at det er maktforhold som er avgjørende, ikke skriften som teknologi helt autonomt.²¹²

Forfalskning av dokumenter

Michael Clanchy diskuterer i sin bok *From Memory to Written Record*²¹³ bruk av skriftlig dokumentasjon i England i perioden 1066-1307. Han hevder at forfalskning av dokumenter var svært utbredt i denne perioden og at slike forfalskninger kan forstås som et produkt av overgangen fra et muntlig til et skriftlig system for dokumentasjon.²¹⁴ Finner vi holdepunkter for slike forfalskninger også i Norge på 1200-tallet?

Faktisk finnes det en svært eksplisitt referanse til falske brev i en annen passasje fra Olav den helliges saga som vi diskuterte tidligere²¹⁵. Ulv jarl overbringer brev fra kong Knut om at Knuts sønn, Hordaknut, bør tas til konge.²¹⁶ Imidlertid viser det seg at brevet fra kong Knut er falskt:

(...) opphavet til denne planen var dronning Emma. Hun hadde latt skrive brevet og satt innsegl på det, og hun hadde med list fått tak i kongens innsegl. Alt dette var blitt holdt hemmelig for ham.²¹⁷

Nå kan det naturligvis diskuteres hvordan denne episoden egentlig bør tolkes. Kan hende sier den mer om en skeptisk holdning til kvinner enn til skrift. Men den illustrerer i alle fall

---

²⁰⁸ HHS s. 351

²⁰⁹ Se tabell 1 i appendixet, brev nr 15 og 53

²¹⁰ HHS s. 73

²¹¹ HHS s. 205

²¹² Street, *Literacy in theory and practice*

²¹³ Clanchy, *From memory to written record*

²¹⁴ Clanchy, *From memory to written record*, s. 323

²¹⁵ Se kapittel 2 i denne oppgaven

²¹⁶ *Snorres Kongesagaer*, Olav den helliges saga, kap 148, s. 9

²¹⁷ *Snorres Kongesagaer*, Olav den helliges saga, kap 148, s. 9

bevisstheten om at brev kunne forfalskes. Et annet moment her er hvorvidt det falske budskapet først og fremst avhenger av brevet eller av den muntlige beskjeden. Ulv jarl, som er den som legger frem brevet, hevder at Knut hadde sagt det samme til ham.²¹⁸ Det ser ut til at Emma likeledes har overtalt Ulv til å komme med det falske budskapet muntlig. Sett ut fra dette, er det ikke bare brevet i seg selv som gir et falskt budskap, men det hele er også her knyttet til kombinasjonen av det muntlige og det skriftlige i kommunikasjonssituasjonen slik vi så det illustrert i kapittel 2.

I *Håkon Håkonssons saga* fortelles det om falsk bruk av segl: ”Skule lot sende et brev over havet til Jon jarl i Orknøyene. Kongens segl var på brevet, men kongen visste ikke noe om det og ikke hva som stod i brevet.”²¹⁹ Imidlertid finner kongens menn ut av dette, og man forhindrer at brevet sendes. Skules menn vender seg mot Ivar Bodde fordi han, som nevnt i kapittel 1, ”bad kongen se på de brev som ble sendt ut av landet med hans segl under.”²²⁰ Dette illustrerer at Ivar må ha vært svært godt klar over muligheten for forfalskning av brev.

Følgende passasje illustrerer også svært godt forståelsen av at brev og skriftlig kommunikasjon lett kunne føre til løgn og falskhet. Muntlig kommunikasjon ansikt-til-ansikt er åpenbart å foretrekke for å hindre misforståelser: Håkon og Skule holder begge til i Bergen en vinter: ”Den vinteren gikk alt godt mellom dem, de to var stadig sammen, og det ble ikke sagt så mye løgn som ble båret fra den ene til den andre, når det var så lett å få avsannet, og når de selv kunne føre prov.”²²¹ Sturla viser her sin forståelse av at brev lett kunne forfalskes. Det er rimelig å anta at dette var en utbredt holdning til skrift i eliten i Norge på 1200-tallet. Også i kildemateriale fra en noe tidligere periode, nemlig *Sverres saga*²²², finner vi mange referanser til brev. Vi finner indikasjoner på at Sverre selv kan ha stått bak forfalskninger. I *Sverres saga* dukker det under noe mystiske forhold plutselig opp et brev fra paven som løser Sverre fra alt bann.²²³ I DN finnes det derimot et brev fra pave Innocents III der han beskylder Sverre for å forfalske pavelige buller.²²⁴ Det er altså trolig at brevet vi hører om i sagaen var en forfalskning. Også i *En tale mot biskopene*²²⁵ finnes det henvisninger til brev på en slik måte at vi må gå ut fra at bevisstheten om problemer knyttet til falske brev var svært stor på

---

²¹⁸ *Snorres Kongesagaer*, Olav den helliges saga, kap 148, s. 9

²¹⁹ *HHS* s. 42

²²⁰ *HHS* s. 44

²²¹ *HHS* s. 198

²²² Sagaen omhandler perioden 1177-1202.

²²³ *Sverres saga*, s. 163

²²⁴ DN 6 nr 7

²²⁵ Det opprinnelige håndskriftet til dette verket er sannsynligvis utarbeidet rundt år 1200. *Norrøne bokverk nr 35. Forsvarstale for kong Sverre mot bispene*. Samlaget 1940. Forord ved Erik Heggen s. 5

den tiden. I forbindelse med bannlysningen av Sverre argumenteres det mot falske brev på denne måten: ”Brev som med svik er utferda mot ein heilag og lovleg skipnad, er å rekne for verdlause, minder dei er laga slik at ingen har skade eller tap av dei, og at mottakaren har gagn av dei.”²²⁶ Det er litt vanskelig å tenke seg hva slags falske brev som kunne oppfylle kravene i dette utsagnet. Tilsvarende skal keiser Konstantin i følge teksten ha uttalt følgende: ”Vi pålegg alle hovdingar å vraka alle brev som blir utsende mot det som er lovleg fastsett, minder dei er skrivne så at ingen mann har skade eller mein av dei, og at dei er til gagn for den som får dei.”²²⁷ og at ”dersom dei som falske brev blir sende til, ikkje vil refse slik ulovleg åtferd, så er dei sjølve refsing verde.”²²⁸

Ut fra eksemplene over kommer det tydelig frem at bevisstheten var høy om at brev og skriftlige dokumenter kunne forfalskes. Dette gir inntrykk av en generelt nokså skeptisk holdning til skrift. Det at et fåtall hadde ressurser til bruk av skrift i praksis kan ha vært medvirkende til dette. Men også dersom man var i stand til å innhente skrivekyndige, måtte folk i eliten ofte gjøre seg avhengig av andre for å bruke brev. Dette gjelder både bruk av skriver og budbringer. Likevel er det slik at et brev har potensiale til å overbringe et konkret budskap uavhengig av budbringeren. Etter hvert som skrift ble tatt i bruk i større utstrekning er det sannsynlig å tenke seg at brevet i seg selv fikk en mer selvstendig rolle i kommunikasjonen. Brevet endrer da funksjon fra gjenstand eller symbol til en faktisk skriftlig informasjonsbærer. Dette vil etter hvert også ha gjort budbringerens rolle mindre viktig i informasjonsoverføringen.²²⁹

Selv om det ser ut til at man var svært oppmerksomme på at brev og dokumenter kunne forfalskes, behøver dette likevel ikke å bety at tilliten til skriftlige beskjeder generelt var lav. I *Håkon Håkonsson saga* brukes brevet ofte i situasjoner der svært viktige beskjeder skal overbringes, beskjeder som har viktige politiske og strategiske konsekvenser.²³⁰ Vi skulle tenke oss at viktige beskjeder heller ville blitt formidlet muntlig dersom tilliten til skrift generelt virkelig var lav. Nå vet vi jo selvfølgelig ikke noe om hvilke eventuelle andre beskjeder som ble overbragt muntlig og som ikke er tilgjengelige for oss i de skriftlige

---

²²⁶ *En tale mot biskopene* s. 70

²²⁷ *En tale mot biskopene* s. 72

²²⁸ *En tale mot biskopene* s. 73

²²⁹ Skriftlige meldinger kunne også potensielt føre budbringeren bak lyset. Et klassisk eksempel som illustrerer hvordan skriften er en teknologi med potensiale til i seg selv å overføre et budskap, finner vi i *Illiaden*: I historien om Bellerofontes og kong Proitos hører vi om følgende: En uønsket person sendes på en reise for å overlevere en beskjed. Beskjeden, som budbringeren ikke er klar over, instruerer mottakeren i å drepe budbringeren. Dette er det samme temaet som vi møter i Shakespeare der Claudius forsøker å bli kvitt Hamlet på samme måte. (*Illiaden* 6. 160ff, Referert i Harris, Roy: *The origin of writing*, London 1986 s. 15)

²³⁰ Se for eksempel brev nr 9,17,36,37,44 og 54 i tabell 1 i appendixet.

kildene. En mulig forklaring på at man likevel brukte brev form er forhold som jeg har diskutert tidligere: man ser ikke ut til i noen av kommunikasjonssituasjonene å ha støttet seg utelukkende på den skriftlige formen. Det var alltid snakk om en kombinasjon av muntlig og skriftlig kommunikasjon, der budbringeren hadde en viktig rolle som garanti for at korrekt budskap ble overført og også for at dette ble oppfattet på korrekt og ønskelig måte. Vi så i eksempelet fra Olav den helliges saga at et falskt brev også innebar et falskt muntlig utsagn fra budbringeren. For øvrig har vi sett at brevet sannsynligvis tjente som et viktig symbol, og kan hende var det derfor en rådende oppfatning om at brevet nettopp burde anvendes i viktige informasjonsoverføringer. En mulighet er også at man i noen tilfeller kan ha brukt brevet, men reservert viktige deler av budskapet for muntlig overføring via budbringeren.²³¹

Skriftbevissthet i Håkon Håkonssons saga

Vi så at *Håkon Håkonssons saga* i seg selv kan regnes som et argument for tillit til skrift på 1200-tallet. Sturla Tordarsson har i sin utarbeidelse av sagaen åpenbart basert seg på en rekke foreliggende skriftlige kilder i form av brev. Med dette kan vi regne med at skriftlige kilder ble betraktet som pålitelige og at Sturla fremhevet assosiasjonen mellom kong Håkon Håkonsson og skrift ved å bruke skriftlige kilder i såpass utstrakt grad. Det at Sturla sannsynligvis hadde tilgang på såpass mange skriftlige kilder, vitner om at en form for første kongelig arkiv kan ha eksistert og med dette en bevissthet om at bevaring av skriftlig materiale kunne være viktig.

Sturla gir oss ingen eksplisitt redegjørelse for sine kilder i skrivingen av *Håkon Håkonssons saga*. Likevel får vi indikasjoner på at han hadde tillit til skriftlige kilder, i og med at han altså ser ut til å basere seg på brev og skriftlig materiale i såpass utstrakt grad i skrivingen av sagaen. Sannsynligvis har Sturla hatt tilgang til et slags første kongelig arkiv i Bergen, samt dokumenter ved bispestolen i Nidaros. Halvdan Koht hevdet at det fantes et kongelig kanselli allerede fra begynnelsen av 1200-tallet, og at Ivar Bodde var den første kongelige kansleren. Han mener at kansleren samlet alle brev og dokumenter i regjeringsannaler som Sturla så kan ha basert sin sagaskrivning på. På bakgrunn av dette anser han Sturlas sagaskrivning som opptakten til islandsk annalskrivning.²³² Det kan imidlertid diskuteres hvorvidt dette er tilfelle, eller om Sturla heller har fått mye av stoffet sitt

---

²³¹ Se avsnittet ”Budbringerens rolle” i kapittel 2. Se også Fiskaa 2006 s. 109-112 der hun diskuterer kombinasjonen av muntlig og skriftlig tradisjon i rettsprosessen når muntlige vitneprov blir skriftfestet. For dette er brev nr 10 i tabell 2 i appendixet et relevant eksempel.

²³² Koht, 1927 s. 16-30. Referert i Bjørgo, 1967 s. 186

overlevert muntlig gjennom informanter på Island.²³³ Historikeren Narve Bjørgo har gjort en fullstendig tekstanalyse av sagaen og mener å ha funnet holdepunkter for at Sturla faktisk har sett og brukt mange av de brevene han omtaler. Han mener man ut fra denne kildeanalysen kan slutte at det på Håkon Håkonssons tid var vanlig å skrive brev og at brev til kongehuset må ha blitt oppbevart i alle fall for en viss tid.²³⁴

Vurderingen av bruk av skrift og brev i sagaen blir noe vanskelig fordi vi må ta med i betraktningen at deler av disse referansene kan være mer stilistisk motivert og ikke nødvendigvis viser til faktiske brev. Enten det er på den ene eller den andre måten, taler Sturlas omfattende referanser til brev i sagaen for at bruk av brev ble vurdert som seriøs og pålitelig informasjon av Sturla selv i hans samtid. I og med at han skriver sagaen like etter Håkon Håkonssons død, kan vi anta at holdningen til skriftlig materiale på Håkons tid var relativt samsvarende med Sturlas. For øvrig må vi ta det forbehold at nettopp fordi sagaen kan være konstruert ut fra skriftlig kildemateriale, så kan betydningen av skrift virke overdrevet og omfanget av brev i fortellingen virke uforholdsmessig stort. For øvrig kan vi se det faktum at sagaen i det hele tatt foreligger som et argument for at skriftlig litteratur fikk en større plass i samfunnet.

Konklusjon

I diskusjonen over fant jeg flest eksempler som gav uttrykk for en positiv holdning til skrift. Det virker som man hadde tillit til brev. Et problem i forhold til denne diskusjonen er imidlertid at holdningene som kommer frem ofte kan tenkes å ha vært knyttet til andre mer personlige og politiske forhold enn direkte til hvorvidt skriftteknologien ble brukt i kommunikasjonen eller ikke. I kapittel 2 så vi hvordan budbringerens rolle var helt sentral i overføringen av et brev. Når det gjelder tillit til et skriftlig budskap, mener jeg at tillit til budskapet var avhengig av tillit til den som la det frem, hva enten dette var i muntlig eller skriftlig form. Dette er den samme konklusjonen som Arved Nedkvitne kommer frem til i sin artikkel ”Trusting writing in Medieval Scandinavia”.²³⁵ Han mener at tillit til skrift var avhengig av makt, hva enten det gjaldt skrift brukt i korrespondanse, jurisdiksjon, religion eller historieskrivning. Dermed slutter han at tilliten til muntlige og skriftlige kommunikasjonsformer til syvende og sist kom an på tillit til personen eller institusjonen bak

---

²³³ Se Sjöstedt, Lennart i *HistoriskTidsskrift* b. 37 s. 39-432. Referert i Bjørgo 1967 s. 187

²³⁴ Bjørgo, 1967 s. 185-229

²³⁵ Nedkvitne “Trusting writing in Medieval Scandinavia” s.351

budskapet. Dette er i tråd med Streets såkalte ideologisyn, nemlig at virkningene skriftbruk får i første rekke er avhengig av hvordan skriften tas i bruk i samfunnet.²³⁶

---

²³⁶ Street, *Literacy in theory and practice*

5. FUNKSJONER AV SKRIFT

Det tradisjonelle synet blant forskere er at skrift oppstår som resultat av tvingende behov fra en ekspanderende økonomi og forvaltning. Når administrasjon og handel blir så kompleks at det ikke lenger er tilstrekkelig å basere seg på hukommelsen, blir det nødvendig å nedtegne transaksjoner og avtaler i skrift.²³⁷ For øvrig gjør skrift det mulig for kongen å opprettholde en mer regelmessig kontakt med tjenestemennene sine over hele riket, og gjør det dermed enklere å gjennomføre administrasjon over et større geografisk område.²³⁸ Uten skriften er administrasjonen i større grad avhengig av kongens personlige tilstedeværelse.²³⁹

Det er vanskelig å være uenig i at skrift har de funksjonene som er anført over. Imidlertid mener jeg det er grunn til å nyansere dette synet noe. I dette kapittelet vil jeg diskutere andre, og kanskje ikke umiddelbart så åpenbare, funksjoner bruk av skrift og brev kan ha hatt i Norge under Håkon Håkonsson. Som jeg nevnte i innledningen, ønsker jeg ikke å gå inn på en diskusjon av konsekvenser av skriftbruk i denne oppgaven. Jeg har imidlertid fokus på hvilken rolle skriften inntar og hvordan den ser ut til å ha fungert innenfor den samfunnsmessige konteksten jeg har undersøkt. I kapittel 2 og 3 gjorde jeg rede for at skrift fungerte innenfor et system der muntlig kommunikasjon fremdeles spilte en sentral rolle. I og med det ser ut til at muntlig tradisjon ble oppfattet som en viktig og nødvendig del av kommunikasjonen, hva kan være årsaker til at skriftlig kommunikasjon i form av brev likevel også ble brukt?

Skrift som sosial distingvering: Bourdieu

Å skrive et brev i 1200-tallets Norge må ha vært en kostbar affære. Man måtte ha råd til både skriver, pergament og blekk. Deretter måtte man ha tilgang på en budbringer i sin tjeneste som kunne overbringe brevet. Men utover dette rent materielle aspektet viste også bruk av brev råderett over intellektuelle ressurser. Det forutsetter tilgang på skrivekyndige og lesekyndige i sin krets, noe som sannsynligvis var en svært begrenset ressurs i det norske samfunnet på 1200-tallet. Dette kan ha hatt betydning for kongen og fremstående menn når det gjaldt å markere sin opphøyde posisjon. Etter hvert som makten i større grad ble institusjonalisert, ble skrift også i større grad tatt i bruk i administrasjonen. Med dette vokste

---

²³⁷ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 13-14

²³⁸ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 131

²³⁹ Se Orning, *Unpredictability and presenc.*, S. 8-10

det frem et behov for skriftkyndige i kongens nærhet. Da ble skriftbruk og skriftkyndighet en egenskap som sørget for at man kunne klatre på den sosiale stigen.²⁴⁰

Sosiologen Pierre Bourdieu beskriver i sitt klassiske verk *Distinksjonen*²⁴¹ hvordan smak og behag er forskjellig innen hver enkelt av samfunnets klasser. Han beskriver hvordan de valgene vi tar om adferd og om estetiske preferanser er med på å plassere oss i forhold til de andre i samfunnet og dermed konstant er med på å skape en differensiering mellom aktørene. Han mener at dette også medfører at sosiale maktrelasjoner kontinuerlig innstiftes og legitimeres og beskriver hvordan man ved visse valg kan øke sin kulturelle kapital.²⁴² På denne måten kan enkelte kulturelle ferdigheter og valg medføre økt sosial prestisje og makt.²⁴³ Bourdieu skiller mellom økonomisk og kulturell kapital. I sin undersøkelse i *Distinksjonen* har han undersøkt det franske samfunnet i 1970-årene. Der finner han at de som har mye av økonomisk kapital ofte har mindre av den kulturelle kapitalen og omvendt. Han mener at aktørene med makt i samfunnet har tilstrekkelig med kapital, enten økonomisk eller kulturell, til å kunne innta dominerende posisjoner innenfor sine respektive felt.²⁴⁴ Jeg mener at måten skrift ble brukt på i Norge på 1200-tallet illustrerer Bourdieus teori. Når det gjelder bruk av skrift på Håkon Håkonssons tid, ser det imidlertid ut til at økonomisk og kulturell kapital var nært sammenknyttet. Å benytte seg av skrift og av brev var dyrt. Samtidig trengte man også tilgang på kulturell kompetanse i form av mennesker som kunne lese, skrive og gjerne oversette latin.²⁴⁵

I Håkon Håkonssons saga presenterer Sturla et bilde av Håkon som en person i nær kontakt med skrift. Han fremstiller det som at Håkon benyttet seg av skrift ofte, både i korrespondanse, juridisk hensikt og litterært. Sturla levner ingen tvil om at Håkon var en litterær konge i beskrivelsen av hans dødsleie mot slutten av sagaen:

Mens han var syk lot han lese for seg, først latinske bøker, men da han syntes det var for stor møyne å følge med og forstå, lot han lese norrøne bøker både natt og dag, først sagaer om hellige menn, og da det var slutt på dem, lot han lese kongesagaene fra Halvdan Svarte og om alle Norges konger etter ham,

---

²⁴⁰ Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, s. 253

²⁴¹ Pierre Bourdieu, *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, (Oslo 1995 [originalutgaven Paris 1979])

²⁴² Pierre Bourdieu, *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. (København, 1997 [Originalutgave "Raisons pratique. Sur la théorie de l'action" Paris 1994]) s.8

²⁴³ Nedkvitne 2004 s 239-240 nevner også dette.

²⁴⁴ Bourdieu 1994 s 56

²⁴⁵ Se Mostert, Marco: "Reading, writing and Literacy: Communication and the history of Medieval societies." i Hermann 2005 s. 270 der han slår fast at "That the power of the word and the word of the powerful have much, if not everything to do with one another, is understood among practitioners of the study of pragmatic literacy even without an obligatory reference to Pierre Bourdieu."

den ene etter den andre. (...) Da kongesagaene var lest frem til kong Sverre, lot han ta til med Sverres saga; den ble lest natt og dag når han var våken.²⁴⁶

Vi vet også at Håkon Håkonsson er omtalt som en lærd og skriftlærd mann i andre kilder: I *Chronica Major*, en engelsk historiekronike fra 1200-tallet skrevet av munken Matthew Paris, omtales Håkon Håkonsson som ”vir discretus et modestus e bene litteratus”, altså som en forstandig, måteholden og lærd mann.²⁴⁷

Håkon Håkonssons regjeringstid er tiden for import og oversettelser av en rekke riddersagaer og romantiske fortellinger fra det europeiske kontinentet. Med dette fokuset på litteratur i hoffkretser kan skriften som teknologi i seg selv også ha fått høyere status. Vi vet at det ble oversatt en hel del høvisk litteratur til norrønt, først og fremst fra England og Frankrike.²⁴⁸ Fidjestøl hevder at Håkon Håkonsson hadde en tryggere politisk stilling enn sin forgjenger kong Sverre. Han kan derfor ha hatt større muligheter til å konsolidere sin makt og til å utvikle en egen hoffkultur. Ved å få oversatt en hel del europeisk litteratur, skapte han en hoffkultur som distingverte seg nettopp ved å ta i bruk disse i utgangspunktet fremmede elementene. Det var mye diplomatisk kontakt med Frankrike og England. Det var også i disse to landene hovedparten av litteraturen som ble oversatt hadde sitt opphav.²⁴⁹ Norge og Island var relativt tidlig ute med å ta morsmålet i bruk i litterær virksomhet. Kirken hadde sin liturgi på latin, men prekenen var på morsmålet. Det var derfor i kirkelig sammenheng nødvendig med oversettelser av teologiske hjelpebøker og helgenfortellinger fra latin til norrønt. Ut fra de foreliggende kildene antar man at Håkon Håkonsson var klar over den kulturelle utviklingen på kontinentet og at han var opptatt av å bringe dette til Norge. Han hadde utstrakt kontakt med europeiske monarker både i diplomatisk og kulturelt henseende.²⁵⁰ Vi vet at eliten i Norge hadde kulturelle bånd til Frankrike allerede fra 1100-tallet, og på 1100- og 1200-tallet reiste en del norske geistlige til klostrene St Victor og St Geneviève i Paris for å studere.²⁵¹ I prologene til flere riddersagaer står det spesifisert at det var Håkon Håkonsson som fikk disse sagaene oversatt.²⁵² Man kan undres på årsaken til at Håkon fikk importert disse sagaene. Dette er noe som har vært diskutert både i historiefaget og

---

²⁴⁶ *HHS* s. 388-389. Samme eksempel ble brukt for å illustrere et annet poeng i avsnittet ”Latin og norrønt” i kapittel 1.

²⁴⁷ Referert i Ingvil Brügger Budal, *Strengleikar og Lais. Høviske noveller i omsetjing frå gammalfransk til gammalnorsk*. PhD, (UiB, 2009) s.36

²⁴⁸ Avsnittet bygger på Magnus Rindals innledning til *Soga om Tristram og Isond*, (Samlaget, 2003) s. 7-42

²⁴⁹ Bjarne Fidjestøl, ”Romantic reading at the court of Håkon Håkonsson”. In *Selected papers*, red Odd Einar Haugen og Else Mundal. (Odense, 1997) s.361

²⁵⁰ Stefka Eriksen: Forelesning høsten 2010

²⁵¹ Sverre Bagge, ”Nordic Students at Foreign Universities until 1660.” I *Scandinavian Journal of History*. Vol 9 nr 1 1984 s. 1-29, s. 3. Ref i fotnote Brügger Budal 2009 s. 36

²⁵² Fidjestøl, ”Romantic reading”, s. 352

litteraturvitenskapen. Norrønfilologen Bjarne Fidjestøl har enkelte teorier omkring dette: Kan hende var Håkon fascinert av slik lesning selv? Kan hende ville han behage sin kone, Margrete Skulesdatter? Hovedhypotesen hos Fidejstøl er at litteraturen kan betraktes som et forsøk på å gjøre nordmennene til en del av Europa. Det kan også hende at ridderlitteraturen kunne brukes til fordel for monarkiet. Bakgrunnen for denne litteraturen var det europeiske føydalsamfunnet. Dette var ikke et egalitært samfunn, men et samfunn som måtte basere sin legitimitet på forestillingen om at folk var forskjellige og hørte til på ulike nivåer i samfunnet. En litterær idealisering av ridderklassen kunne tjene som et foregangseksempel nettopp for den klassen. Man kan se det som at kongen ved hjelp av denne litteraturen viste aristokratiet et ideal de burde leve opp til dersom de ville spille sin tiltenkte rolle i samfunnet og at den også tjente som ideologisk rettferdiggjøring av et klassesamfunn.²⁵³ På bakgrunn av dette inngår bruk av skriftteknologien i vid forstand som et ledd i å gjøre Norge til en del av den europeiske kulturkretsen, hva enten dette gjaldt pragmatisk eller litterær bruk av skrift. De praktiske forholdene gjorde det sannsynligvis også mer effektivt å benytte seg av brev og skriftlige beskjeder i kommunikasjonen med utlandet. Når beskjeder skulle overbringes over lang avstand og man skulle holde rede på flere ulike diskurser samtidig, kan det ha vært en fordel at beskjedene var skrevet ned.

For øvrig er språket det skrives på et viktig moment som må tas med i vurderingen av skriftbruk som sosial distingvering. Dersom den skriftlige kommunikasjonen foregikk på latin eller et annet fremmed språk som sannsynligvis få utover eliten behersket, ville dette ha vært ytterligere et distingverende trekk. I Norge ser det riktignok ut til at norrønt ble benyttet i relativt utstrakt grad i brev og diplomer. Dette kan ha gjort det skriftlige materialet noe lettere tilgjengelig for folk flest. Imidlertid så vi i kapittel 3 at språkvalget kanskje ikke var så avgjørende som man skulle tenke seg ut fra dagens situasjon. Dersom man uansett ikke kunne lese, spilte det liten rolle hvilken språk noe var skrevet på. Sannsynligvis var kjennskap til latin og evnen til å kunne lese nært knyttet til hverandre, slik at en opplesning av et brev samtidig innebar en oversettelse.

Skriftbruk som et middel for å gjøre Norge til en del av Europa

Som vi så over, kan bruk av skrift ha vært med på å knytte Norge nærmere til den europeiske kulturkretsen. Ved at skrift ble tatt i bruk i det norske samfunnet, ble det enklere for eliten i

---

²⁵³ Fidjestøl, "Romantic reading", s. 359-365. Se også en ny doktorgradsavhandling som behandler dette temaet: Marti, Suzanne: "Kingship, Chivalry and Religion in the Perceval Matter: An Analysis of the Old Norse and Middle English Translations of *Le Conte du Graal*". PhD avhandling, (UiO, 2011)

Norge å kommunisere med Europa. Dette gjaldt både for kirken som institusjon, for kongemakten og etter hvert også for en voksende handelsklasse som kunne skape et handelsnettverk.²⁵⁴

Skriftbruk kan ha knyttet Norge tettere til Europa på flere måter. For det første i konkret og pragmatisk forstand: ved å benytte skriftlig kommunikasjon, ble det mulig for Norge å delta i og å bli en del av den store felleseuropeiske kristenheten. Innen kirkeadministrasjonen var det skrift som var hovedkommunikasjonsveien. For det andre kunne viktige allianser bygges med utenlandske statsoverhoder. For øvrig så vi over hvordan den litterære bruken av skrift også knyttet Norge nærmere Europa. Normer og idealer i denne litteraturen bidro til å bygge opp en hoffkultur i Norge etter mønster fra Europa.

For øvrig kan det tenkes at bruk av brev i kommunikasjonen var noe som bidro til en utvikling der kongen gradvis skaffet seg monopol på kommunikasjonen med utenlandske monarker. Bruken av brev var en mer formell og ressurskrevende måte å kommunisere på enn bare ved hjelp av sendemenn med muntlige budskap.²⁵⁵

Kildematerialet for denne oppgaven illustrerer godt hvordan kommunikasjon med kirken og med statsoverhoder i Europa foregikk ved bruk av skrift. For det første er det bevart svært mange brev fra paven og fra kong Johan og kong Henrik III av England om ulike saksforhold. I tillegg ser vi fra sagaen at Håkon Håkonsson i stor utstrekning korresponderte med ulike statlige eller geistlige overhoder via brev.²⁵⁶ Han skriver brev til svenskekongen Erik²⁵⁷, det er nevnt flere brevkorrespondanser med paven²⁵⁸, her er brev til danskekongen Abel²⁵⁹, brevveksling med kongene på Hebridene²⁶⁰ og brevkorrespondanse mellom kong Håkon og keiser Fredrik.²⁶¹

Skrift og Kristendom: Ny kongsideologi

Vi så at skrift var knyttet til prestisje og sosial distingvering. At skrift i utgangspunktet var nært knyttet sammen med kristendommen, kan ha vært noe som kan ha bidratt til høy

---

²⁵⁴ Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, s. 250-251 se også Bagge, *Mennesket i Middelalderens Norge*, s. 96

²⁵⁵ Nedkvitne, *The social consequences*, s. 27

²⁵⁶ Se tabell 1 i appendixet

²⁵⁷ Tabell 1 brev nr 28

²⁵⁸ Tabell 1 brev nr 32,68 og 86

²⁵⁹ Tabell 1 brev nr 69

²⁶⁰ Tabell 1 brev nr 84

²⁶¹ Tabell 1 brev nr 49, 70 og 71

prestisje.²⁶² Sverre Bagge hevder at Håkon Håkonssons regjeringstid er en periode der en ny kongsideologi gjorde seg gjeldende. Den nye kongsideologien innebar at kongens maktberettigelse ble knyttet nærmere opp mot kristendommen. Tanken er at kongsidealet i takt med samfunnsutviklingen for øvrig beveget seg fra et ideal om en krigerkonge som var ”fremst blant likemenn”, til en mer opphøyd konge som fikk sin maktberettigelse fra Gud – den såkalte *Rex Iustus* eller ”Konge av Guds nåde”.²⁶³ Kongemakten ble altså noe gudegitt og kongen ble med dette nærmere knyttet til kirken som institusjon. Denne endringen i ideologi kan ha vært en medvirkende årsak til at Håkon Håkonsson blir fremstilt i sagaen som en konge som benytter seg av skrift i utstrakt grad.

Religionshistorikeren Gro Steinsland oppfatter det slik at krysningspunktet mellom hedendom og kristendom var kongsideologien. Hun mener at den norrøne kulturens vei til kristendommen gikk via herskermaktens ideologi.²⁶⁴ Sannsynligvis kan vi regne bruk av skrift som en viktig mediator i denne prosessen. Jeg tenker meg altså at skrift står som en samlende faktor for den nye kongsrollen: Skrift var en måte å distingvere seg på sosialt. I tillegg til dette ble kongsrollen knyttet opp mot kristendommen, og et sentralt element i denne religionen var nettopp skriften. Altså var det to vektige argumenter for at kongen burde benytte seg av skrift.²⁶⁵

Jeg nevnte tidligere at skrift i form av brev kan ha ha fungert i stor grad som et symbol. Kanskje kan skrift også ha hatt en religiøs symbolfunksjon. Det er naturlig å tenke seg at den latinske skriften i alle fall i begynnelsen ble knyttet til kirken og til kristendommen, i og med det var med innføringen av kristendommen at man i stor utstrekning kom i kontakt med denne typen skrift i Norge. Kristendommen som religion er jo nært knyttet til tekst og skrift, med Bibelen som den sentrale religiøse teksten. Ved et tilfelle i sagaen brukes ”boked” som et kompentasjonsmiddel i en konflikt. Det er nærliggende å tolke det som at det her spilles på den religiøse respekten for skriften, sannsynligvis er det selve ”skriften” eller

---

²⁶² Se Clanchy, *From memory to written record*, s. 252 der han foreslår at tillit til skrift kan hende ikke oppsto av praktiske og progressive årsaker slik som vi skulle tenke oss i dag, men heller på grunn av prestisjen som var knyttet til skriften som medium, blant annet fordi skrift hadde blitt brukt i liturgiske bøker og i religiøse sammenhenger.

²⁶³ Sverre Bagge, *From Gang Leader to the Lord's Anointed*, (Odense, 1996)

²⁶⁴ Gro Steinsland, *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*, (Pax, 2000) s. 24

²⁶⁵ For øvrig kan man merke seg at en av de sentrale premissleverandørene for forskning rundt *literacy*, Walter Ong, var jesuittprest. Han illustrerer slik jeg ser det den fremdeles nære assosiasjonen mellom kristendommen og fokus på skrift og tekst.

”boken” det her refereres til, altså Bibelen: ”Det ble til at jarlen gav seg inn under gode menns dom. Vegard ble tildømt både pengebot og boked (en ed avlagt på en hellig bok).”²⁶⁶

Nedkvitne mener at den mektige kirkeorganisasjonen, basert på skriftlig kommunikasjon, skapte tillit til skriften gjennom sin autoritet og makt, men at de gjorde dette ved en kombinasjon av muntlig og skriftlig kommunikasjon. Den kristne lære bygger på skrift, men denne ble kommunisert til lekmannen muntlig, via prekenen og skriftemålet.²⁶⁷

Når det gjelder runeskriften, var det lenge en fremtredende oppfatning blant runologer og andre at runene primært var magiske tegn heller enn at de fylte et praktisk kommunikasjonsbehov. Man har tilskrevet runene symbolverdi som har forbindelse med det navnet runen hadde, og så knyttet dette navnet til magiske eller kultiske forestillinger.²⁶⁸ Når runeskriften blir satt i forbindelse med religiøs kult, er dette på grunn av omtalen av runer i den norrøne litteraturen. I følge Spurkland er ikke overbevisningen om dette magiske aspektet så fremtredende blant runologer lenger.²⁶⁹

Imidlertid er det ikke vanskelig å forestille seg at alle typer skrift kan oppfattes som magisk eller mystisk av dem som ikke behersker den. Det er jo all grunn til å tro at det til å begynne med bare var et fåtall i et øvre sosialt sjikt som behersket skrivekunsten.²⁷⁰

Lokalsamfunn møter sentralmakt. *Textual communities*

Den norske historikeren Anders Berge beskriver i sin artikkel ”Local Disputes and the Role of the Royal Judiciary in Early 14th-Century Norway” hvordan lokale konflikter ble forsøkt løst ved å støtte seg både til lokal opinion og til avgjørelser fattet av kongens sentralmakt.²⁷¹ I beskrivelsen av dette bruker han Brian Stock’s begrep *textual communities*. Han definerer sentralmakten som et *textual community*, i motsetning til lokalsamfunnet som han kaller *traditional community*. Tanken er at sentralmakten var kjennetegnet av skriftbruk, mens lokalsamfunnene først og fremst var basert på muntligheten. I det lokalsamfunnet måtte

²⁶⁶ HHS s. 67. Vi ser her at Holtsmark velger å presisere dette som en ”ed avlagt på en hellig bok”, ikke Bibelen spesielt. Det er jo også en mulighet at bøker generelt ble assosiert nært med kristendommen og at de fleste bøker i en tidlig fase ble ansett som ”hellige”.

²⁶⁷ Nedkvitne, ”Trusting writing in Medieval Scandinavia”, s. 344-346. Se også Arnved Nedkvitne, ”Literacy. A Precondition for the Europeanisation of the Scandinavian countries?” I Ingesman og Lindkvist (red): *Norden og Europa i middelalderen*. Rapport til det 24. Nordiske Historikermøde 1. (Århus, 2001) s. 65-92

²⁶⁸ Se Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 22-27 for utdypning av dette aspektet. To av runene hadde også navn som knyttet dem til mytologien, (a-runen hadde et navn som betyr ”gud”, t-runen hadde navnet på guden Tyr).

²⁶⁹ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 22

²⁷⁰ Spurkland, *I begynnelsen var futhark*, s. 22

²⁷¹ Anders Berge, ”Local Disputes and the Role of the Royal Judiciary in Early 14th-Century Norway.” I *Communities in European History. Representations, Jurisdictions, Conflicts*. (Pisa University Press, 2007)

forholde seg til noe som er skriftlig nedtegnet fra sentralt hold, eller i det man henvendte seg til kongen for å få en skriftlig avgjørelse på en disputt, beveget man seg med en gang inn i det som må kunne defineres som et *textual community*, fordi man da deltok i en diskurs der det var nødvendig å forholde seg til en tekst. Berge mener at nøkkelen til suksess i å løse lokale disputer lå i hvorvidt den involverte var i stand til å gjennomføre produktive forhandlinger mellom *textual community* og *traditional community*. I så måte tenker han seg at det foregikk en kontinuerlig forhandling mellom den muntlige og den skriftlige kulturen, hvor en gitt aktør beveget seg mellom de to sfærene. Forskjellen utgjøres i stor grad av definisjonsmakt, der sentralmakten i en skriftbasert kultur har stor makt til å definere premissene. I en muntlig kultur inntar kollektivet en større plass i forhold til å definere sannhet. Slik jeg oppfatter det, tilsvarer begrepene *textual community* og *traditional community* det Elisabeth Aronsen i sin hovedoppgave definerte som *bygdeoffentligheten* og *statsoffentligheten*.²⁷² Brian Stock definerer et *textual community* som følger: ”a movement based on a literate inner core, a set of written legislation, a wider unlettered membership united orally to the same norms.”²⁷³ Ut fra dette følger at en person godt kunne tilhøre et *textual community* uten selv å beherske verken lesing eller skriving og også uten å ha personlig eierskap av noen tekst. Det vil si at bruk av skrift i middelalderen fikk konsekvenser for og påvirket en langt videre gruppe mennesker enn bare dem som kunne lese eller skrive selv.

I Håkon Håkonssons saga kan begrepet *textual community* appliseres på den eliten vi her har funnet holdepunkter for var dem som fortrinnsvis brukte skrift i politisk korrespondanse og for nedtegning av avtaler. Poenget er altså at skriftbruken likevel påvirker en mye større del av befolkningen enn dem som selv har økonomisk eller kulturell kapital til å benytte seg av den. Her mener jeg til en viss grad at Bourdieus og Stocks teorier møtes: det er mulig å oppfatte et *textual community* som en gruppe som distingverer seg sosialt pga økningen i kulturell kapital det å benytte skrift i kommunikasjonen gir.

---

²⁷² Aronsen, ”Skrift og rett” s.18-20

²⁷³ Stock, *The Implications of Literacy*, s. 238. I en tidligere utgivelse presiserer han noe mer hvordan han bygger dette begrepet på ulike teoretikere (bla innen hermeneutikk) som Paul Ricoeur og Foucault samt sosiologen Max Weber. Her definerer han et *textual community* som følger: ”The contemporary position in hermeneutics that is most accesible to historians is that of Paul Ricoeur. The strenght of his approach lies in placing the text, rather than the speaking or writing alone, at the center of the problem. By contrast, Foucault’s notion of *discours* channels a similar concern into a discussion of the vehicles of social control by which ideas, acting within like assimilated texts, influence group behaviour over time. I prefer to call this mutual understanding a *textual community*.” Brian Stock, *Listening for the text : on the uses of the past*, (Philadelphia, 1996)

Ved å utvide diskusjonen Berge fremsetter, kan forhandlingen mellom den skriftlige og den muntlige sfæren si noe om hvordan sentralmakt og lokalmakt sto i forhold til hverandre i Norge på tidspunktet som undersøkes. Dette er jo en annen og stor diskusjon som jeg ikke kan gå inn på i særlig stor grad i denne oppgaven. Kort kan sies at det tradisjonelle synet blant historikere har vært at aristokratiet gikk i kongens tjeneste fordi det var fordelaktig for dem og at lokalsamfunnene også så det som en fordel å benytte seg av de kongelige domstolene. Dette ville innebære et syn på at bøndene umiddelbart også ville ønske å slutte seg til et *textual community*. Senere har den kongelige domstolens betydning i løsning av lokale konflikter vært nedtonet, blant annet av historikerene Imsen, Lunden, Holmsen og Jøn Víðar Sigurðsson.²⁷⁴ Selv om en avgjørelse var tatt hos kongen, kunne det være problematisk å få implementert denne avgjørelsen dersom den stred mot lokal opinion.

Skillet mellom sentrum og periferi har relevans for denne diskusjonen på flere plan. I sin bok om skrift i England i middelalderen, beskriver Clanchy hvordan England befant seg i periferien av den europeiske og den latinske kulturen og derfor sannsynligvis hadde et ambivalent forhold til skriftkultur.²⁷⁵ Det er naturlig å tenke seg at Norge hadde en tilsvarende rolle. Skrift ble derfor et viktig middel for å knytte Norge nærmere til det europeiske fellesskapet, som jeg skisserte tidligere. Tilsvarende var skrift en viktig kommunikasjonsteknikk for å sentralisere administrasjonen innad i Norge.²⁷⁶ Holmsen viser hvordan kongens maktutøvelse under Magnus Lagabøte sannsynligvis var vanskelig med sysselmenn som uansett fór frem som de ville mot bøndene.²⁷⁷ Dette kan vi tolke som *traditional communities* som ikke lar seg styre av *textual communities*. De tradisjonelle muntlige fellesskapene kan altså sannsynligvis lenge ha stått sterkt uten i nevneverdig grad å ha latt seg påvirke av eller innordne under sentralt styre eller kongemaktens skriftlige definisjonsmakt.

Slik jeg ser det, illustrerer diskusjonen over noe av den sentrale problematikken når det gjelder å studere skriftlighet og muntlighet i middelalderen; nemlig at en klar dikotomi mellom det muntlige og det skriftlige ikke er fruktbar i praksis. Vi ser at det er vanskelig å komme frem til en klar definisjon på hvorvidt enkeltpersonen tilhører den skriftlige eller den muntlige kulturen. Berge fremstiller en kontinuerlig forhandling mellom de to sfærene, og at

---

²⁷⁴ Berge, "Local Disputes and the Role of the Royal Judiciary" s. 199

²⁷⁵ Clanchy, *From memory to written record*, s. 16-18

²⁷⁶ Andreas Holmsen: "Kap 10: Sentrum og periferi. Konge, stormenn og bønder under Magnus Lagabøte og hans sønner." i *Nye studier i gammel historie* (1976) s. 160

²⁷⁷ Holmsen, 1976 s. 178

man som enkeltaktør stadig beveget seg mellom de to. Tilsvarende kan det være vanskelig å definere hvorvidt en enkeltaktør permanent bør defineres som en aktør på lokalt plan eller om man også interagerer med sentralmakten. Enkelte konflikter og avgjørelser kunne avklares lokalt, i andre tilfeller ble sentralmakten trukket inn og dette medførte sannsynligvis også ofte bruk av skrift. Vi kan tenke oss at bruk av skriftteknologien dermed også kunne fungere som et maktmiddel for kongen eller kirken. Ved for eksempel å kreve skriftlige henvendelser, ville aktører uten tilgang til skrift verken i form av økonomisk eller kulturell kapital kunne stenges ute fra diskursen.

Stock hevder at det på 1000- og 1100-tallet i Europa oppsto en ny type samspill mellom muntlig og skriftlig tradisjon: "Oral discourse effectively began to function within a universe of communications governed by texts."²⁷⁸ Jeg mener det kan hende er mer korrekt å se motsatt på det: brev og skriftlig kommunikasjon begynte å fungere i en verden styrt av muntligheten og av muntlig skikk og sedvane. Bruken av brev inngikk etter mønster fra muntligheten, for eksempel i form av høytlesning.²⁷⁹ Det er nok imidlertid korrekt som Stock hevder, at tekster i økende grad ble referansepunkter etter hvert som folk flest i økende grad ble nødt til å forholde seg til skriften som medium. Etter hvert som skrift ble tatt i bruk i administrasjonen i stadig økende grad, er det vanskelig å tenke seg at det var mulig å unngå å i større eller mindre grad å måtte forholde seg til skriftlig materiale.

Den norske historikeren Hans Jacob Orning tar i sin bok om den norske kongemakten i høymiddelalderen utgangspunkt i teoriene fra *literacy*-studier for å beskrive forskjellen på en kontekstuell og en absolutt tenkemåte. Han mener at en kontekstuell måte å tenke på er typisk i et samfunn med et ambulatorisk kongedømme. Dette tilsvarer tenkemåten som Jack Goody hevdet var typisk for muntlige kulturer.²⁸⁰ Orning setter ikke bruk av skrift i praksis i sammenheng med absolutt lojalitet i sin bok, men det er interessant at han henter begrepet om dette nettopp fra forskningen på skriftkultur. Ornings arbeid peker i likhet med Berge og Aronsen på sammenhengen mellom sentrum og periferi og muntlige og skriftlige kulturfellesskap.

Individet og kollektivet

Jeg diskuterte tidligere i oppgaven hvordan det å benytte seg av skrift kunne gi kulturell kapital og prestisje uten at man nødvendigvis personlig behersket verken lesing eller skriving.

---

²⁷⁸ Stock, *The Implications of Literacy*, s. 3

²⁷⁹ Se kapittel 3 i denne oppgaven.

²⁸⁰ Goody, *The Logic of Writing and the Organization of Society*

Stocks begrep om *textual communities* utvider dette perspektivet ytterligere. Han beskriver hvordan store grupper etter hvert kunne forholde seg til tekster og bruke tekster som referansepunkter. Stock bygger sin teori om *textual communities* først og fremst på religiøse fellesskap i form av kjetterbevegelser. Jeg mener imidlertid at hans teorier er forenelige også med situasjonen for bruk av skrift i Norge i Håkon Håkonssons regjeringsperiode.

Det å utarbeide og overføre et brev i Norge på 1200-tallet ser altså ut til å ha vært en kollektiv prosess som var avhengig av langt mer enn kun individuelle ferdigheter i lesing eller skriving. Kollektiv deltakelse ser ut til å ha vært viktig i alle trinn av brevskrivningsprosessen. Både i utarbeidelse, overføring og mottakelse så vi at det var andre perspektiver enn individuell lese- eller skriveferdighet som sto sentralt. Imidlertid diskuterte jeg tidligere i oppgaven hvordan individuelle ferdigheter kan ha hatt en større plass når det gjaldt lesing og risting av runer enn det som sannsynligvis var tilfellet for bruk av latinsk skrift på 1200-tallet.

Et annet moment som slår meg som fremtredende når jeg undersøker bruken av brev i kildematerialet fra perioden, er at den materielle utarbeidelsen av et brev og brevets anvendelse i kommunikasjonen virker å ha vært skilt fra hverandre i mye større grad enn det vi er vant med i dagens samfunn. Det var sannsynligvis sjelden at avsenderen av et brev selv var med på fysisk å produsere det.²⁸¹ Også i mottakelsen av et brev var det vanligst å få brevet lest opp høyt av andre som hadde leseferdigheter og eventuelt språkferdigheter til å oversette innholdet. Dersom brevet kom utenlands fra, var det oftest skrevet på latin, et språk som neppe ble behersket av mange utenfor den geistlige eliten. På denne måten var man avhengig av et apparat rundt seg der man kunne finne nødvendig kompetanse i lesing, skriving og latin. I alle aspekter må bruken av brev i 1200-tallets Norge ha vært et kollektivt anliggende i mye større grad enn det er for oss i dag.

Skrift som frigjøring eller som undertrykking?

Clanchy mener å ha vist at skriftbruk i det engelske samfunnet i perioden 1066-1307 på mange måter var en skriftbruk som ble påtvunget befolkningen ovenfra, ved at det begynte å bli stilt krav om å ha skriftlig dokumentasjon på eierskap til land. Fordi slike dokumenter naturlig nok ikke alltid eksisterte i et samfunn som hadde bygget på muntlig tradisjon og offentlige ritualer, ble det svært utbredt med forfalskninger av dokumenter. Dette medførte en lav tillit til skrift.²⁸² Tilsvarende for det norrøne området, kan vi tenke oss at det ikke

---

²⁸¹ Et unntak her kan tenkes å være vokstavlen som vi møter et par ganger i Sturlungasaga. I tillegg naturligvis runepinnen, der var avsender og utarbeider av det skriftlige budskapet sannsynligvis som regel samme person.

²⁸² Clanchy, *From memory to written record*

nødvendigvis var noen fordel for det tradisjonelle lokalsamfunnet at lover skulle bli skriftfestet. Dette kan ha medført tap av kontroll for lokale stormenn over lover og en sannhet som de tidligere forvaltet.²⁸³

Tradisjonelt har skriften som teknologi vært oppfattet som noe som fremmer fremskritt, opplysning og demokrati i et samfunn. Men skriften som teknologi innehar ikke i seg selv nødvendigvis en frigjørende funksjon. Det er også fullt mulig å finne eksempler på at skrift blir brukt som et middel til undertrykking, i propaganda og til forfalskninger.²⁸⁴ Med utgangspunkt i dette mener jeg det er viktig å studere skriftbruk i hvert samfunn for seg. Skrift kan ha blitt brukt svært ulikt i ulike samfunn til ulike tider. Dette er forenelig med antropologen Brian Street syn på skriftforskningen. Vi så fra eksemplene i sagaen at holdningene til skrift ofte så ut til å være styrt vel så mye av øvrige politiske maktforhold i samfunnet som av skriftteknologien i seg selv. Street peker på hvordan det kan være svært vanskelig å isolere skrift fra andre faktorer i samfunnet, og dermed få noen mulighet til å avgjøre hvorvidt skrift er en signifikant variabel. Han beskriver at introduksjonen av skrift i et samfunn alltid er fulgt av endringer i sosial organisering og at eventuelle endringer i tenkemåte derfor ikke kan tillegges skriftteknologien i seg selv.²⁸⁵ Melve hevder også i tråd med dette at ”Skriftkulturen som kulturell ressurs må derfor heile tida vurderast mot dei sosiale omstenda som ligg som føresetnader for at gitte sosiale grupper vel å nytte denne kommunikasjonsforma.”²⁸⁶ Imidlertid er det viktig å være oppmerksom på at denne forskningsretningen kan innebære et syn som er like deterministisk, men bare på en noe annen måte. Å hevde at maktstrukturer alltid styrer kommunikasjonen, vil kunne medføre å skifte ut rammene med en annen, men like deterministisk ramme, basert på makt.²⁸⁷

Skaper skrift et upersonlig rom?

Jeg har gjennom oppgaven hatt fokus på at hvert samfunn må studeres for seg når det gjelder skriftbruk. Er det likevel noen egenskaper ved skriftteknologien som er universelle? I følge Goody kan en slik egenskap være at sak fjernes fra person i større grad.²⁸⁸ I et samfunn der diskusjon, informasjonsutveksling og juridisk forhandling utelukkende foregår muntlig, vil

---

²⁸³McTurk (Ed): *A Companion to Old Norse- Icelandic Literature and Culture*. (Blackwell 2005)

²⁸⁴ Se bla Street, *Literacy in theory and practice*, s. 10-11

²⁸⁵ Street, *Literacy in theory and practice*, s. 103

²⁸⁶Melve, *Med ordet som våpen*, s. 166

²⁸⁷ Se Melve, *Med ordet som våpen*, s. 27 der han diskuterer dette hos Pattison (Pattison, Robert, *On Literacy. The Politics of the Word from Homer to the Age of Rock*. (New York 1982), ref i Melve 2001)

²⁸⁸ Goody, *The Logic of Writing and the Organization of Society*

sak og person være nært sammenknyttet.²⁸⁹ Dersom noe foreligger skriftlig, vil det være mulig å løsrive dette i noen grad fra personen. Et bevis eller brev kan legges frem uten at opphavsmannen trenger å være til stede. Skriften synes å skape et upersonlig rom der man slipper å stå personlig til ansvar for enhver påstand. Vi så dette tydelig illustrert i eksemplet der Gunnar Bonde refererte til ”Den hellige kong Olavs lovbok” i diskusjonen rundt kong Håkons rett til tronen.²⁹⁰ Likevel er det ikke åpenbart at det er skriften i seg selv som skaper en effekt der man reduserer det personlige ansvaret i en argumentasjon. Når det gjelder eksempelet fra sagaen, er det like sannsynlig at det er en muntlig og ikke-nedskrevet lovtradisjon Gunnar refererer til, til tross for at ordet ”bok” brukes. Kan hende er det like effektivt for Gunnar å referere til hevd og tradisjon, hovedpoenget er at han ønsker å støtte seg på en ytre autoritet – hva enten denne foreligger i skriftlig form eller ikke. Det vil etter min mening ikke alltid være slik at det å referere til skriftlig materiale fjerner det personlige aspektet. Å referere til eller fremlegge noe skriftlig fjerner ikke hvem det er som fremsetter argumentet. Fordi skriftbruken i Norge på 1200-tallet sannsynligvis var et uttalt kollektivt anliggende, er det heller ikke gitt at en skriftbasert kultur nødvendigvis gir større plass til enkeltindividet og dennes definisjon av sannhet, slik man tradisjonelt kan ha hatt tendens til å slutte ut fra Ong og Goodys teorier.²⁹¹

Imidlertid kan det være fristende å se Goodys og Ongs teorier opp mot den skolastiske metoden innenfor *akademia* som var en læreretning som vokste frem ved universitetene i Europa på 1100-tallet. Denne metoden gikk ut på å sammenlikne ulike foreliggende tekster man hadde foran seg og ut fra dette komme frem til overordnede teorier og slutninger.²⁹² Dette er nært forenelig med det Goody hevder i at skrift fremmer abstrakt og kritisk tanke. Hvorfor den skolastiske revolusjon kom først på 1100-tallet og hvorvidt dette hadde direkte sammenheng med bruk av skrift, er imidlertid en annen diskusjon. Den har jeg ikke tenkt å gå inn på her.

---

²⁸⁹ Anders Berge, forelesning våren 2010

²⁹⁰ *HHS* s. 101. Se s 59-60 i denne oppgaven.

²⁹¹ Ong1982 Goody 1986

²⁹² Se Jaques Le Goff, *Intellectuals in the Middle Ages*, (Blackwell, 1993)s. 86-92 Se også Nedkvitne 2001 i *Norden og Europa* s. 74-75 der han skriver at: ”Comparing written texts has a potentiality to reveal differences, and thus to create debates and free, independent thought. But comparing written texts also has the potentiality to create generalised ideas which make all the textual variations special cases of these general ideas. Both these potentialities of writing were realised at the scholastic universities.”

Konklusjon

Bruk av skrift kan ha fylt mange ulike funksjoner. I dette kapitlet har jeg vist at skriftbruk på Håkon Håkonssons tid kan ha vært en viktig faktor for kulturell distingvering og for å knytte Norge nærmere til Europa både administrativt og kulturelt. Kristendommen og den nye kongsideologien kan ha vært faktorer som bidro til at kongen benyttet seg av skrift. Jeg diskuterte individet og kollektivets plass i forhold til skriftbruk, og fant at praktisk bruk av skrift sannsynligvis var et kollektivt anliggende i mye større grad enn i dag. I relasjon til dette drøftet jeg også forhold ved sentralmakt og lokalmakt og viste hvordan dette kunne knyttes til Brian Stock's teori om *textual community*. Skrift kan brukes både som frigjøring og som undertrykking, og det er viktig å vurdere hvordan skrift blir brukt i hvert enkelt samfunn som studeres. Likevel har skrift kanskje enkelte iboende egenskaper? Det er mulig at sammenlikning av tekster kan ha bidratt til en mer abstrakt tenkemåte med skolastikken.

6. KONKLUSJON

Oppsummering av funn

Hovedformålet med denne oppgaven var å se på hvordan skrift ble brukt i praktisk kommunikasjon i Norge i perioden 1203-1263. Ut fra dette har jeg diskutert hvilken holdning folk synes å ha hatt til denne skriftbruken og hvilke funksjoner bruk av skrift kan ha fylt.

Når det gjaldt språket, fant jeg at brev som var utstedt i Norge og som gjaldt interne norske forhold i stor utstrekning var skrevet på norrønt. For øvrig var skriftspråket i all hovedsak latin, jeg fant at det var dette som var dominerende totalt sett for alle brevene. Det var i hovedsak eliten i samfunnet, både den verdslige og den geistlige, som benyttet seg av brev. Sannsynligvis ble skrift tatt i bruk etter mønster fra kirken. I Håkon Håkonssons saga er det den verdslige elitens bruk av brev som dominerer. Det var sannsynligvis geistlige som sto for den konkrete skrivingen av brevene, men dette sier kildematerialet lite om. I Håkon Håkonssons saga er det fremstående verdslige menn som i hovedsak står bak utstedelse av brev. Håkon Håkonsson selv er den som står bak utstedelsen av de absolutt fleste brevene i sagaen. Imidlertid kan sagaen gi et noe skjevt bilde her, fordi den sannsynligvis er utarbeidet nettopp på bakgrunn av et arkiv med brev fra Håkon Håkonsson. Når det gjaldt bruksområdene for brev, fant jeg at brev i Håkon Håkonsson saga fortrinnsvis ble brukt i praktisk politisk korrespondansefunksjon. Jeg fant også flere eksempler på brevet brukt som beskyttelse. I diplomaterialet er det brev i juridisk lagringsfunksjon som dominerer, nemlig avtaler, påbud, pålegg og tillatelser. Årsaken til at bruksområdet for brev er såpass forskjellig mellom sagaen og diplomaterialet, antok jeg kunne ligge i forhold rundt kildebevaringen.

Da jeg så på overføringen av brevene, kom jeg frem til at brev på 1200-tallet i Norge hadde en funksjon i skjæringspunktet mellom det muntlige og det skriftlige. Jeg fant at budbringeren hadde en sentral rolle i informasjonsoverføringen og at brevet ikke ble oppfattet som en avsluttet størrelse, men at viktige aspekter kunne legges til muntlig. Budbringerens sentrale rolle i informasjonsoverføringen åpnet sannsynligvis også for et større forhandlingsaspekt i overføringen av et brev enn det en rent skriftlig kommunikasjon innebærer. Budbringeren var sannsynligvis en person med en nær relasjon og lojalitetsbånd til avsenderen av brevet. Vi så eksempler på at budbringeren også selv kunne ha sentrale interesser i budskapet han overbragte. Jeg diskuterte hvordan brevet fungerte som et symbol som gav troverdighet til budbringerens muntlige overbringelse av budskapet. Jeg fant også holdepunkter for at brevet dels kan ha fungert som en gave og at det i form av dette kan ha

vært med på å etablere og opprettholde sosiale relasjoner utover den rent informasjonsmessige overføringen det bar med seg. Offentlighetsprinsippet i samfunnet, der tilskuernes vurdering av en overføring av både gjenstander og ytringer var sentrale, kan ha vært medvirkende til at brevet kunne innta en slik rolle.

Når det gjaldt mottakelsen av brev, kom jeg frem til at brevet hovedsakelig ble lest opp høyt i en forsamling av flere mennesker. Formuleringen ”til alle dem som ser eller hører dette brevet” var med på å bygge opp under denne konklusjonen samtidig som dette også støttet teorien om brevet som et symbol. I bruk av brev som hukommelse for ettertiden diskuterte jeg hvordan det ikke nødvendigvis var slik at skrifffesting ble betraktet som mer pålitelig enn hukommelsen, men at man kan ha hatt tiltro til skrift i større grad i narrativ funksjon, det vil si som historieskrivning og sagaskrivning.

Holdningen til den skriftlige formen så ut til i hovedsak å være positiv i Håkon Håkonssons saga. Det virker som man hadde tiltro til brevet som medium for informasjonsoverføring både mellom personer i samtiden og som middel for å lagre avtaler for ettertiden. Imidlertid fant jeg også noen holdepunkter som støtter en skeptisk holdning til skrift. Dette kan blant annet ha sammenheng med mulighet for bruk av falske brev, et fenomen som kan ha vært særlig utbredt i en periode med begrenset bruk av skrift. For øvrig diskuterte jeg hvordan man kan argumentere for at tilliten til et brev kan hende i større grad var avhengig av tilliten til budbringeren og avsenderen av brevet enn til den skriftlige formen i seg selv. Dette viser igjen at kommunikasjonsverdien i et brev vel så mye var knyttet til budbringeren og forholdene rundt opplesningen av brevet, ikke bare til brevet i seg selv. Det er tydelig at den skriftlige formen i seg selv ikke ble regnet som en avsluttet eller fullstendig kommunikativ handling. Jeg drøftet også hvordan Håkon Håkonssons saga i seg selv er et vitnesbyrd om tillit til skrift. Dette gjelder både fordi en saga i det hele tatt ble skrifffestet og fordi Sturla i utarbeidelsen av sagaen sannsynligvis har basert seg på omfattende skriftlig kildemateriale i form av brev. Et problem når det gjelder å drøfte holdninger til skrift er at holdningene som kommer frem ofte kan tenkes å være knyttet til andre personlige og politiske maktforhold enn til skrifteknologien i seg selv. Her ble jeg konfrontert med Streets tanker om at skriftbruk først og fremst må ses i sammenheng med hvordan den tas i bruk i samfunnet i en spesifikk kontekst.

Skriftens mest åpenbare funksjoner er som støtte for hukommelsen i økonomi og forvaltning.²⁹³ Utover dette fant jeg at en viktig funksjon av skriftbruk på Håkon Håkonssons tid kan ha vært å skape sosial distingvering. I tråd med Pierre Bourdieus teorier fant jeg at skrift kunne bidra til å øke kulturell kapital. I motsetning til i dag var imidlertid økonomisk kapital også en viktig faktor når det gjaldt skriftbruk på 1200-tallet. Et brev var kostbart både materielt og intellektuelt. Skriften var bidragende til å knytte Norge nærmere den europeiske kulturkretsen. For det første gjorde den det mulig for Norge å bli en del av den felleseuropeiske kristenheten. For det andre kunne viktige allianser bygges med utenlandske statsoverhoder. I tillegg til disse pragmatiske funksjonene, bidro narrativ bruk av skrift til å bygge opp en hoffkultur etter mønster fra Europa. Jeg viste også hvordan skriftbruk kan ha hatt sammenheng med den nye kongsideologien som knyttet kongemaktens maktberettigelse nærmere opp til kristendommen. Dette gav kongen større grunn til å benytte seg av skrift. Videre diskuterte jeg skriftbruken i lys av Brian Stocks teori om *textual communities*. Ut fra dette trakk jeg på bakgrunn av Anders Berges arbeid parallellt mellom det skriftlige og det muntlige og henholdsvis sentralmakt og lokalmakt. Stocks begrep åpner for at brev og skriftlig kommunikasjon kan spilt en viktig rolle for en videre krets i samfunnet enn bare dem som selv kunne lese eller skrive. Med dette kom jeg i berøring med skriftens rolle i statsdannelse og administrasjon, men på en noe annen måte enn det lineære synet der skrift blir betraktet som en nødvendighet for administrasjon og dermed påtvunget ovenfra fra sentralmakten. Ved å ta i bruk disse begrepene gis det større åpning for at skrift kan ha blitt innført i det norske samfunnet via en dynamisk diskurs, der også pådrivere på det lokale plan kan ha spilt en viktig rolle. For øvrig pekte jeg på at den praktiske bruken av skrift på Håkon Håkonssons tid ser ut til å ha vært et kollektivt anliggende i mye større grad enn vi er vant til i dag.

Representativiteten til kildematerialet

Når det gjelder en undersøkelse av holdning til skrift i fortiden, er det også nødvendig å reflektere rundt hvor representativt kildematerialet som er behandlet kan sies å være. Tidligere i oppgaven var jeg inne på hvordan *Håkon Håkonssons saga* neppe kan sies å representere en ”folkelig” mentalitet eller en mentalitet for ”alle”. Når jeg har forsøkt å gi en fremstilling av hvordan det ble kommunisert ved hjelp av brev i middelalderen er det viktig å poengtere at

---

²⁹³ I tillegg ble skrift naturligvis viktig i litteratur og historieskrivning, men det har ikke vært temaet for denne oppgaven.

kildematerialet representerer en liten elite i samfunnet og at konklusjoner på grunnlag av dette ikke kan trekkes for hele samfunnet på den tiden.

Det er et uttrykk for elitens bruk av skrift og elitens holdninger til skriftbruk vi har studert. På en måte bygger dette ytterligere opp under hovedkonklusjonen i oppgaven, nemlig at det nettopp var eliten som hadde mulighet til å benytte seg av skriftteknologien på 1200-tallet og at de med dette distingverte seg fra resten av samfunnet. Skriftlige kilder til 1200-tallet i Norge er sparsomme. Jeg håper og mener at mitt utvalg i det kildematerialet som faktisk foreligger likevel har vært fornuftig i forhold til problemstillingen. Det kan innvendes at lovtekster også burde vært tatt i bruk, fordi en del av diskusjonen har dreiet seg om skrift som hukommelse og dokumentasjon.

Den muntlige versus den skriftlige kulturen?

Gjennom oppgaven har generelle teorier om *literacy* ligget i bakgrunnen. Jeg mener imidlertid, i tråd med mange andre kritikere av disse teoriene, at det er grunn til å være skeptisk til en klar dikotomi mellom ”den muntlige” og ”den skriftlige” kulturen. Til en viss grad mener jeg at jeg med denne oppgaven har vist hvordan disse to størrelsene ikke lar seg skille klart fra hverandre i den praktiske kommunikasjonen. Et problem med arbeidet som søker å studere skriftkultur, denne oppgaven inkludert, er at man med dette nettopp forutsetter at bruk av skrift er noe som medfører spesielle endringer eller som har et helt eget potensiale. Ved valg av temaet i seg selv skiller man dermed ut skrift som en størrelse av betydning når det gjelder påvirkning på mentalitet og sosial organisering. Imidlertid så vi også i denne oppgaven hvordan sosiale og maktmessige forhold i stor grad kan ha vært med på å bestemme bruken av en slik teknologi. Det kan være problematisk å behandle skrift som en isolert faktor i en historisk analyse, fordi bruk av skrift som regel vil være knyttet til en rekke andre forhold. Det blir da vanskelig å avgjøre hvorvidt særtrekk man ser skyldtes skriften *per se*, eller om dette heller var forårsaket av andre mer generelle sosiale og maktmessige endringer i samfunnet.

Goody og det såkalte autonomisynet på skrift forutsetter at skriften har autonome konsekvenser som skyldes skriften i seg selv, uavhengig av hvordan den blir brukt. Jeg har i liten grad gått inn på en diskusjon i denne retningen i oppgaven. Jeg har imidlertid forsøkt å trekke noen konklusjoner når det gjelder holdninger til bruk av skrift og brev i kommunikasjonen. Her var det likevel også vanskelig å sikkert fastslå hva som skyldtes skriften i seg selv og hva som kan ha hatt andre årsaker betinget i sosiale forhold og

maktrelasjoner. Gjennom oppgaven ble jeg gjentatte ganger konfrontert med funn som kan forenes med Brian Streets teori om hvordan effekter av skriftbruk er avhengig av hvordan skriften blir tatt i bruk i samfunnet. Stocks teori om *textual communities* illustrerte på samme måte at en klar dikotomi mellom det muntlige og det skriftlige ikke er fruktbar i praksis. Når det gjelder det såkalte autonomisynet og ideologisynet, mener jeg å ha vist i denne oppgaven at begge kan sies å gi viktige innsikter. Personlig mener jeg det er nødvendig å ha en tilnærming som inkluderer begge disse perspektivene, og at hvert av dem isolert sett neppe er fruktbart.

Et viktig spørsmål i en oppgave som har tilnærmet seg skriftbruk via historisk antropologisk metode, er hvorvidt det i det hele tatt er mulig å komme frem til generelle teorier om skriftbruk. Antropologer studerer enkeltsamfunn og kulturer og er ofte tilbakeholdne med å gi sine konklusjoner gyldighet utover den spesielle konteksten de er funnet i. I så måte kan det tenkes at Goody og Ongs teorier om skrift er mer tidsmessig og kulturelt bundet enn det vi i utgangspunktet tenker oss.²⁹⁴ Goodys teorier er utarbeidet på grunnlag av studier av primitive samfunn i Afrika.²⁹⁵ Tilsvarende kan vi tenke oss at 1200-tallets Norge representerer bare én slik for oss fremmed kultur, uten nødvendigvis å inneha potensiale for generering av generelle hypoteser og teorier rundt bruk av skrift.

Jeg benyttet meg av Bourdieus teorier for å vise hvordan bruk av skrift i norrøn middelalder kan ha inntatt en funksjon som viktig kulturell kapital. Bourdieu understreker det strukturbestemte og vektlegger særlig makt- og dominansforholdene i samfunnet. Opp mot dette kan vi knytte Brian Stock's begrep *textual communities*. Ved å inneha råderetten over hoveddelen av skriftlig materiale i samfunnet, er det eliten som gis definisjonsmakten over skriften og sfæren som knyttes opp mot skriftlig materiale.²⁹⁶ Utfordringen her kan være å knytte dette maktaspektet på en reflektert måte til historiske analyser. Som Inger Bjørnhaug skriver i en artikkel om historikere og Bourdieu: "Også historikere vektlegger jo maktforhold i ulike forklaringer, men kanskje på en mer ad-hoc-preget måte?"²⁹⁷ Hun beskriver hvordan problemet med en mer aktørorientert tilnærming er at makt enten blir et motiv eller ikke-eksisterende. "Men mennesker i dominerende samfunnsmessige posisjoner utøver makt, også

---

²⁹⁴ Se Bloch, *How we think they think*, s. 167-168 der han diskuterer dette. Han mener også at Goodys forutsetning om at skrift kan skille kunnskap fra person er gal. s.164

²⁹⁵ Se bla Goody 1977 og 1986.

²⁹⁶ Jfr Berge 2007

²⁹⁷ Inger Bjørnhaug, "Pierre Bourdieus Meditasjoner – tankeføde for historikere?" Artikkel i *Historisk Tidsskrift* 2002 nr 1 s. 95

når de handler ut fra andre motiver”, skriver hun.²⁹⁸ Dette er et viktig perspektiv å ha med seg. Bruken av skrift som maktmiddel og sosial distingvering behøver altså ikke til enhver tid å ha vært bevisst motivert. Clanchy og Stock behandler slik jeg ser det først og fremst praktisk skriftbruk. Dette er en type skriftbruk som kan være forenelig med en relativt bevisst maktutøvelse. Jeg finner det sannsynlig at Bordieus teori i kanskje enda større grad enn slik jeg har brukt den i denne oppgaven kunne være forenelig med den litterære eller narrative anvendelsen av skrift. I så måte kan det også tenkes at Bourdieus teorier ville ha enda større relevans for en senere periode, der bruk av skrift i litterær funksjon var mer utbredt i samfunnet.²⁹⁹

Tanker om skrift som ideologi

UNESCO³⁰⁰ har et eget *literacy*-program som har som mål å ”create a literate world and promote literacy for all.” De definerer på sine nettsider at:

Literacy is a human right, a tool of personal empowerment and a means for social and human development. Educational opportunities depend on literacy. (...) Literacy is at the heart of basic education for all, and essential for eradicating poverty, reducing child mortality, curbing population growth, achieving gender equality and ensuring sustainable development, peace and democracy.³⁰¹

Her adopteres noen av holdningene fra teoretikere som Goody, Havelock og Ong om at skrift i seg selv er en avgjørende faktor for et demokratisk og velfungerende samfunn. Likevel har de moderert sitt syn noe:

The uses of literacy are changing rapidly in contemporary societies in response to broad social, economic and technological changes.(...)UNESCO’s concept of literacy has moved beyond the simple notion of a set of technical skills for reading, writing and calculating to one that encompasses multiple dimensions of these competencies. In acknowledging recent economic, political and social transformations- including globalization and the advancement of information and communication technologies (ICTs) - UNESCO recognizes that there are many practices of literacy embedded in different cultural processes, personal circumstances and collective structures.³⁰²

Her tas det hensyn til Streets poeng om hvordan literacy må ses i sin samfunnmessige kontekst og ikke er en enkelt definerbar størrelse.

---

²⁹⁸ Bjørnhaug, ”Pierre Bourdieus Meditasjoner” s. 95

²⁹⁹ Nedkvitne knytter for eksempel Bourdieu til *literacy* i Skandinavia senmiddelalderen . Nedkvitne 2004 s. 240

³⁰⁰United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Opprettet i 1945 med formålet å ”bidra til fred og sikkerhet ved å fremme samarbeid mellom nasjoner gjennom utdanning, vitenskap og kultur for å fremme universell respekt for rettferdighet, lov, menneskerettigheter og grunnleggende friheter som er holdt for sanne for verdens folk, uten skille mellom rase, kjønn, språk eller religion.” (www.unesco.org. Egen oversettelse).

³⁰¹ www.unesco.org

³⁰² www.unesco.org

Dette voldsomme fokuset på skrift og skriftkyndighet er kan hende karakteristisk for vårt samfunn i dag. I historievitenskapen kan vi uten tvil definere oss som skriftfetisjister, da arbeidet som historiker som regel utelukkende baserer seg på tolkning av skriftlige kilder. Faren ved å overdrive fokuset på skrift, er at dette kan føre over i etnosentriske holdninger der de som ikke behersker skriftbruk kan bli betraktet som mindreverdige. Stock har et viktig poeng i at debatten rundt *orality* og *literacy* kan stå i fare for å representere diskusjoner som egentlig dreier seg om noe helt annet, som for eksempel kulturimperialisme: "The vocabulary of orality and literacy superseded some of these approaches because it carried a less burdensome ideological baggage."³⁰³ Vi ser at selv i en moderne kontekst er det lett å adoptere holdninger om at *literacy* i seg selv fremmer positive verdier i et samfunn. Ved å anta dette, aksepteres imidlertid Goody og Havelock's antakelser om at skriften i seg selv har visse iboende egenskaper som fører til de samme konsekvensene uansett i hvilket samfunn eller i hvilken kontekst den blir introdusert. Det er nok sant at skrift i seg selv har et visst potensiale, som for eksempel til å lagre informasjon uavhengig av person, tid og sted. Likevel kan vi ikke adoptere et utelukkende positivt syn på skrift hvis vi skal ta Streets syn på alvor og akseptere at skrift kan fungere både som frigjøring og som undertrykking. Den amerikanske historikeren Harvey Graff, som har jobbet mye med *literacy*, kommenterer UNESCOs fremstilling som følger:

Perhaps the most striking feature of UNESCO's discussions on literacy since 1965, when a campaign to wipe out world illiteracy got going, is that it is remarkably little based on either experiment or historical precedents. Rather, in spite of Adam Curle's careful warnings in 1965, action seems as much based on self-evident axioms and hope as on anything else. UNESCO assumes that literacy is a good thing – more latterly, functional literacy. Furthermore, in no clearly defined or understood way poverty, disease, and general backwardness are believed connected with illiteracy; progress, health, and economic well-being are equally self-evidently connected with literacy. UNESCO is committed to what amounts to a modernization theory to the effect that economic progress follows upon a change in man from illiterate to literate, preferably in one generation, and, even better, in the very same man. It is presupposed that such a change will lead, if not immediately then inevitably, to such changes and values in a society that economic progress – and in its train good health, longevity and, perhaps, peace – is possible.³⁰⁴

---

³⁰³ Stock, *Listening for the text*, s. 143.

³⁰⁴ Graff, *The Labyrinths of Literacy*, s. 33. Se også Clanchy, *From memory to written record*, s. 7 der han i tråd med dette hevder at det er viktig å unngå en forutinntatt holdning som favoriserer *literacy*. Han mener at fordi det er skrift som gir historikeren materiale er det forståelig at man har tendens til å betrakte skrift som et mål på fremgang. Han nevner også at skriften er så nødvendig for dagens samfunn at det er vanskelig å unngå antakelsen om at skrift og *literacy* er et sentralt kjennetegn på sivilisasjon. Se også Pattanayak, D.P., *Literacy: an instrument of oppression* i Olson and Torrence 1991 s. 105-108 for samme type refleksjoner. Han skriver at vi tross alt vet lite om de sosiale funksjonene av *literacy*. Det er ikke mulig å finne bevis for at *literacy* har sivilisert menneskeheten. Likevel ser vi altså at *literacy* fremdeles i dag kobles med produktionsvekst og sivilisasjonens fremgang. *Illiteracy* grupperes sammen med fattigdom, underernæring, mangel på utdanning og helsevesen. Han mener at *literacy* kan brukes som undertrykking på denne måten, ved at man hevder at *literacy* har spilt en

Likevel er det vanskelig å se bort fra at skrift har hatt helt bestemte konsekvenser for oss i dag. Uten denne teknologien ville vi ikke hatt en måte å få innblikk i samfunn som har gått foran oss; den gir et helt spesielt potensiale for å overføre og bevare erfaringer over tid. Hovedretningene innen literacyforskning bør som nevnt etter min mening forenes for å kunne si noe verdifullt om skrift. Kanskje er det likevel riktig at skrift er en helt sentral faktor for samfunnsdeltakelse i dag, men dette bør i så fall oppfattes som betinget i både forhold ved skriften i seg selv som teknologi og med funksjonen denne teknologien inntar i samfunnet.

Som Stock var inne på, kan diskusjoner om muntlighet og skriftlighet innebære en god del ideologisk bagasje som man kanskje ikke alltid er seg bevisst. Jeg mener det er viktig å reflektere over dette i studier av skriftlighet. Er det skrift vi diskuterer, eller er man inne på en diskusjon som egentlig handler om noe helt annet? Er det snakk om et etnosentrisk perspektiv der man ser den vestlige verden i forhold til ”de andre”? Er dette egentlig i mange tilfeller en diskusjon om den primitive kulturen versus rasjonalitet og modernitet? Den såkalte muntlige kulturen knyttes nok ofte til en romantisk tanke om ”det opprinnelige” som vi kan finne opphav til hos blant annet Rousseau og Levi-Strauss,³⁰⁵ mens skrift som nevnt knyttes til sivilisasjon, statsdannelse, fremgang og velstand. Mitt poeng er ikke at diskusjoner om skrift nødvendigvis er noe negativt. Av og til handler imidlertid diskusjonene om mer overordnede perspektiver. Da mener jeg man bør unngå å bruke begrepene *skrift* eller *literacy* for å tilsløre det egentlige temaet.

Videre forskning

Når det gjelder undersøkelsen jeg har gjort, har jeg blant annet sett på holdning til skrift som lagringsmedium for hukommelsen og for avtaler for ettertiden. Som nevnt under kildediskusjonen, ville det ut fra problemstillingen også ha hatt relevans å undersøke lovtekster. Disse er sentrale som kilder når det gjelder overgangen mellom muntlig sedvane og skriftfestet rett. Kan hende kunne en slik undersøkelse ha gitt oss bedre innsikter om tillit til skrift i juridisk sammenheng. Jeg tror at videre undersøkelser på dette feltet kan være fruktbare. Marco Mostert diskuterer i sin bok noen mulige nye tilnærmingmåter i forskningen rundt kommunikasjon i middelalderen. Flere av disse tenker også jeg at kunne være svært interessante. Blant annet forslår han å se på skriftens betydning i forhold til alle former for kommunikasjon i middelalderen. Man kan se nærmere på alle slags beskjeder med visuelt

---

avgjørende rolle i utviklingen av det vi kaller ”moderniteten”. Se også Olson og Torrence 1991 s. 105 for aspekter angående dette. Også Street, 1984 problematiserer UNESCOs tilnærming til *literacy*.

³⁰⁵ Se bla Levi-Strauss, *Den ville tanke* og Jean-Jacques Rousseau, *Om samfunnspakten, eller Statens grunnsetninger*. (Oslo, 2001 [1762])

innhold, også billedlig kommunikasjon. Videre foreslår han å studere hvordan organiseringen i tekstene og manuskriptene kan reflektere psykologiske endringer og å studere transmisjonen av tekster i middelalderen.³⁰⁶

Som jeg har vært inne på, møtte den latinske skriften som kom med kristendommen ikke et fullstendig skriftløst samfunn. Runer hadde sannsynligvis allerede vært i utstrakt bruk i flere hundre år. Likevel har jeg vurdert det som at det var med latinsk skrift de aspektene ved skriftbruk jeg har diskutert i denne oppgaven fikk relevans. Ut fra det vi vet, hadde runer sannsynligvis en noe annen rolle i samfunnet, og var ikke noe som lot seg isolere til eliten på samme måte som latinsk skrift ser ut til å ha blitt. Vi så også hvordan latinsk skrift i kommunikasjonen ofte var knyttet til en forutsetning om beherskelse av latin som språk, og dermed kun var forbeholdt en mindre og lærd elite. På grunn av forskjellen i skrivemateriale var kommunikasjon via runer sannsynligvis noe alle hadde tilgang på, mens bruk av brev med latinsk skrift var en kostbar aktivitet som var forbeholdt eliten. Det kunne imidlertid være interessant å studere runenes funksjon i forhold til den latinske skriften i større dybde enn det jeg har hatt mulighet til i denne oppgaven.³⁰⁷

Fremtiden for brevet

Avslutningsvis kan det være på sin plass med noen kommentarer om brevets rolle i dagens samfunn. Det har allerede i flere år vært diskutert hvorvidt det gammeldagse brevet er på vei ut og er i ferd med å erstattes fullstendig av elektronisk post.³⁰⁸ Det samme gjelder utviklingen av elektroniske bøker og hvorvidt boken på papir går en usikker fremtid i møte. En oppgave i historie er kanskje ikke det beste mediet til å spå om fremtiden. Imidlertid mener jeg å ha illustrert to viktige faktorer som kan tenkes å ha betydning i forhold til hvordan vi bør tenke om skrift i kommunikasjon i fremtiden: For det første har vi sett at bruk av skrift og holdninger til den var ganske annerledes på 1200-tallet enn det som er tilfellet i dag. At noe var såpass annerledes i fortiden, viser oss at det også kan bli annerledes i fremtiden.³⁰⁹ For det andre mener jeg å ha vist at ny teknologi gjerne tas i bruk etter mønster av den gamle og kjente teknologien. For middelalderens del vil dette si at skrift ble tatt i bruk

---

³⁰⁶ Dette er til en viss grad innfallsvinkelen i prosjektet "Translation, Transmission and Transformation. Old Norse Romantic Fiction and Scandinavian Vernacular Literacy 1200–1500" som pågår ved institutt for lingvistiske og nordiske studier, UiO. Mostert 1999 s. 35-36

³⁰⁷ Mundal i "Literacy –kva talar vi egentleg om?" foreslår å se nærmere på hvorvidt runene og kulturen i de førlitterære nordiske samfunnene var med på å forme nordisk skriftkultur.

³⁰⁸ Se Berg Eriksen, *Budbringerens overtak*, s. 8

³⁰⁹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, s. 5

etter mønster fra muntligheten. For fremtiden kan dette bety at ny kommunikasjonsteknologi lenge vil benytte de velkjente rammene som boken og brevet på papir har gitt.

Litteraturliste

Digitale kilder:

DN=Diplomatarium Norvegicum: www.dokpro.uio.no

RN=Regesta Norvegica: www.dokpro.uio.no

Store norske leksikon: www.snl.no , søk utført 24.04.11

www.unesco.org, søk utført 27.04.11

Primærkilder:

Det Arnamagnæanske Haandskrift 81 A Fol. (Skálholtsbók yngsta). Utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Albert Kjær og Ludvig Holm-Olsen. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Kristiania, Oslo 1910-1986. Opptrykk 1985-1987.

Flateyjarbok. En samling av norske konge-sagaer. Tredje bind. P.T. Mallings forlagsboghandel. Ved Vigfusson og Unger. Christiania 1868.

Heimskringla. Utg Finnur Jónsson. København, 1911.

HHS=Håkon Håkonssons saga. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Oversatt av Anne Holtmark. Oslo 2008, Det norske akademi for Sprog og Litteratur. 1964. Denne har som tekstgrunnlag 81a fol og GKS 1005 fol (*Flateyjarbók*).

Norrøne bokverk nr 35. *Forsvarstale for kong Sverre mot bispene*. [*Tale mot biskopene*] Samlaget 1940.

Snorres Kongesagaer. Forlag ETT LibriArte AS, 1997. Språklig bearbeidet i 1995 av Kjeld-Willy Hansen, Jon Larsen og Dyre Vaa på grunnlag av Gustav Storms oversettelse av 1899.

Sverres saga. Norges nasjonallitteratur. Under redaksjon av Francis Bull. Gyldendal norsk forlag, 1967.

Sekundærlitteratur:

Andersen, Per Thomas. *Norsk Litteraturhistorie*. Universitetsforlaget, 2001.

Andersson, Theodore M. "King's sagas (*Konungasögur*)" i Clover, Carol and Lindow, John (ed): *Old Norse-Icelandic Literature. A critical guide*. Toronto, 2005. S. 197-238.

Aronsen, Elisabeth. "Skrift og rett. Utviklingen av en skriftkultur i Telemarks rettssystem i perioden 1300-1450." Hovedoppgave i historie, UiO, 1999.

Asdal, Berge, Gammelgaard, Riiser Gundersen, Jordheim, Rem & Tønnesson: *Tekst og historie. Å lese tekster historisk*. Universitetsforlaget, 2008.

- Bagge, Sverre, *Da boken kom til Norge. 1000-1537*. Norsk idéhistorie, Bind 1. Red: Eriksen, Trond Berg og Sørensen, Øystein. Aschehoug, 2001.
- Bagge, Sverre. *From Gang Leader to the Lord's Anointed*. Odense, 1996.
- Bagge, Sverre. *Mennesket i Middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Oslo, 1998.
- Bagge, Sverre. "Nordic Students at Foreign Universities until 1660." I *Scandinavian Journal of History*. Vol 9 nr 1, 1984 s 1-29
- Bandlien, Bjørn. *Å finne den rette. Kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder*. Den Norske Historiske Forening- HIFO, 2001.
- Bekker-Nilsen, Damsgaard Olsen og Widding. *Norrøn fortellerkunst. Kapitler av den norsk-islandske middelalderlitteraturs historie*. København, 1965.
- Berge, Anders. "Local Disputes and the Role of the Royal Judiciary in Early 14th-Century Norway." I *Communities in European History. Representations, Jurisdictions, Conflicts*. Pisa University Press, 2007.
- Berulfsen, Bjarne. *Kulturtradisjon fra en storhetstid. En kulturhistorisk studie på grunnlag av den private brevlitteratur i første halvdel av det 14. hundreår*. Oslo, 1948.
- Bjørge, Narve. "Om skriftlige kilder for Hákonar saga" i *Historisk Tidsskrift* 46 (1967)
- Bjørnhaug, Inger. "Pierre Bourdieus Meditasjoner – tankeføde for historikere?" Artikkel i *Historisk Tidsskrift* 2002 nr 1 s 83-97.
- Bloch, Marc. *How we think they think. Anthropological approaches to cognition, memory and Literacy*. Colorado, 1998.
- Bourdieu, Pierre. *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København 1997 [Originalutgave "Raisons pratique. Sur la théorie de l'action" Paris 1994].
- Bourdieu, Pierre. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo 1995 [originalutgaven Paris 1979].
- Bourdieu, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, 1994.
- Bowman & Woolf (Ed). *Literacy and Power in the ancient world*. Cambridge, 1994.
- Bratlie, Maria. *Tekstuelle referanser I norrøn litteratur*. Masteroppgave ved Uio, 2009.
- Briggs, Charles. "Literacy, Reading and writing in the medieval West." I *Journal of Medieval History* 26,2000. S 397-420.
- Budal, Ingvil Brügger. *Strengleikar og Lais. Høviske noveller i omsetjing frå gammalfransk til gammalnorsk*. PhD, UiB, 2009.

- Bäumli, FH. "Varieties and Consequences of medieval Literacy and Illiteracy." I *Speculum* nr 55, 1980 s 237-265
- Carroll. *Psychology of language* Thomson Wadsworth, 2008.
- Carruthers, Mary J. *The book of memory: a study of memory in medieval culture*. Cambridge, 1990.
- Clanchy, Michael T. *From Memory to Written Record. England 1066-1307*. Blackwell, 1993 [1979].
- Collins, James og Blot Richard. *Literacy and Literacies. Text, Power and Identity*. Cambridge University Press, 2003.
- Dagenais, John. *The Ethics of Reading in Manuscript Culture: glossing the Libro de buen amor*. Princeton, 1994.
- Doane & Pasternack (Ed). *Vox intexta. Orality and Textuality in the Middle Ages*. Madison, Wisc, 1991.
- Drucker, Johanna. *The alphabetic labyrinth. The letters in History and Imagination*. London, 1999.
- Eriksen, Stefka G. *The materiality of Medieval Texts. A comparison between Elie de Saint-Gille and two versions of Elís saga*. ANF 124 (2009) pp 69-87.
- Eriksen, Stefka Georgieva. *Writing and Reading in Medieval Manuscript Culture. The transmission of the story of Elye in Old French and Old Norse literary contexts*. Dissertation for the PhD degree, UiO 2010.
- Eriksen, Trond Berg. *Budbringerens overtak. Perspektiver på skriftkulturen*. Oslo 1987.
- Fidjestøl, Bjarne. "Romantic reading at the court of Håkon Håkonsson". In *Selected papers*, red Odd Einar Haugen og Else Mundal. Odense 1997.
- Finnegan, Ruth. *Literacy and Orality. Studies in the Technology of Communication*. Oxford 1988.
- Fiskaa, Turid. "Fra manns minne til pergament." Hovedoppgave i historie. UiO 2006.
- Foucault, Michel. *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. London 1994 [1973]
- Fulsås, Narve. "Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?" i *Historisk Tidsskrift* 80 2001 s. 231-246
- Gisli Sigurdsson & Vésteinn Ólason (Ed). *The Manuscripts of Iceland*. Ærni Magnússon Institute in Iceland. Reykjavik, 2004.
- Gisli Sigurdsson. *The medieval Icelandic saga and oral tradition*. Harvard University Press 2004.
- Glauser, Jürg. "Staging the Text. On the Development of a Consciousness of Writing in the Norwegian and Icelandic Literature of the Middle Ages." In "*Along the Oral-Written*

- Continuum; Types of Texts, Relations and their Implications*", edited by S. Rancovic, L. Melve and E. Mundal, pp. 14-52. Turnhout, 2008.
- Goody, Jack. *The domestication of the savage mind* Cambridge, 1977.
- Goody, Jack. *The Interface Between the Written and the Oral*. Cambridge, 1987.
- Goody, Jack. *The Logic of Writing and the Organization of Society*. Cambridge, 1996 [1986].
- Graff, Harvey J. *The Labyrinths of Literacy. Reflections on Literay Past and Present*. The Falmer press, 1987.
- Graff, Harvey J. *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*. Indiana University Press, 1987.
- Hagland, Jan Ragnar. *Literacy i norsk seinmellomalder*. Oslo, 2005.
- Hamre, Lars. "Skrift og samfunn. Eit møte mellom nytt og gammalt. Små refleksjonar om eit stort emne" i Dag Michaelsen & Knut Sprauten (red) *Rett og historie. Festskrift til Gudmund Sandvik*. Oslo, 1997.
- Harris, Roy. *Signs of Writing*. London and New York, 1995.
- Harris, Roy. *The origin of Writing*. London, 1986.
- Haugen, Odd Einar. *Handbok i norrøn filologi*. Bergen, 2004.
- Havelock, Eric A. *Preface to Plato*. Cambridge, 1963.
- Havelock, Eric A. *The Muse Learns to Write. Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*. Yale University Press, 1986.
- Helle, Knut. *Norge blir en stat 1130-1319* [1964], 4.opplag 1996.
- Hermann, Pernille. *Literacy in medieval and early modern Scandinavian culture*. Odense, 2005.
- Hermann, Pernille. *Skrift og historie hos Orderik Vitalis. Historiografi som udtryk for 1100-tallets renæssanse i normannisk og nordisk skriftkultur*. København, 2002.
- Hollister, Warren. *Medieval Europe. A short history*. McGrawHill, 1998 [1964].
- Holm-Olsen, Ludvig og Heggelund, Kjell. *Norges Litteraturhistorie. Bind 1. Fra runene til det Norske Selskab*. Red: Edvard Beyer. Cappelen, 1991.
- Holmsen, Andreas. "Kap 10: Sentrum og periferi. Konge, stormenn og bønder under Magnus Lagabøte og hans sønner." i *Nye studier i gammel historie* 1976 s. 159-179
- Iddeng, Jon. "Litteratur som historisk kilde." I *Historisk Tidsskrift* 03/2005

- Iggers, Georg G. *Historiography in the twentieth century. From scientific objectivity to the postmodern challenge*. Middletown, 2005 [1997].
- Jahandarie, Khosrow. *Spoken and Written Discourse: A multi-disciplinary Perspective*. Conneticut, 1999.
- Jansson, Sven Bertil. ”Attituder til literacy. Några exempel ur svenskspråkliga texter från senmedeltiden.” I (Red) Lindell, Inger; Knirk, James E & Söderberg, Barbro: *Medeltida skrift- och språkkultur: nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II*. Stockholm, 1994.
- Jean –Jacques Rousseau. *Om samfunnspakten, eller Statens grunnsetninger*. Oversatt av Haakon Hofgaard Halvorsen ; med et innledende essay av Ellen Marie Krefthing Oslo, 2001 [1762].
- Johannesen, Finn Erhard. *Alltid underveis. Postverkets historie gjennom 350 år*. Oslo, 1997.
- Johansson, Karl G. *Den Norröna Renässansen*. Reykholt, Norden och Europa 1150-1300. Reykholt, Snorrastofa, 2007.
- Johansson, Karl G. ”Ordet, skriften och litteraciteten. Två nya böcker om literacy.” I *Collegium Medievale* 2006 nr 19, s 177- 198.
- Jón Víðar Sigurðsson & Sørensen, Preben Meulengracht (red). *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*. Tid og tanke nr 6. UiO, 2000.
- Jón Víðar Sigurðsson. *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*. Odense, 1999.
- Jón Víðar Sigurðsson. *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca 900-1300*. Oslo, 2010.
- Jon Vidar Sigurdsson. *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo, Pax, 2008.
- Kavanaugh & Mattingly (Ed). *Language by Ear and by Eye. The relationship between Speech and Reading*. MIT Press, 1972.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo, 1997 [1992].
- Koht, Halvdan. ”Um kjeldegrunnlage for saga um Hákon Hákonsson”. Artikkel i *Historisk Tidsskrift* V6 (1927) s 16-30.
- Köhn, Rolf. “Latein und Volkssprache, Schriftlichkeit und Mündlichkeit in der Korrespondenz des Lateinischen Mittelalters “ i *Zusammenhänge, Einflüsse, Wirkungen. Kongressakten zum ersten Symposium des Mediavistenverbandes in Tübingen, 1984*. De Gruyter, 1986.
- Ladurie, Emmanuel Le Roy. *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village, 1294-1324*. Harmondsworth, 1980.

- Ladurie, Emmanuel Le Roy. *The mind and method of the historian*. Brighton, 1981.
- Le Goff, Jaques. *Intellectuals in the Middle Ages*. Blackwell, 1993.
- Levi-Strauss, Claude. *Den ville tanke Spartacus* 2002. [Originaltittel *La pensée sauvage*. Plon, 1962]
- Lindell, Inger (red). *Medeltida skrift- och språkkultur. Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992*. Sällskapet Runica et Mediævalia. Medeltidsseminaret och Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Stockholm, 1994.
- Manguel, Alberto. *En historie om lesning*. Aschehoug, 1992.
- Marti, Suzanne. "Kingship, Chivalry and Religion in the Perceval Matter: An Analysis of the Old Norse and Middle English Translations of *Le Conte du Graal*". PhD avhandling. UiO, 2011.
- McLuhan, Marshall. *Understanding Media: The Extentions of Man*. New York, 1964.
- McTurk (Ed). *A Companion to Old Norse- Icelandic Literature and Culture*. Blackwell, 2005.
- Melve, Leidulf. *Med ordet som våpen. Tale og skrift i vestleg historie*. Samlaget, Oslo 2001.
- Melve, Leidulf 2005. "Literacy – eit omgrep til bry eller eit brysam omgrep?" I *Scripta Islandica* 56. s. 127-137.
- Miller, William Ian. *Bloodtaking and peacemaking. Feud, Law and society in Saga Iceland*. Chicago and London, 1990.
- Mostert, Marco (Ed). *New Approaches to Medieval Communication*. Utrecht Studies in Medieval Literacy; 1. Brepols, 1999.
- Mundal, Else 2005. "Literacy –kva talar vi egentleg om?" I *Scripta Islandica* 56. s. 119-126.
- Arnved Nedkvitne. "Beyond Historical Anthropology in the Study of Medieval Mentalities". I *Scand. J. History*, vol 25, issue 1&2, 2000, s. 27-51
- Nedkvitne, Arnved. "Literacy. A Precondition for the Europeanisation of the Scandinavian countries?" I Ingesman og Lindkvist (red): *Norden og Europa i middelalderen*. Rapporter til det 24. Nordiske Historikermøde 1. Århus 2001. s. 65-92.
- Nedkvitne, Arnved. "Trusting writing in Medieval Scandinavia" " i *Strategies of Writing. Studies on Text and trust in the Middle Ages* Brepols, 2008. s 337-353.
- Nedkvitne, Arnved. "Bokmelding av Sverre Bagge: Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300". I *Historisk Tidsskrift* 03/1999
- Nedkvitne, Arnved. *Lay belief in Norse society 100-1350*. Copenhagen, 2009.
- Nedkvitne, Arnved. *Møtet med døden i norrøn middelalder. En mentalitetshistorisk studie*. Cappelen, 1997.

- Nedkvitne, Arnved. *The Social Consequences of Literacy in Medieval Scandinavia*. (Utrecht studies in medieval literacy; 11) Brepols, Turnhout Belgium, 2004.
- Olson, David R and Torrance, Nancy (ed). *Literacy and Orality*. Cambridge University Press, 1991.
- Olson, David. *The World on Paper. The conceptual and cognitive implications of writing and reading*. Cambridge, 1994.
- Ong, Walter J. *Orality and literacy. The Technologizing of the Word*. Routledge, 2000 [1982].
- Orning, Hans Jacob. "Håkon Håkonsson, Skule Bårdsson og norsk statsdannelse I første halvdel av 1200-tallet." Artikkel i *Historisk Tidsskrift* DNHF Nr 1 1997. s. 2-19.
- Orning, Hans Jacob. "Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv - svar til Knut Helle." Artikkel i *Historisk Tidsskrift* 02/2010.
- Orning, Hans Jacob. *Unpredictability and presence. Norwegian kingship in the middle ages*. Brill, 2008.
- Parkes, Malcolm. "The Literacy of the Laity." I Daiches and Thorlby (red) *The Medieval World [Literature and Western Civilization, vol 2]* London, 1973. s. 555-577
- Reitzel (Ed). *Tales of Knights. Manuscripta Nordica. Early Nordic Manuscripts in Digital Facsimile*. General editor Peter Springborg. Copenhagen, 2000.
- Rowe, Elizabeth Ashman. *The development of Flateyjarbók. Iceland and the Norwegian Dynastic Crisis of 1389*. The University press of Southern Denmark, 2005.
- Saussure, Ferdinand de. *Course in general linguistics*. Translated and annotated by Roy Harris. Duckworth, 2005 [1916].
- Scribner and Cole. *The psychology of Literacy*. Cambridge, 1981.
- Schulte, Mostert & van Renswoude (Ed). *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Utrecht Studies in Medieval Literacy; 13. Brepols, 2008.
- Scribner, Sylvia & Cole, Michael. *The Psychology of Literacy*. Harvard University Press, 1981.
- Small, Jocelyn Penny. *Wax Tablets of the Mind. Cognitive studies of memory and literacy in classical antiquity*. Routledge, 1997.
- Spurkland, Terje. "Speech and Writing in Medieval Bergen." I *Papers from the tenth Scandinavian conference of linguistics*. Vol 2. Ed by Victoria Rosén. UiB 1988.
- Spurkland, Terje. "Måtte Herren hjelpe den mann som ristet disse runer og likeså han som leser dem!" Et mentalitetshistorisk blikk på "skrive" og "lese" i norsk middelalder." I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. Årgang 12, 1994.
- Spurkland, Terje. "The Viking's Trust in the Written Word" I *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Brepols, 2008.

- Spurkland, Terje. "Þeir báru fram bréf ok segja ørendi þau sem fylgðu. Om brevveksling i middelalderen." *I Den nordiske renessansen i høymiddelalderen, Tid og Tanke* nr 6, Oslo 2000.
- Spurkland, Terje. *I begynnelsen var futhark. Norske runer og runeinnskrifter*. Cappelen, 2001.
- Steblyn-Kamenskij, M.I. *The Saga Mind*. Odense, 1993.
- Steinsland, Gro. *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. Pax 2000.
- Stock, Brian. "Medieval Literacy, Linguistic Theory, and Social Organization." *I New Literary History* 1984. S.13-29
- Stock, Brian. *Listening for the text : on the uses of the past*. Philadelphia, 1996.
- Stock, Brian. *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Princeton University Press, 1983.
- Street, Brian V. *Literacy in theory and practice*. Cambridge studies in oral and literate culture. Cambridge, 1984.
- Syltevig, Sissel Øye Johansen. "Skrift og samfunn i Møre og Romsdal i middelalderen. Hvem var drivkreftene bak bruk av skrift i fylket?" Hovedfagsoppgave i historie, UiO, 2002.
- Søderberg, Barbro & Larsson, Inger. *Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 39. Stockholm, 1993.
- Sørensen, Preben Meulengracht. *Fortelling og Ære: studier i islændingesagaerne*. Oslo, 1995.
- Thomas, Rosalind. *Literacy and Orality in Ancient Greece*. Cambridge, 1992.
- Vannebo, Kjell Ivar. "Hva vet vi om lese- og skriveferdigheten i Norge i middelalderen?" Artikkel i *Maal og minne* 1994, nr 1-2 s. 5-23
- Wenzel, Horst. *Gespräche-Boten-Briefe. Körpergedächtnis und Schriftgedächtnis im Mittelalter*. Berlin, 1997. Philologische Studien und Quellen.
- Yunis, Harvey. *Written Texts and the Rise of Literate Culture in Ancient Greece*. Cambridge, 2003.

Appendix

Tabell 1. Skriftlige dokumenter med korrespondansefunksjon i Håkon Håkonssons saga.

Nr	Fra	Til	Emne	Budbringer	Oppleser	Tilstede under opplesningen
1 s37	Håvard biskopsemne	”Kongehuset” v/ Skule		Dagfinn lagmann (kongens stallare)		
2 s37	Lendmenn i Gulatinglagen	”Kongehuset” v/ Skule	De ønsker Håkon som konge	Bl.a Dagfinn bonde (lagmann?) og Roar kongsfrende		
3 s40	Korsbrødrene i Trondheim	Biskopsemnet og korsbrødrene i Bergen	At de ikke skal vise kong Håkon noen ære			
4 s42	Skule jarl	Jon jarl i Orknøyene	Falskt, med kongens segl på uten at kongen vet om dette	Jostein Tomb (i hirdpolitiet)		
5 s47	Philippus baglerkonge	Skule jarl	P. krever å dele Norge halvt med Skule	Menn østenfra Viken		
6 s47	Skule jarl	Philippus baglerkonge	Svar	Mennene fra Viken		
7 s48	Birkebeinerne i Viken v/Loden Pålsson	Kongen og jarlen	At Philippus er død og at de må komme østover	Gunnar Banemann		
8 S50	Håkon og Skule	Lagmannen i Götaland	At han skal sende junker Knut			

9 S53	Herr Andres og Arnbjørn	Kong Håkon og Skule	Ber dem skynde seg til Viken, Bene får stadig en sterkere hær			
10 S55	Herr Andres	Skule jarl	Vennlige ord + sverdet Skarde og et gullinnlagt skjold			
11 S52	Birkebeinere og baglere	Kongen og jarlen	Bene og slittingene blir sterkere			
12 S63	Biskop Nikolas? Kong Håkon?	Arnbjørn Jonsson og alle bagler	At de skal komme til Oslo. Konsekvens: de kom til Oslo og la ned navnet på flokken de hadde ledet.			
13 S67	Gregorius Jonsson	Kongen og jarlen	At byen i Nidaros har brent			
14 S72	Lendmennene øst i Viken	Kongen og jarlen	At de må skynde seg østover fordi ribbungene blir sterkere			
15 S73	Kong Håkon	Alle sysselmennene	Skatteoppkrav. Det blir tatt lite konsekvens av dette.			
16 S90	Kong Håkon	Gregorius Jonsson og Ivar Nev	Sendte ”brev og bud” om at han kommer til Trondheim			
17	Håkon	Skule jarl	At han misliker delingen av riket,			

S91			at han kan vente seg ufred hvis han holder ved den			
18 S94	Sigurd Ribbung	Kong Håkon og tilbake	De ”sendte brev og bud til hverandre” i forhandlinger om forlik			
19 S108	Korsbrødrene i Trondheim og Skule jarl	Kong Håkon	At erkebiskop Guttorm er død, de har valgt Sigurd i hans sted. Ber om kongens samtykke og følgebrev til Paven	Peter fra Hustad		
20 S108	Kong Håkon og biskop Nikolas	Paven	Taler mot Sigurd som erkebiskop, ber om at Peter fra Hustad blir valgt			
21 S108	Kong Håkon	Østover til mer enn 20 av de beste menn der	At de skal utbedre skadene som ribbungene har gjort i riket			
22 S109	Menn fra Hebridene	Kong Håkon	At de er i nød	Gillekrist og Ottar Snækollsson og mange sudrøyinger		
23 S110	Noen av de vermlendingene som hadde svoret kong Håkon troskap, men som før tjente Sigurd	Sigurd Ribbung	Hemmelig brev. At han skal komme seg ut av jarlens velde og bort til dem			

24 S111	Skule jarl	Kong Håkon	At Sigurd Ribbung har rømt			
25 S111	Kong Håkon	Viken	At de skal være på vakt			
26 S114	Kong Håkon	Sveakongen (Kong Erik)	Annen gang han ber om å ikke la Håkons fiender få støtte i Sverige			
27 S115	Kong Håkon	Kong Erik	Tredje gang han ber om at Håkons fiender jages ut av Eriks rike	Askjel lagmann. Som selv vil ”legge til det som trengs”		
28 S115	Sveakongen Erik	Kong Håkon	Lite villig til å hjelpe			
29 S132	Skule jarl	Kong Håkon	Mener kongen ikke har holdt sitt ord fordi han ikke kom til Bergen i julen			
30 S136	Kong Håkon	Erkebiskopen (Peter fra Hustad)	Hilser ham velkommen med Gud			
31 S136	Kong Håkon	Menn over hele Gulating lagdømme	leidang			
32 S138	Paven	Kong Håkon	Ber Håkon være erkebiskopens venn, og ber om kongens vennskap	Sendt via Erkebiskop Peter		
33	Erkebiskop Peters eget brev	Kong Håkon	Ber om kongens vennskap og lover			

S138	sammen med det over.		trofast vennskap til gjengjeld			
34 S138	Flere brev fra Skule jarl og korsbrødrene i Nidaros	Kong Håkon	Beskriver erkebiskop Peter som en sviker og ber kongen ta imot ham som en sviker			
35 S138	Kong Håkon	Erkebiskopen	Sender brevene fra Skule og korsbrødrene og brev fra seg selv der han ber erkebiskopen vente på seg i kongsgården eller komme østover. Tilbyr å følge ham til bispesetet i Nidaros	Brev fra Skule brukes som bevismateriale.		
36 S138	Sigurd Ribbung	Kong Håkon	Stevner kongen til et slag ved Drammensfjorden	En dansk prest (som legger til annet vilkår muntlig)		
37 S140	Skule jarl	Kong Håkon	At han skal skynde seg og møte jarlen på Opplandene	En gråbror		
38 S149	Sigurd Ribbung	Skule jarl og erkebiskop Peter	Ber om hjelp til å få i stand forlik med kong Håkon			
39 S149	Skule jarl og erkebiskop Peter	Kong Håkon	At han skal forlike seg med Sigurd Ribbung. Erkebiskopen lyser hver den i bann som voldte	En korsbror fra Nidaros, en korsbror fra Oslo og noen jarlsmenn		

			noen ufred før det var prøvet med et forliksstevne			
40 S150	Kong Håkon	Skule jarl og erkebiskop Peter	Vil ikke forlike seg med Sigurd Ribbung			
41 S150	Skule jarl	Kong Håkon	At jarlen var farlig syk			
42 S 151	En ribbung	Kong Håkon	En runekjevle der det står at Sigurd Ribbung er død	En ribbung		
43 S151	Kong Håkon	Frende Knut	Bød ham samme gode vilkår som før			
44 S156	Arnbjørn Jonsson	Kong Håkon	Ber ham komme til Viken fort, ribbungene blir stadig sterkere	Konsekvens: Kongen seiler østover		
45 S158	Kong Håkon	Sveitehøvdingene i ribbungehæren og til mange andre	Hemmelig brev der han byr dem grid om de vil komme til ham			
46 S164	Knut, Fru Kristin og lagmannen	Kong Håkon	Ber om grid for å komme til kongen			
47 S164	Kong Håkon	Knut	Svar: lover grid hvis ham kommer og gir seg over til kongen			
48 S167	Kong Håkon	Øst i Vermland	At de skal jage ribbungene ut av bygdene sine	Bøndene følger dette		

49 S173	Kong Håkon	Keiser Fredrik og sine andre venner i utlandet	Ber dem undersøke hvor det er blitt av Andres			
50 S189	Kong Håkon	Skule jarl	Stevner ham til seg i Bergen			
51 S194	Kong Håkon	Skule jarl		Lendmann Eirik Stilk		
52 S197	Kong Håkon	Skule jarl og Arnbjørn	Forslag til forlik	Abbed Bjørn og Vilmund Pilt	Abbed Bjørn	Bare Arnbjørn og Skule
53 S205	Kong Håkon	Snorri og hans sønner Órækja og Þorleifr	Forbyr dem å reise til Island (de reiser likevel, mot kongens bud, følger ikke innholdet i brevet)			
54 S207	Erkebiskopen	Hertug Skule	Ber ham ikke bryte freden før de møtes			
55 S208	Hertug Skule	Innrønderne	Leidang, krevde full allmenning inne i Trondheimen. (Bøndene vil ikke gå med på dette)			
56 S208	Kong Håkon	Innrønderne	At de ikke skulle finne seg i større utbud en de kongen tok av dem som var under ham			
57	Kong Håkon	Hertug Skule		Hirdmennene Ivar Korne og		

S214				Gunnar Mirman		
58 S214	Hertug Skule	Kong Håkon	Svar	Hirdmennene Ivar Korne og Gunnar Mirman		
59 S220	Kong Håkon	Hertug Skule	Ber ham holde griden	Abbed Bjørn		
60 S226	Biskop Arne	Hertug Skule	Hertugen tok fra ham alle brevene	En klerk		
61 S226	Hertug Skule	Biskop Arne	Viser klerken et brev om noe gjeld, men dette blir byttet ut med et annet brev der det fremgår svik mot Kong Håkon	En klerk		Kong Håkon får tak i brevet
62 S227	Kong Håkon	Herr Knut og Arnbjørn Jonsson i Viken	At Arnbjørn skulle gi Knut jarlsnavn, de skal verge Viken mot vårbelgene og hertugen.			
63 S231	Hertug Skule	Øst i Jemtland og så til Sverige		Jatgeir skald. Kong Håkon sender Gunnar etter ham for å ta fra ham brevene		
64 S272	Åsulv og hans menn	Kong Håkon	At klosteret på Elgeseter er brent og at Skule er død	Stefan Tomasmåg	Kongen leser brevet selv (?)	

65 S276	Paven	Kong Håkon	Vakre ord og Pavens velsignelse	Abbed Bjørn		
66 S277	Kong Håkon og biskopene	Paven	Ber om at Paven sender en kardinal for å krone kongen.			
67 S278	Paven i Roma	Kong Håkon	Det skal komme en kardinal for å krone kongen	Kongens sendemenn		
68 S305	Kong Håkon	Danskekongen Abel		Bjarne Mosesson		
69 S305	Danskekongen Abel	Kong Håkon	Det avtales at kongene skulle møtes ved landegrensen og ”bli enige om det som Kong Håkon klaget over danskene for”.			
70 S309	Kong Håkon	Keiser Fredrik	At nordmennene ikke fikk seile i fred til Lybekk	Bjarne Mosesson		
71 S309	Keiser Fredrik	Kong Håkon	Han har sendt brev til Lybekk om at nordmennene skal ha fred der på alle måter. Vil gi Håkon byen Lybekk	Sira Askatin og Åmunde, sønn av Harald Stangefylje		
72 S313	Kong Håkon	Over hele landet	Bød ut stort mannskap med mat og redskap og våpen og kunngjør at han har tenkt	Utbud over hele landet		

			seg til Danmark			
73 S318	Mester Håkon og mester Ottar	Einar Smjorbak	Å underrette Einar om at han var blitt valgt til erkebiskop			
74 S319	Kong Håkon		Stevnebrev til Gizur Þorvaldsson og noen andre	Biskop Sigvard		
75 S323	Kong Håkon	Erkebiskop Jakob i Lund	Ber ham skrive brev til kong Christofer og høre om han har tenkt å holde forliket mellom nordmenn og dansker	Torlaug Bose med noen menn		
76 S323	Kong Håkon	Syssele mennene i Viken og de kjøpmenn som pleide å seile til Danmark	Forbyr skip å seile lenger sør enn Öckerö, de skal vente der på kongens bud			
77 S324	Kong Håkon	Over hele Viken	Oppbud av mannskap og stevner til seg alle lendmenn og syssele menn i Viken			
78 S330	Kong Håkon	Håkon Unge	At han skal dra til Oslo og vente på kongen der			
79 S330	Birger jarl	Håkon Unge	At han må komme østover så fort som mulig			
80	Kongen av Aragonia	Kongen av Spania og din	Ber om at kongen skulle gi ham			

S344		datter dronningen	jomfruen til ekte			
81 S350	Kong Håkon	Gizur jarl på Island	Om hvor mye han vil ha i skatt. Dette tas ikke til følge.	Kongens hirdmenn Ivar Arnljotsson og Pål Linsøyme		
82 S352	Kong Håkon og Erkebiskopen	Paven	Om at det var deres begges vilje at Gilibert blir erkebiskop	Kongens klerk Gilibert		
83 S356	Biskop Håkon	Kong Håkon	Fortalte om ferden og at jomfru Ingeborg var kommet til Norge			
84 S366	Fra kongene på Hebridene	Kong Håkon	Klager over at skotter farer med ufred på Hebridene			
85 S366	Kong Håkon	Over hele Norge	Leidang, stevner alle til å møte kongen i Bergen			
86 S366	Paven	Kong Håkon	Overlater biskopsvalget på Hamar til erkebiskopen, men at han burde velge Gilibert siden det er kongens ønske	Sira Gilibert		
87 S367	Kong Håkon	Birger jarl	At de skal møtes i Lödöse			
88 S378	Skottekongen	Kong Håkon	Freds brev			
89	Kong Håkon	Skottekongen	Freds brev	Ridder Kolbein, en av		

S378				kongens hirdmenn		
90 S391	Biskop Torgils, Erling Alvsson og Andres Plytt	Kong Magnus	Om de store tidender som hadde hendt på ferden			

Tabell 2. Skriftlige dokumenter med fortrinnsvis juridisk funksjon i Håkon Håkonssons saga.

Nr	Sted	Emne	Autentisitetensmerke
1	På Øreting s 27	Avtale mellom kong Inge og Håkon jarl angående arverett	Kongen, jarlens og biskopens segl
2	På stevnet i Bergen s 99	Referanse til samme brev som nr 1	
3	På stevnet i Bergen s 106	Forlik mellom Kong Håkon og Skule jarl om delingen av riket	Kongens, erkebiskopens, Skule jarls og alle lydbiskopers segl
4	s 109	Kong Håkon sender brev østover med menn fra Vermland. Dette forliket ”ble straks tinglyst overalt”.	
5	s 140	Man finner et brev som viser at biskop Nikolas ikke holdt sin troskap mot kongen fullt ut	
6	s 145	Man finner et brev som viser at biskop Nikolas ikke holdt sin troskap mot kongen fullt ut. Mulig samme brev som nr 5	

7	s 155	Skule jarl og erkebiskopen har hørt at kongen kanskje skal ta frem noen brev som vitner om at de to ikke har vist ham full troskap	
8	s 241	Kongen lot ransake de brevene som abbed Bjørn hadde ført med seg. Det sto mye i brevene som var usant, det var brev der abbeden hadde forbrutt sitt liv ved å skrive	
9	S 290	Alle de påbud Kardinal Vilhjalm og Kong Håkon gav, ”ble skrevet i brev”	Kardinalens segl (og kongens?)
10	s 317	Forlik med danskene. Danskene skal betale til kong Håkon” så mye at nordmennene fullt ut ble holdt skadesløse for den ufred danskene hadde vist dem.”	Begge rikers biskoper og ”mange andre menns” segl. Det avlegges også muntlig ed på dette.
11	Frankrike s 342	Brev om at Sira Ferant og Torlaug Bose (kongens utsendinger) skulle få all den hjelp de trengte	Den franske kongens segl
12	s 387	Kong Håkon satte opp brev der det var ordnet med rikets styre og andre saker	
13	s 387	Kong Håkon lot lendmenn og sveitehøvdinger få brev	

		på et øresland	
14		s 388	Kong Håkon skriver administrative brev til kong Magnus
15		s 392	Kong Håkon ”lot skrive den boken som nå blir kalt ”Nyloven””

Tabell 3. Oversikt over diplomer bevart i Diplomatarium Norvegicum fra perioden 1203-1263 med norsk stedsnavn for utstedelsen (sortert etter trykkerekkefølge i DN)

Min nummering	Bind	Brevnummer	Datering	Sted	Type dokument	Innhold	Språk
1	1	3	udat. [1207-1217]	[Oslo]	Forbudsbrev	Forbyr morsdølene å hindre munkene på Hovedøya i besittelsen av gården Aspar	Norrønt
2	1	7	12 Marts 1225	Oslo Bispegaard	Stadfestingsbrev	Stadfester en gave til Hovedøya kloster	Norrønt
3	1	8	29 Septbr. 1225	[Nidaros.]	Gavebrev	Skule gir en gave til Korsbrødrene i Nidaros. Setter også opp betingelser for denne gaven	Norrønt
4	1	39	29 Septbr. 1247	Oslo	Instruksbrev	Pålegger Biskopen i Oslo å forsvare Cistercienserne på Hovedøya	Latin

						mot alle forurettelser	
5	1	59	udat. [1263-1264.]	Nidaros	Kunngjøringsbrev	Kunngjør betingelsene for forlik mellom Korsbrødrene og Predikebrødrene	Norrønt
6	2	5	udat. [1224?]	ud. St. [Oslo?]	Kunngjøring/forbud	Kunngjøring om fiske som nå er kommet under kirken. Forbyr bøndene å hindre kirken i dens eiendom	Norrønt
7	2	7	13 August 1247	Bergen	Kunngjøring	Kunngjøring om forlik mellom Korsbrødrene og Predikebrødrene i Nidaros om noen trehus	Latin
8	2	8	15 August 1247	Bergen	Brev	Samme meddelelse som over til Kong Håkon Håkonsson og oppfordring til å hindre overtredelser mot dette	Latin
9	2	9	uden Dag 1252	Nidaros	Stadfestingsbrev	Stifter felles bordhold for domkirkens kanniker	Latin
10	2	10	uden Dag 1255	[Nidaros.]	Gavebrev	Gave fra Knut	Norrønt

						Haakonsson til Korsbrødrene i Nidaros	
11	3	4	uden Dag 1253	Nidaros	Forordning (ang økonomi)	Forordrer felles bordhold for domkapitlets kanniker (økonomiske saker)	Latin
12	5	1	[Vinteren [1247-1248]	[Oslo?]	Brev	HH melder at han har mottatt unnskyldningsbrev fra Lybek. Han ønsker fredelig handel med byene. Ber dem seile til Norge med nyttige varer.	Latin
13	5	4	6 Oktbr. 1250	[Bergen]	Stadfestingsbrev	Fullfører handelstraktat med Lybek. Lik rett til å seile på hverandres havner.	Latin
14	7	18	17 August 1247	Bergen	Kunngjøring/Instruks	Tillater enkelte arbeider på helligdager og gir forskrifter om Kirkers inntekter	Latin
15	8	6	16 August 1247	Bergen	Forordning /Rettighetsbrev	Forordning om den norske kirkes rettigheter	Latin

16	11	1	15 Septbr.? 1247	Oslo	Stadfestingsbrev	Stadfester rettigheter på Pavens vegne og gir noen tillegg.	Latin
17	12	2	[Septbr. 1223?]	[Bergen?]	Gavebrev	Biskop Bjarne gir gave til Munkeliv kloster i Bergen	Norrønt
18	17	867	29 Sept. 1247	[Oslo.]	Vernebrev	Biskop Vilhelm av Sabina pålegger Biskopen i Oslo å verne Cistercienserne på Hovedøya	Latin

Tabell 4. Oversikt over utsteder og evt mottaker av diplomene i tabell 3.

Nummer	Fra	Til
1	Philippus, baglernes konge	Morsdølene
2	Nikulas, Biskop i Oslo samt korsbrødrene i Oslo	
3	Skule jarl	Korsbrødrene i Nidaros
4	Vilhelm, Biskop av Sabina og pavelig legat	Biskopen i Oslo
5	Birger Erkebiskop og alle korsbrødre i Nidaros	
6	Kong Håkon Håkonsson	
7	Vilhelm, Biskop av Sabina	
8	Vilhelm, Biskop av Sabina	Håkon Håkonsson
9	Sörle, Erkebiskop av Nidaros	
10	Knut Håkonsson jarl	Til fordel for Korsbrødrene i Nidaros
11	Erkebiskop Sörle av Nidaros	

12	Kong Håkon Håkonsson	Rådet i Lybekk
13	Kong Håkon Håkonsson	Staden Lybekk
14	Biskop Vilhelm av Sabina, Pavens legat	
15	Kardinal Vilhelm av Sabina	
16	Biskop Vilhelm av Sabina, Pavens legat	
17	Biskop Bjarne av Orknøyene	Om gave til Munkeliv kloster i Bergen
18	Om et brev oppr utstedt av Kardinal Vilhelm av Sabina	Pålegger Biskopen i Oslo å verne Cistercienserne på Hovedøya

Tabell 5. Hvert tiende diplom av diplomene i DN fra perioden 1203-1263.

Min nummerering	Bind	Brev nr	Datering	Sted	Type dokument	Innhold	Språk
1	1	2	25. juli 1216	Perugia	Pavebrev	Informasjon fra Pave Honorius III om at Paven er død og at han selv er valgt til Pave	Latin
2	1	11	13.februar 1229	Perugia	Pavebrev	Befaling om å krone Kong Håkon	Latin
3	1	21	16.mai 1237	Viterbo	Pavebrev	Stadfesting av rettigheter for Kirken i Norge	Latin
4	1	31	3.november 1246	Lyon	Pavebrev	Informasjon om legat valgt i Norge og Sverige	Latin
5	1	41	Uten dato	Uten sted	Pavebrev	Biskop Paul av Hammer får tillatelse til å heve en viss del av godset i	Latin

						bispedømmet sitt for å dra på korstog	
6	1	51	Udat [1226-1254]	Uten sted	Gavebrev	Håkon Håkonsson fornyer Magnus Erlingssons gave til St Svithuns kirke om at den skal ha hele byen Stavanger med leding og sagøre	Norrønt
7	2	6	27.juli 1228	Perugia	Pavebrev	Pave Gregor IX tar Hospitalet ved hellig-Kors's Kirke i vern og forsvar	Latin
8	3	5	27.februar 1255	Neapel	Pavebrev	Stadfesting av kannikenes felles bordhold ved Nidaros Domkirke	Latin
9	6	12	7.juni 1211	Rom (Lateran)	Pavebrev	Paven vil vente med å dømme mellom kong Inge og Philip, vil vente på nærmere underretning	Latin
10	6	22	14.oktober 1246	Lyon	Pavebrev	Paven pålegger abbeden og priorene i Tautra og Holm å undersøke gjerningene	Latin

						til erkebiskop Øystein, med tanke på om han kan bli opptatt blant helgnene.	
11	7	4	9. desember 1203	Anagni	Pavebrev	Paven tar St Columbas kloster under sin beskyttelse	Latin
12	7	14	11. mai 1237	Viterbo	Pavebrev	Paven pålegger Erkebiskop Sigurd av Nidaros å ordne med embetsfratredelse og underhold for biskopen av Skålholt som lider av uhelbredelig sykdom.	Latin
13	8	7	22. nov 1250	Lyon	Pavebrev	Bekrefter eiendom for Nidaros domkirke.	Latin
14	9	9	22. desember 1243	Rom (Lateran)	Pavebrev	Spesifiserer hvilke Pavebrev som skal gjelde Minoritterordenen	Latin
15	9	19	10. juni 1247	Lyon	Pavebrev	Befaler Minoritterordenen regler for opptak i ordenen.	Latin
16	9	29	21. juni 1255	Anagni	Pavebrev	Gir Minoritterordenen rett til å absolvere de som vil inntre i ordenen fra	Latin

						kirkestraffer	
17	9	39	13.januar 1257	Rom (Lateran)	Pavebrev	At det ikke skal legges hindringer for overholdelsen av Statutter og Begunstigelser for Predikebrødrene og Minoritene	Latin
18	9	49	17.april 1259	Neapel	Pavebrev	At Minoritene ikke skal kunne tvinges til å overholde pålegg om å samle inn penger. Ikke engang ved senere Pavebrev, ”naar disse ikke udtrykkelig undtage fra nærværende brev”	Latin
19	14	355	1.september 1253	Antwerpen	Kvitteringsbrev	Bekrefter å ha mottatt en viss sum i betaling for børsekuler.	Gammelnederlandsk
20	17	863	11.november 1221	Rom	Opptegnelse	Opptegnelse om brev fra Pave Honorius (at dette brevet fantes på Akershus i 1622)	Dansk (viser til et eldre brev, opptegnelsen er fra 1622)
21	19	82	1204- 1214	Uten sted	Informasjonsbrev	Om skipbrudne til kongen av Skotland fra	Latin

						kong Inge og Håkon Jarl Galen	
22	19	92	Aug/sept 1208	Uten sted	Vernebrev fra kongen	Kong Johan av England skriver at biskop Martin av Bergen skal være under kongens vern så lenge det behager kongen.	Latin
23	19	102	21.juli 1213	Winchester	Pålegg fra kongen	Kong Johan gir pålegg om at 10 fat vin skal gis til kongen i Norge og til biskop Nicolaus i Oslo	Latin
24	19	112	1216-1237	Uten sted	Vedtekter	Om nordmenns og danskers rettigheter i London	Gammelfransk
25	19	122	1.februar 1219	Westminster	Pålegg fra kongen	Kong Henrik III pålegger skattmesteren å gi den norske kongens sendemann penger til sine utgifter	Latin
26	19	132	4.november 1220	Westminster	Pålegg fra kongen	Kong Henrik pålegger justitiarius å hjelpe kong Reginald av Man mot et evt angrep fra kongen av Norge	Latin

27	19	141	19.aug 1222	Tower, London	Pålegg fra kongen	Henrik III pålegger skattmesteren å gi visst beløp til biskop Peter	Latin
28	19	151	12.septem ber 1223	Westminst er	Kongelig tillatelse	Kong Henrik III tillater at et skip tilhørende Lyse Kloster kan seile hjem med varene sine uten å betale toll.	Latin
29	19	161	28.juni 1224	Bedford	Kongelig tillatelse	Kong Henrik III tillater at to skip kan seile til Skottland eller Norge med korn, tross utførselsforbud.	Latin
30	19	171	28.august 1225	Westminst er	Pålegg fra kongen	Kong Henrik III pålegger sheriffen i Northampton å betale en person for hans utgifter for bevoktningen av kongens geirfalker.	Latin
31	19	181	5.novemb er 1226	Westminst er	Pålegg fra kongen	Kong Henrik III pålegger at biskopen og klosterets menn som er anklaget for å ha røvet norske skip skal overgis til den biskopelige	Latin

						fogds bevoktning. De øvrige røvere skal dømmes etter rikets lov og sed.	
32	19	191	18.september 1228	Montgomery	Kongelig tillatelse	Kong Henrik gir tillatelse til to sendemenn fra den norske kongen å kjøpe en viss mengde korn som kan føres til Norge.	Latin
33	19	201	4.august 1230	Leicester	Befaling	Befaling til to navngitte menn om å frigi 10 norske skip som er kommet til Grimsby lastet med furubord, tran o.a.	Latin
34	19	211	12-14.august 1233	Oddington . Winchcombe	Påbud	Bud om å frigi to norske beslaglagte skip .	Latin
35	19	221	11.juli 1235	Westminster	Informasjon om pengeoverføring	Kong Henrik III skriver til justitiarius i Irland om en sum som Kong Olav av Man skal få heve årlig for at han beskytter kystene mellom England, Man og Irland.	Latin

36	19	231	10.august 1237	Windsor	Kongelig befaling	Kong Henrik befaler bestyreren av bispedømmet i Norwich å frigi varer som var blitt holdt tilbake for å dekke den norske kongens gjeld.	Latin
37	19	241	[1247?]	Uten sted	Informasjonskorrespondanse? Klage?	Kong Håkon Håkonsson skriver til munken Matthæus i England om reformasjonen av Nidarholms kloster.	Latin
38	19	251	14.november 1251	Pershore (co. Worcester)	Kongelig befaling	Kong Henrik III befaler sin justitiarius i Irland å forby folk å forlate Irland dersom det er for å støtte Magnus som har planer om å skaffe seg øya Man fra kongen av Norge.	Latin
39	19	261	23.februar 1255	London	Økonomisk avtale	Avtale mellom Kong Henrik III og hans bror Richard av Cornwall om et lån på 5000 mark sterling mot pant i kronjuvelene, bla en krone fra Norge.	Latin

40	19	271	23.mars 1262	Windsor	Informasjonsbrev	Kong Henrik III skriver til kong Alexander av Skottland. Han har fått overbragt bud fra Alexander og har gitt ordrer deretter, blant annet har han skrevet til kongen av Norge om å la de norske sendebud vende hjem.	Latin
----	----	-----	-----------------	---------	------------------	---	-------